KARACADAĞ
KALKINMA AJANSI • DEVELOPMENT AGENCY

TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) BÖLGESİ

2014-2023 BÖLGE PLANI

Analiz ve Genel Değerlendirme

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ **4**

GRAFİKLER LİSTESİ **6**

1. GİRİŞ **8**

2. BÖLGENİN GENEL DURUMU **9**

2.1 Bölgenin Dünya İçindeki Konumu **9**

2.2 Bölgenin Ülke İçindeki Konumu **11**

3. EKONOMİK YAPI ANALİZİ **18**

3.1 Bölgenin Genel Ekonomik Yapısı **18**

3.1.1 Bölgede Sanayi Sektörü 23

3.1.2 Bölgenin İhracat Göstergeleri 25

3.2 Sektörel Rekabet Edebilirlik Bağlamında Bölgedeki Sektörlerin Analizi **27**

3.2.1 Bölgede Sektörel Durum 27

3.2.2 Bölge İllerinde Ekonomik Büyümenin Analizi 31

3.2.3 TRC2 Bölgesi Değişim Payı (Shift-Share) Analizi 35

3.2.4 Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) Analizine Göre Sektörel Durum 44

3.2.5 Bölge Ekonomisinde Yığınlaşan ve Yoğunlaşan Sektörlerde Kümelenme Olanaklarının İncelenmesi: 3 Yıldız Analizine Göre Öne Çıkan Sektörler 46

3.2.6 Bölgenin İhracatta Rekabet Üstünlüğü Bulunan Sektörleri; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi 52

3.2.7 ISIC Revizyon 3 Sınıflaması 4 Dijitli Sektörlerde İhracat Analizi 57

4. SOSYAL YAPI ANALİZİ **61**

4.1 Sosyal Yapı ve Sorunlara İlişkin Değerlendirme **61**

4.1.1 Bölgenin Demografik ve Sosyal Yapısı 61

4.1.2 Bölgede Göç, Yoksulluk ve Sosyal Sorunlar 62

4.2 Sosyal Politika Çalıştayları Anket Sonuçlarına Göre Bölgenin Öne Çıkan Sosyal Sorunları ve Sosyal Hizmet Alanında Yaşanan Eksiklikler **65**

4.2.1 Sosyal Politika Çalıştayları Anket Sonuçlarına Göre Sosyal Hizmet Kalitesinin Artırılmasının ve Sosyal Sorunlara Çözüm Üretilmesinin Önündeki Engeller 70

4.3 Bölgenin Kurumsal Yapısı ve İşbirliği İlişkileri **70**

4.3.1 TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizi 71

5. MEKÂNSAL YAPININ ANALİZİ **79**

5.1 Mekânsal Organizasyon ve Yerleşmeler Sistemi **80**

5.1.1 Türkiye'de Yerleşmeler Sistemi 80
5.1.2 TRC2 Bölgesi Yerleşmeler Sistemi 84
5.1.3 Sıra Büyüklük Dağılımına Göre Diyarbakır Yerleşimler Sistemi....86
5.1.4 Sıra Büyüklük Dağılımına Göre Şanlıurfa Yerleşimler Sistemi 90
5.2 Kentleşme....93
5.3 Diğer Planlarda Kentsel Kademelenme 99
5.4 TRC2 Bölgesi İlçeleri Sıralama ve Sınıflandırma Endeksleri....100
5.4.1 TRC2 Bölgesi İlçelerinin Sıralaması....100
5.4.2 TRC2 Bölgesi İlçelerinin Sınıflandırması....113
6. GENEL DEĞERLENDİRME 116
EKLER 122
KAYNAKÇA.... 140

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2-1- Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi, 2009 12
Tablo 2-2- İllerarası Rekabetçilik Endeksi, 2010 13
Tablo 2-3- İstanbul Üniversitesi Küresel Rekabet Endeksi Araştırması, (2012) 14
Tablo 3-1: TRC2 Bölgesi İşgücü ve İstihdam Göstergeleri (%), 2011 18
Tablo 3-2: Bölgenin Sektörleri ve İstihdam Durumu 19
Tablo 3-3: Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı, 2011 23
Tablo 3-4- İhracat'a İlişkin Göstergeler, 2012 26
Tablo 3-5- Yıllara Göre İhracatçı Firma Sayısındaki Değişim 26
Tablo 3-6: İstihdamın Ana Faaliyet Kolları İçindeki Dağılımı 27
Tablo 3-7: İstihdamın Ana Faaliyet Kolları İçinde İllere Göre Dağılımı 29
Tablo 3-8: Ana Faaliyet Kollarında İstihdam ve Sektörel Büyüme Oranları 31
Tablo 3-9: Sektörel İstihdamın Yıllara Göre Değişimi 33
Tablo 3-10: TRC2 Bölgesi Değişim Payı Analizi Sonuçları 35
Tablo 3-11: Diyarbakır İli Değişim Payı Analizi Sonuçları 37
Tablo 3-12: Diyarbakır İmalat Sanayi Sektörleri Değişim Payı Analizi 39
Tablo 3-13: Şanlıurfa İmalat Sanayi Sektörleri Değişim Payı Analizi 42
Tablo 3-14: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Tarım Sektörü 3 Yıldız Analizi 47
Tablo 3-15: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Sanayi Sektörü 3 Yıldız Analizi 47
Tablo 3-16: Diyarbakır İmalat Sanayide 3 Yıldız Alan Sektörler 48
Tablo 3-17: Şanlıurfa İmalat Sanayide 3 Yıldız Alan Sektörler 49
Tablo 3-18: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Hizmetler Sektörü 3 Yıldız Analizi 49
Tablo 3-19: Diyarbakır İli Hizmetler Sektöründe 3 Yıldız Alan Alt Sektörler 51
Tablo 3-20: Şanlıurfa İli Hizmetler Sektöründe 3 Yıldız Alan Alt Sektörler 51
Tablo 3-21: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler 53
Tablo 3-22: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler 55
Tablo 3-23: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler (4 Dijitli Alt Sektörler) 57
Tablo 3-24: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Potansiyele Sahip İlk 10 Ürün Grubu 58

Tablo 3-25: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler (4 Dijitli Alt Sektörler) 58
Tablo 3-26: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Potansiyele Sahip İlk 10 Ürün Grubu 59
Tablo 4-1: TRC2 Bölgesi Demografik Göstergeler 62
Tablo 4-2: Bölgenin Temel Sosyal Sorunları ve Sosyal Hizmet Sunumuna İlişkin Eksiklikler Sıralaması 66
Tablo 5-1: Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi 80
Tablo 5-2: Türkiye'de Merkezi Yerler 80
Tablo 5-3: 1975-2012 Döneminde Bölgesel Merkezler ve Değişimler 81
Tablo 5-4: TRC2 Bölgesi İlçeleri ve Nüfus Dağılımı, 2012 84
Tablo 5-5: Diyarbakır ve İlçelerinde Kent Nüfuslarındaki Değişim 86
Tablo 5-6: Şanlıurfa İlçelerinin Kentsel Nüfuslarının Değişimi 90
Tablo 5-7: Şanlıurfa İli ve İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Dağılımları, 2012 96
Tablo 5-8: Diyarbakır ve İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Payları, 2012 97
Tablo 5-9: Sosyal Değişkenlerin 1. Temel Bileşenle İlişkisi 101
Tablo 5-10: İlçelerin Sosyal Gelişmişlik Sıralaması 101
Tablo 5-11: Tarım Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi 103
Tablo 5-12: İlçelerin Tarım Sektörü Gelişmişlik Sıralaması 104
Tablo 5-13: Sanayi Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi 105
Tablo 5-14: İlçelerin Sanayi Sektörü Gelişmişlik Sıralaması 106
Tablo 5-15: Turizm Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi 107
Tablo 5-16: İlçelerin Turizm Sektörü Gelişmişlik Sıralaması 108
Tablo 5-17: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi 110
Tablo 5-18: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması 111
Tablo 5-19: İlçelerin Bulunduğu Kümeler 113
Tablo 5-20: Diskriminant Analizi Sonuçları 115
Tablo 5-21: Diskriminant Fonksiyonlarının Ayırma Başarısı 115

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2-1- EDAM Türkiye İçin Rekabet Endeksi Sıralaması (Son 30 il) 13
Grafik 3-1 : Düzey 2 Bölgeleri GSKD Payları (%), 2008 21
Grafik 3-2- TRC2 Bölgesi Sektörlere Göre GSKD Payları (%), 2008 21
Grafik 3-3- İstihdamın Sektörel Dağılımı 22
Grafik 3-4- TRC2 Bölgesi İllerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2011 22
Grafik 3-5– TRC2 Bölgesi'nde İşletmelerin Faaliyete Geçme Yıllarına Göre Dağılımı 23
Grafik 3-6- İhracat (Milyon Dolar), 2002-2012 26
Grafik 3-7: Türkiye'de ve TRC2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı 29
Grafik 3-8: Diyarbakır İli Sektörel Ana Faaliyet Kollarının İstihdam İçindeki Payı, 2011 30
Grafik 3-9: Şanlıurfa İli Sektörel Ana Faaliyet Kollarının İstihdam İçindeki Payı, 2011 31
Grafik 3-10: Diyarbakır İstihdamında Sektörel Büyüme, 2008-2011 34
Grafik 3-11: Şanlıurfa İstihdamında Sektörel Büyüme, 2008-2011 35
Grafik 3-12: TRC2 Bölgesi Ekonomisinde Rekabetçi Güç Etkisi İle Sektörel Büyüme 37
Grafik 3-13: Diyarbakır İlinin Sektörel Büyümesinde Rekabetçi Güç Etkisi 39
Grafik 3-14: Diyarbakır'da İmalat Sanayi Alt Kollarında Rekabetçi Güç Faktörü Etkisi 40
Grafik 3-15: Şanlıurfa'da Sektörel Rekabetçi Güç Etkisi 42
Grafik 3-16: Şanlıurfa'da İmalat Sanayi Alt Kollarında Rekabetçi Güç Faktörü Etkisi 43
Grafik 3-17: Diyarbakır İmalat Sanayinde Uzmanlaşmış, Yükselen ve Durgunlaşan Sektörler .. 45
Grafik 3-18: Şanlıurfa İmalat Sanayinde Yoğunlaşan ve Uzmanlaşan Sektörler 46
Grafik 3-19: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe sahip, Yükselen ve Gelişen İhracatçı Sektörler 54
Grafik 3-20: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler 56
Grafik 4-1: TRC2 Bölgesi ve Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Göç Akışı 63
Grafik 5-1: Türkiye'de Kent Büyüklüklerinin Değişimi 83
Grafik 5-2: Sıra Büyüklük Dağılımına göre Türkiye'de Kentsel Sistem 83
Grafik 5-3: Nüfusun Yerleşim Büyüklüklerine Göre İl İçindeki Dağılımı (%) 87
Grafik 5-4: 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 Yılları Diyarbakır İli Sıra Büyüklük Dağılımı 88
Grafik 5-5: Nüfusun Yerleşim Büyüklüklerine Göre İl İçindeki Dağılımı (%) 91
Grafik 5-6: 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 Yılları Şanlıurfa İli Sıra Büyüklük Dağılımı 91

Grafik 5-7: 1970-2012 Döneminde TRC2 Bölgesi ve Türkiye'de Nüfus Artışları 94
Grafik 5-8: TRC2 İlleri ve Türkiye'nin Şehirleşme Oranlarındaki Değişim 94
Grafik 5-9: Türkiye, TRC2 İlleri ve Diyarbakır ve Şanlıurfa Belediye Nüfuslarındaki Değişim. 95
Grafik 5-10: Şanlıurfa İlçelerinin Kentsel Ve Kırsal Nüfus Payları, 2012 97
Grafik 5-11: Diyarbakır İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Payları, 2012 99
Grafik 5-12: Sosyal Gelişmişlikte İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü 103
Grafik 5-13: Tarım Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü 105
Grafik 5-14: Sanayi Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü 107
Grafik 5-15: Turizm Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü 109
Grafik 5-16: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliğinin 3 Boyutlu Görünümü 112

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4-1: TRC2 Bölgesi Kurumlar Arası İşbirliği Ağı Görselleştirmesi 74
Şekil 4-2: TRC2 Bölgesi İşbirliği Ağı; Kurum Kategorilerine Göre İlişkiler 75
Şekil 4-3: TRC2 Bölgesi Gönüllü İşbirliği Ağı; Kurum Kategorilerine Göre İlişkiler 76

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2-1: Diyarbakır İhracat Haritası, 2012 10
Harita 2-2 : Şanlıurfa İhracat Haritası, 2012 10
Harita 2-3- TRC2 Bölgesi'nin Türkiye ve Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Konumu 11
Harita 3-1: İllere Göre İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranında Diyarbakır Ve Şanlıurfa 18
Harita 3-2: İllere Göre İşsizlik Oranında Diyarbakır ve Şanlıurfa 19
Harita 3-3: İllere Göre Kişi Başına GSKD Göstergelerinde Diyarbakır ve Şanlıurfa, 2008 20
Harita 3-4: İhracat Büyüklüğü ve İhracat Artış Oranı 25
Harita 4-1: 2012-2023 Yılları Arası İllere Göre Ortalama Nüfus Artış Hızı Projeksiyonu 61
Harita 4-2: Şanlıufa İli Göç Haritası 63
Harita 4-3: Diyarbakır İli Göç Haritası 64
Harita 5-1: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde Kentsel Sınıflama 79
Harita 5-2: Büyüklüklerine Göre Yerleşim Merkezleri 85
Harita 5-3: Yerleşim Merkezlerinde Nüfus Artış Hızı, 2012 86
Harita 5-4: TRC2 Bölgesi İlçelerinin Şehirleşme Oranları 96
Harita 5-5: TRC2 Bölgeleri İlçeleri Küme Haritası 114

1. GİRİŞ

Kalkınma Ajanslarının kurulması ve kurumsallaşması ile Türkiye'de bölgesel gelişme ön plana çıkmış ve daha yönetilebilir hale gelmiştir. Ajansların Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulu gibi organlarının yapısı kamuda "*yönetimden yönetişime*" geçiş isteğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. *Yönetişim* ise, katılımcı ve şeffaf karar alma süreçlerini gerektirmektedir. Bu noktada, farklı düzeylerde yapılan nesnel araştırma ve analizlerin kamu yönetim organlarının karar verme süreçlerine yön vermesi beklenmektedir.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra bölgelerinde öncelikle hibe destekleriyle gündeme gelen Kalkınma Ajanslarının bölgesel planlama ve karar alma süreçlerine destek olacak araştırma ve analiz fonksiyonlarının geliştirilmesi, Ajansların koordinasyonundan sorumlu Kalkınma Bakanlığınca teşvik edilmektedir. Kuruluş Kanununda öngörülen amaçları gerçekleştirme hedefi çerçevesinde örgütlenen Ajanslar, bünyelerinde kurulan "Planlama - Analiz" birimleriyle yerel düzeyde katılımcı planlama ve karar alma süreçlerine çalışmalarıyla destek olmaktadır.

İlk bölge planı hazırlama deneyimlerinden sonra Kalkınma Ajansları, Kalkınma Bakanlığının yetkilendirmesiyle 10. Ulusal Kalkınma Planına paralel olarak yerel ölçekte 2014-2023 yıllarını kapsayan bölge planı hazırlama süreçlerini yürütmekle yetkilendirilmiştir. Türkiye'nin 2023 vizyonuna yerel düzeyde eşgüdüm sağlayacak bölge planlarında alınacak kararın objektif gerekçelere dayandırılması için, Kalkınma Bakanı Sn. Cevdet YILMAZ tarafından 2012 yılı Kalkınma Ajanslarında "analiz yılı" olarak ifade edilmiştir.

Bu bağlamda 10. Kalkınma Planı ve TRC2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı hazırlıkları kapsamında, Ajansımız Planlama Programlama ve Koordinasyon Birimince bir dizi araştırma ve analiz çalışması yapmıştır. "*Analiz ve Genel Değerlendirme*" adıyla Bölge planına altlık teşkil eden analizlerin bir arada verildiği bu doküman, Bölgeye ilişkin değerlendirmeler ile ekonomik, sosyal ve mekânsal yapıya ilişkin araştırma ve analizleri içermektedir.

Giriş dâhil 6 bölümden oluşan bu belgede; 2. bölümde "*Bölgenin Genel Durumu*" başlığı altında TRC2 Bölgesinin dünya ve ülke içindeki konumu genel göstergeler ve endeks değerlerine göre ortaya konmaktadır. 3. bölüm olan "*Ekonomik Yapı Analizi*" bölümünde, bölgenin genel ekonomik durumunun yanında sektörel rekabet edebilirlik bağlamında bölgedeki sektörlerin analizi gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde; değişim payı analizi (Shift-Share), yoğunlaşma katsayısı analizi (LQ), sektörel kümelenme analizi (3 yıldız) ve rekabet üstünlükleri analizi (ihracat) başlıklarında ekonomik yapı analiz edilmektedir. "Sosyal Yapının Analizi"ni içeren 4. Bölümde; Bölgenin sosyal yapı ve sorunlarına ilişkin göstergeleri incelenmekte, Ajansımızca il/ilçe düzeyinde organize edilen çalıştaylarda yapılan Sosyal Politika Anketi sonuçları irdelenmekte ve Bölgenin kurumsal yapı ve işbirliği ilişkilerinin incelendiği "*TRC2 Bölgesi Kurumlar Arası İşbirliği Ağ Analizi*" çalışması sonuçları verilmektedir. Mekânsal analizlerin yer aldığı 5. Bölüm; "Mekânsal Yapının Analizi" başlığında Bölgedeki mekânsal organizasyon ve yerleşmeler sistemi sıra büyüklük dağılımına göre incelenmektedir. Bu bölümde kentleşme ele alınmakta ve diğer planlardaki kentsel kademelenmeye değinilmektedir. Ayrıca Ajansımızca yapılan sektörel ilçe çalıştayları anketleri ve diğer kaynaklardan elde edilen parametrelere göre geliştirilen ilçe sıralama ve sınıflandırma endeksleri sonuçları verilmektedir.

2. BÖLGENİN GENEL DURUMU

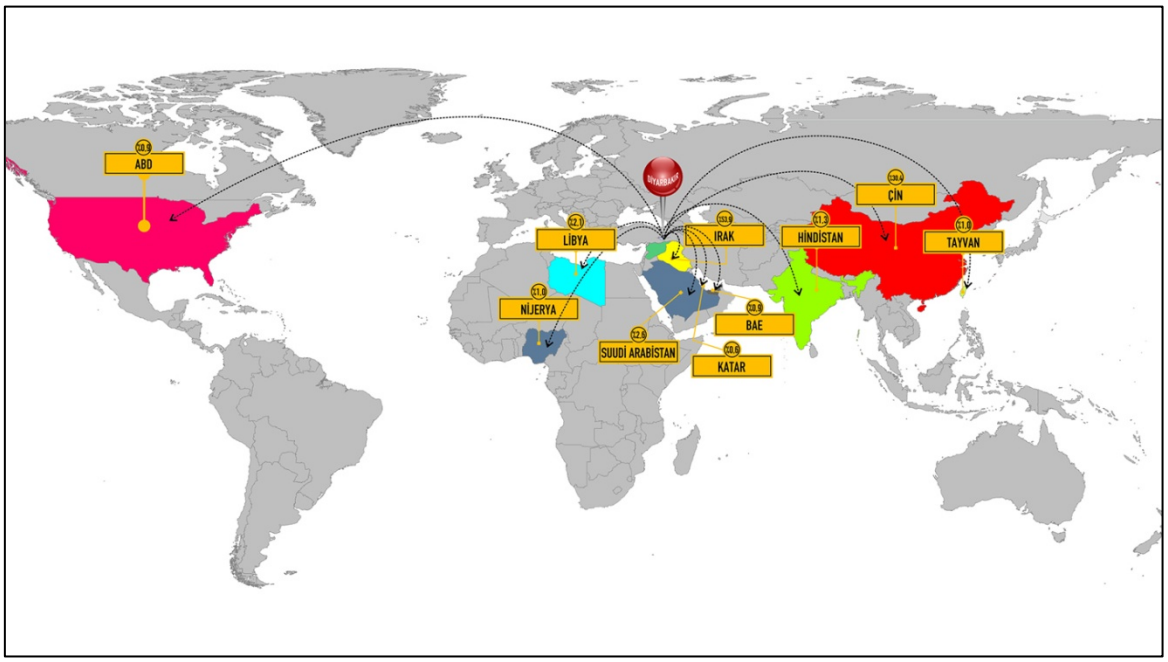
2.1 Bölgenin Dünya İçindeki Konumu

TRC2 Bölgesi; Türkiye'nin güneydoğusunda bulunduğundan, başta Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu ülkeleri ile geçmişten gelen ilişkilere sahip sınır bölgesidir. Türkiye'nin 2000'li yıllarda Ortadoğu politikasındaki değişiklik ile Bölgenin sorunlarıyla yakından ilgilenmesi, Bölgede her geçen gün etkinlik kazanmasına ve Bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin 2012 yılında Irak ile yaptığı ihracat, 2008 yılından bu yana yıllık ortalama % 30 artarak 10,8 milyar dolara ulaşmış ve Irak, Türkiye'nin Almanya'dan sonra en fazla ihracat yaptığı ülke konumuna gelmiştir. Irak ihracatında % 24,2 oranıyla "gıda ürünleri ve içecek" sanayi birinci sırada yer alırken, "ana metal sanayi" ikinci ve "elektrikli makine ve cihazlar" üçüncü sırada gelmektedir. Irak'a ihracatın neredeyse tamamı Habur Sınır Kapısından karayolu ile sağlanmaktadır.

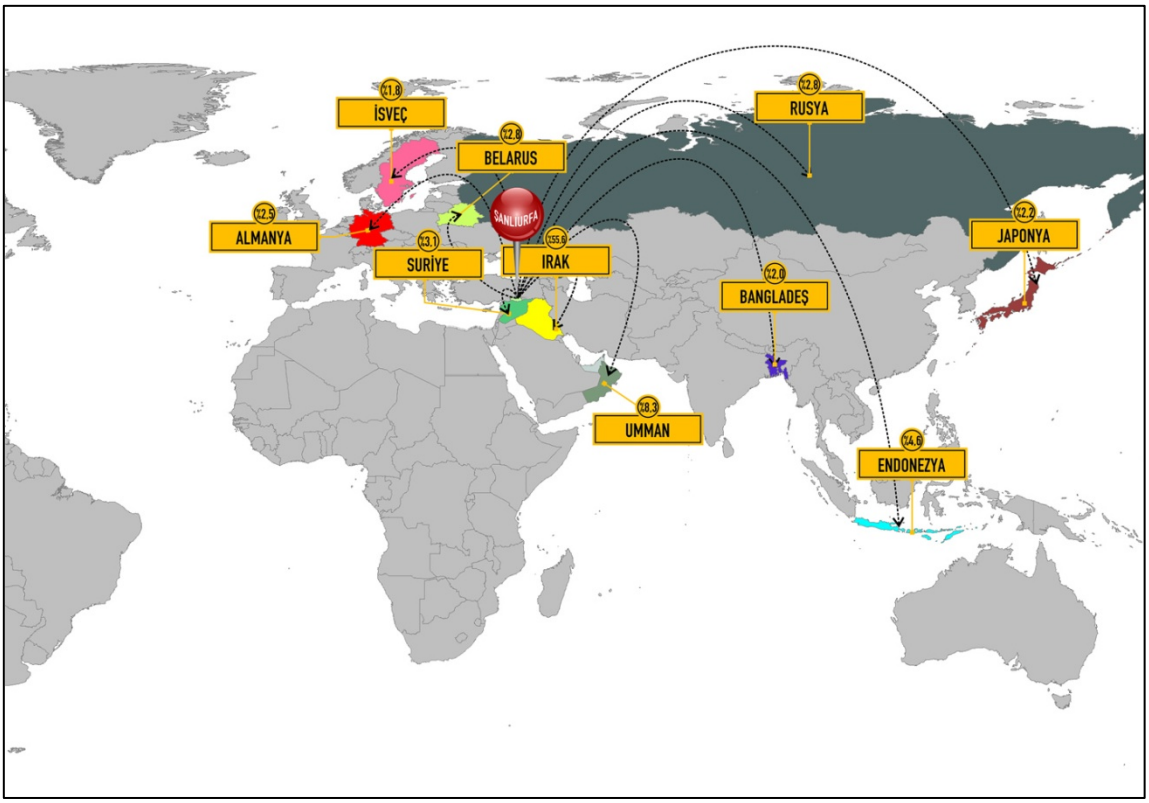
Dış ticaret verileri, ülkeler arası işbirliğini açıklayan önemli göstergelerden biridir. Diyarbakır'ın Irak'a yaptığı ihracat yıllar itibariyle artış göstererek, 2012 yılında Diyarbakır toplam ihracatının % 54'ünü oluşturmuştur. Buna rağmen Diyarbakır'ın Irak'a yaptığı 107 milyon dolar ihracat miktarı, Türkiye'den Irak'a yapılan toplam ihracatın sadece % 1'ini oluşturmaktadır. Öte yandan Gaziantep ili, 2012 yılında Irak'a yaklaşık 2,3 milyar dolar ihracat yaparak tek başına ülke ihracatının % 21'ini oluşturmuştur.

Diyarbakır'ın en çok ihracat yaptığı diğer ülkeler sırasıyla; Çin (61 milyon), Umman (9 milyon) ve Suudi Arabistan'dır (5 milyon). Şanlıurfa ihracatında da Irak 61 milyon dolar ile en büyük paya sahiptir. Irak'ı Umman (9 milyon), Endonezya (5 milyon) ve Suriye (3,5 milyon) takip etmektedir.

Harita 2-1: Diyarbakır İhracat Haritası, 2012

Harita 2-2 : Şanlıurfa İhracat Haritası, 2012

Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusu Suriye olup bu sınırın uzunluğu 911 km.dir. Şanlıurfa'da Suriye'ye açılan 3 sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kapalı olup, Akçakale Sınır Kapısından ise sadece yolcu geçişleri yapılmaktadır.

Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren Suriye ile geliştirilen olumlu ekonomik ve siyasal ilişkiler sonucu, Suriye'yi Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı konumuna getirmiştir. Böylece 2005-2011 yılları arasında Şanlıurfa'nın Suriye'ye ihracatı 157 kat artmıştır. Suriye, 2009'da Türkiye ile çeşitli alanlarda 51 adet işbirliği anlaşması imzalamıştır. Suriye'nin Şanlıurfa toplam ihracatındaki payı 2005 yılında % 1,1 iken, 2009 ve 2010 yılında Şanlıurfa'nın en çok ihracat yaptığı ülke olmuştur. Şanlıurfa, Suriye'ye en çok ihracat yapan iller sıralamasında 2011 yılında 5. il olmuştur. Kriz sonrası dönem olan 2012 yılında Şanlıurfa'dan Suriye'ye ithalat durmuş, ihracat ise % 90'ların üstünde azalmıştır. Suriye'ye ihracat yapan firma sayısı da bir önceki yıla göre % 25 civarında gerilemiştir.

2.2 Bölgenin Ülke İçindeki Konumu

TRC2 Bölgesi; Türkiye'nin güneydoğusunda, Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan, Dicle ve Fırat havzaları içerisinde yer almaktadır. Bölge; Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta bölümünde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinden oluşmaktadır. Bölge; batısında Gaziantep, Adıyaman ve Malatya, kuzeyinde Elazığ ve Bingöl, doğusunda Mardin ve Batman illeri ve güneyinde Suriye ile sınır komşusudur.

Harita 2-3- TRC2 Bölgesi'nin Türkiye ve Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Konumu

2003 yılı İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre, Diyarbakır 63. sırada, Şanlıurfa ise 68. sırada yer almaktaydı. Aynı araştırmanın 2011 yılında hazırlanmış güncel verilerine göre iller; demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi

kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride incelenmiş ve bu araştırmada Diyarbakır 67. sıraya, Şanlıurfa ise 73. sıraya gerilemiştir. Bu kapsamda Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Gruplarında tüm iller 5 gruba ayrılmış; Diyarbakır dördüncü derece gelişmiş iller grubunda, Şanlıurfa ili beşinci derece gelişmiş iller grubunda yer almıştır.

2008-2012 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı'nda bölge içinde kalkınmayı tetikleyici merkezler olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri "cazibe merkezleri" olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde, Diyarbakır ve Şanlıurfa "bölgesel büyüme merkezleri" olarak tanımlanmıştır.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde belirlenen 9 adet bölgesel büyüme odağı arasındaki en büyük kentsel merkezin Diyarbakır (892.713 kişi) ve en büyük 2. merkezin de Şanlıurfa (599.901 kişi) olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bölgesel büyüme merkezleri politikaları ile yaratılacak en geniş çarpan etki ve sinerjinin Diyarbakır-Şanlıurfa merkezleri ile olacağı öngörülmektedir.

Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ile sosyal ve ekonomik kalkınmanın hedeflendiği GAP'ta, Diyarbakır (% 25) ve Şanlıurfa (% 38) illeri, sulanabilir alan ve sulama hedefleri açısından en büyük paya sahiptir. Sulama alanlarının büyük bölümünü bünyesinde barındıran TRC2 Bölgesinde sulama projelerinin tamamlanması ile tarımsal üretimde meydana gelecek artışın, bölgede tarıma dayalı sanayinin gelişimini ve yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasını tetiklemesi beklenmektedir.

Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmayı ve sektörel kümelenmeyi öne çıkarmayı hedefleyen yeni yatırım teşvik sistemine göre, sosyo-ekonomik gelişmişlik durumları dikkate alınarak 6 farklı bölge oluşturulmuştur. Buna göre, TRC2 Bölgesi teşvik sisteminden en fazla faydalanan 6. Bölgede yer almaktadır.

EDAM (Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi) tarafından 2009 yılında yapılan Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi Araştırmasına göre, bölge illeri performansında en kötü endeks değerini; insani sermaye, sosyal sermaye ve emek piyasasında aldığı görülmektedir. İnsani sermayesini düşüren önemli bir etkenin okuma yazma oranının düşüklüğü olduğu belirtilmektedir.

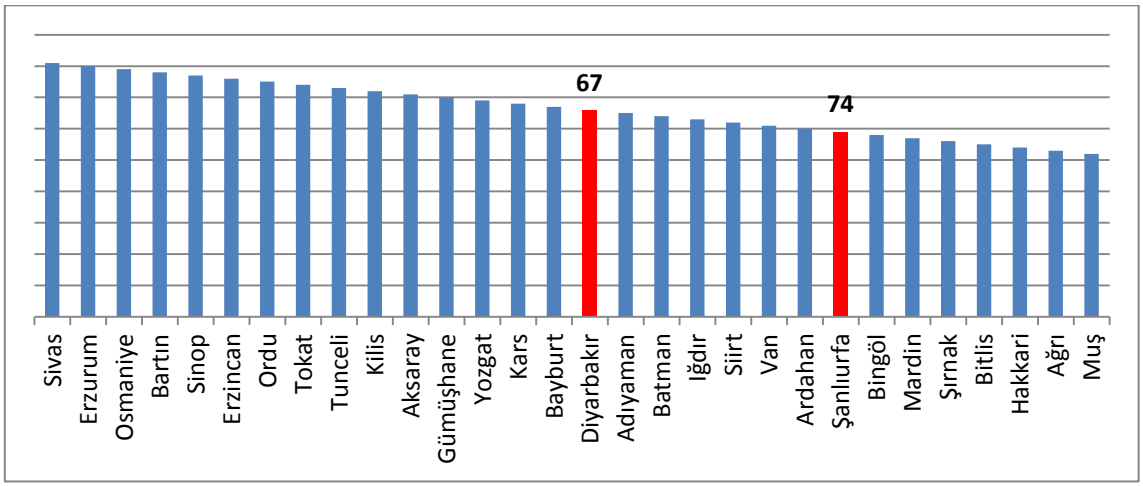
Tablo 2-1- Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi, 2009

Türkiye Sıralaması		
	Şanlıurfa	**Diyarbakır**
Genel Sıralama	74	67
Ekonomik Etkinlik ve Canlılık	52	42
Emek Piyasası	75	68

Fiziki Altyapı	69	66
İnsani Sermaye	78	**71**
Yaratıcı Sermaye	60	48
Sosyal Sermaye	74	68

Kaynak: EDAM, 2009.

Grafik 2-1- EDAM Türkiye İçin Rekabet Endeksi Sıralaması (Son 30 il)

Kaynak: EDAM, 2009.

Uluslararası Rekabet Kurumu tarafından yapılan İller Arası Rekabetçilik Endeksi sonuçlarına göre, Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri, genel endeks sıralamalarında sırası devamlı yükselen 10 il arasında yer almış, Diyarbakır 2007-2010 yılları arasında 7 basamak yükselişle en hızlı yükselen il olmuştur. 2009-2010 döneminde en rekabetçi 32. il olarak belirlenen Diyarbakır'ın Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik Alt Endeksi'nde göstermiş olduğu ilerlemenin; Şanlıurfa'da ise Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli Alt Endeksinin, genel endeks değerine olumlu yönde yansıdığı görülmektedir. Ancak beşeri sermaye ve yaşam kalitesi endeksinde bölge illerinin performansı çok düşük kalmaktadır.

Tablo 2-2- İllerarası Rekabetçilik Endeksi, 2010

Türkiye Sıralaması		
	Şanlıurfa	**Diyarbakır**
Genel Sıralama	39	32
Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi	74	64
Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik	51	**13**
Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli	**7**	29

Erişebilirlik	37	33

Kaynak: URAK, 2010.

Tablo 2-3- İstanbul Üniversitesi Küresel Rekabet Endeksi Araştırması, (2012)

	Diyarbakır	Şanlıurfa
Genel Sıralama	40	56
Demografik Yapı	72	69
Altyapı	22	41
Ulaşım ve Erişilebilirlik	32	16
Sağlık	30	52
Eğitim	78	79
Sosyal Yaşam	64	77

Kaynak: İstanbul Üniversitesi, 2012.

İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Kalkınma Ajansı işbirliği ile hazırlanan 2012 yılı Küresel Rekabet Endeksi çalışmalarında Diyarbakır ili 40. sırada ve Şanlıurfa ili de 56. sırada yer almıştır. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin demografik yapı ve eğitim başlıklarında ülkenin son sıralarında yer alması ve ekonomik etkinlikte yeterli performansı gösterememeleri, yaşam kalitesini ve rekabetçilik düzeyini olumsuz etkilemektedir.

Bölge, 2008 yılında 12,1 milyar TL olan GSKD miktarı ile ülke toplam değerinin % 1,7'sini oluşturmakta ve bu oranla Düzey 2 Bölgeleri arasında 17'nci sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin fert başına GSKD'si 9.384 dolar olarak gerçekleşirken, TRC2 Bölgesi'nde fert başına GSKD 3.724 dolar ile ülke ortalamasının yarısından daha az bir düzeyde kalmıştır. 2004, 2005 ve 2006 yılları GSKD miktarlarına bakıldığında bölgenin GSKD'sinin sürekli bir artış gösterdiği, ancak bu artış oranının ülke genelindeki artış oranının gerisinde kaldığı görülmektedir. 2008 yılı bölge GSKD'sinin % 61,9'unu hizmetler, % 21,5'ini tarım ve % 16,6'sını sanayi sektörü oluşturmaktadır. 2001 yılından 2008 yılına gelindiğinde, Bölgede hizmetler sektörünün payını arttırarak ülke değerine (% 64,3) yaklaştığı, sanayi payının ülke değerinin (% 27,2) önemli ölçüde gerisinde kaldığı ve tarımın toplam değer içindeki payının azalmasına karşın büyük bir farkla ülke ortalamasının (% 8,5) üzerinde olduğu görülmektedir.

Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri nüfus bakımından Türkiye'nin 9. ve 12. büyük illeri, kent büyüklüklerine göre 11. ve 13. büyük kentleridir. 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre Şanlıurfa'daki işsizlik oranı % 10,4, Diyarbakır'da ise % 13,8'dir. Diyarbakır, Türkiye'de işsizlik oranının en yüksek olduğu 2. il, Şanlıurfa ise 13. il olarak görülmekte, işgücüne katılım oranı ve istihdam oranında da Diyarbakır ili tüm iller içinde sondan ikinci sırada

yer almaktadır. Bu durum kentsel nüfusun yığıldığı Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezlerinde ciddi sorunlara işaret etmektedir. Doğal nüfus artış hızı ve buna bağlı olarak çocuk nüfusunun yüksek olduğu Şanlıurfa, bağımlı nüfus oranı açısından 1. sıradadır. Buna karşın ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısında da Şanlıurfa 1. sırada ve Diyarbakır ise 7. sırada gelmektedir.

TÜİK işgücü ve istihdam verilerine göre, Diyarbakır ili işsizlik oranı tüm iller içinde en yüksek işsizliğe sahip ikinci il, en düşük işgücüne katılım ve istihdam oranının olduğu 80'inci il durumundadır. TRC2 Bölgesi, istihdam oranı ve işgücüne katılımda 26 düzey 2 bölgesi içinde son sırada, işsizlik oranında da 16. Sıradadır. Bunun yanında TRC2 Bölgesi, kadınların işgücüne katılım oranının (% 6,4) en düşük olduğu bölgeler arasında olması, toplumsal refah ve ekonomik gelişme için önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır.

TUİK 2012 verilerine göre, TRC2 Bölgesinde sanayinin, hizmetler ve tarım sektörünün gerisinde kalması, bölge ekonomisi için dikkate değer bir olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir. İstihdamın sektörel dağılımında, TRC2 Bölgesi'nde tarım sektörü istihdamı, toplam istihdamın % 30,1'i ile ülke ortalamasının (% 24,6) üzerinde; sanayi istihdamı % 23,7'si ile ülke ortalamasının (% 26,0) gerisinde ve hizmetler sektörü istihdamı % 46,2'i ile ülke ortalamasının (% 49,4) üzerindedir. Bölgede hizmetler sektörünün hızla gelişmesinin yanında sanayinin gelişimi yetersiz kalmaktadır. TRC2 Bölgesinde istihdam edilenlerin sektörel dağılımına bakıldığında, yıllar itibariyle tarım sektöründe istihdam oranında azalma olurken, diğer sektörlerde artış olduğu gözlemlenmektedir. Yıllar itibariyle TRC2 Bölgesinde tarımdan kopan işgücünün büyük oranda hizmetlere kaydığı görülmektedir.

İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre (DPT, 2003); TRC2 Bölgesi imalat sanayi gelişmişlik sıralamasında Düzey 2 bölgeleri arasında 22. sırada yer almaktadır. Türkiye ve TRC2 Bölgesi sanayi göstergeleri karşılaştırıldığında, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin payının, ülke geneline oranla önemli ölçüde geride kaldığı görülmektedir. TRC2 Bölgesi 2001 yılı GSYİH'ının ve 2006 yılı GSKD'sinin sektörel dağılımlarında, sanayi sektörü payı ülke geneline göre önemli bir farkla geride kalmaktadır. TRC2 Bölgesi, Türkiye'nin en kapsamlı kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi içinde yer almaktadır. Şanlıurfa ili zengin su ve toprak kaynakları ile GAP yatırımlarının merkezi konumundadır. Ayrıca TRC2 Bölgesi toplam Hidroelektrik Kurulu gücü, ülke Hidroelektrik Kurulu gücünün % 34,16'sına sahiptir.

TÜİK 2010 verilerine göre, TRC2 Bölgesi'nde bitkisel üretim yapılan ekim alanları 2.577.374 ha olup, ülke ekim alanlarının % 8,8'sini oluşturmakta ve Düzey 2 Bölgeleri arasında 1. sırada yer almaktadır. Fakat Bölge, Düzey 2 Bölgeleri arasında bitkisel üretim miktarı (ton) en fazla olan 2. bölgedir. Bunun yanında Düzey 2 Bölgeleri arasında kişi başına canlı hayvan miktarı en düşük olan 10. bölge, kişi başına hayvansal ürünler miktarı ise en düşük olan 8. bölgedir.

TÜİK 2011 verilerine göre; Bölge, 26 Düzey 2 Bölgeleri arasında sinema salonunda bulunan koltuk sayısı en düşük 7. bölge konumunda, tiyatro salonunda bulunan koltuk sayısı en düşük 9. bölge, kütüphanede bulunan kitap sayısı en az olan 5. bölge konumundadır.

2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre; Bölge 3.354.242 kişiden oluşan nüfusa sahip olup, Bölge nüfusu ülke toplam nüfusunun % 4,4'ünü oluşturmaktadır. Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Gaziantep'ten sonra en büyük nüfusa sahip illeridir. 2023 yılında Şanlıurfa'nın nüfusunun 2.339.322 kişi olması beklenirken, Diyarbakır nüfusunun 1.842.923 kişi olacağı tahmin edilmektedir. 2012 yılında nüfus sıralamasında 9. sırada bulunan Şanlıurfa, 2023 yılında Türkiye'nin nüfusu en fazla 6. ili olacaktır. 2012 yılında nüfus sıralamasında 12. sırada bulunan Diyarbakır ise 2023 yılında bir sıra ilerleyerek 11. sırada bulunan il olması beklenmektedir.

2012 Yılı ADNKS verilerine göre; TRC2 Bölgesi'nin yıllık ortalama nüfus artış hızı yaklaşık ‰ 20,19 olup ülke ortalamasının (‰ 12,01) üstündedir. TRC2 Bölgesi, nüfus artış hızı oranında, Düzey 2 Bölgeleri arasında 2. sıradadır. Hem yüksek doğurganlık hızı hem bölgenin göç alması bu oranda etkilidir. Nüfusun yaş bağımlılık oranına bakıldığında, TRC2 Bölgesi'nin Düzey 2 Bölgeleri arasında en yüksek orana sahip 3. bölge olduğu görülmektedir.

TRC2 Bölgesi göç alan ve göç veren bir yapıya sahiptir. Bölge, Düzey 2 Bölgeleri arasında en fazla göç veren 10. Bölge konumundadır. Bölge, en çok göçü İstanbul iline vermektedir. İkinci sırada ise, mevsimlik göç eden nüfusun en yoğun olarak yöneldiği Çukurova Bölgesi gelmektedir.

Eğitim ve sağlıkla ilgili göstergeler bölge hizmetlerinin geri kaldığını göstermektedir. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre (DPT, 2003); eğitim sektörü gelişmişlik sıralamasında TRC2 Bölgesi 26 düzey 2 bölgesi içinde 25. sırada yer almaktadır. Benzer biçimde sağlık sektörü gelişmişlik sıralamasında Bölge, 26 düzey 2 bölgesi içinde 23. sıradadır. TÜİK 2011 verilerine göre; TRC2 Bölgesinde yüz bin kişi başına düşen toplam hastane yatak sayısı 2007 yılında bu sayı 145 iken, 2011 yılında 185'e çıkmıştır. Diyarbakır'da bu sayı 254 yatak ile Türkiye ortalamasına çok yakın iken, Şanlıurfa'da 185 yatak ile ortalamanın çok altında kalmaktadır.

Şanlıurfa ihracatında ağırlıklı sektörün sanayi sektörü olduğunu görmekteyiz. Şanlıurfa ihracatında: elektrik motoru, jeneratör, transformatörler ürün grubu % 24 ile pay ile ilk sırada; demir-çelik ana sanayi % 14 ile 2. sırada; tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler % 11 ile 3.sıradadır. Şanlıurfa ihracatının % 83'nü ilk 10 ürün grubu oluşturmaktadır.

Diyarbakır ihracatında ağırlıklı sektör madenciliktir. Diyarbakır ihracatında: kum, kil ve taşocakçılığı ürün grubu % 27 ile pay ile ilk sırada; öğütülmüş tahıl ürünleri % 24 ile 2. sırada; taş % 11 ile 3. sıradadır. Diyarbakır ihracatının % 85'ini ilk 10 ürün grubu oluşturmaktadır.

Bölge kara, hava ve demiryolu ile ulaşılabilir bir merkez olup, önemli ulaşım bağlantılarının kesişme noktasındadır. Diyarbakır Havaalanı; Devlet Hava Meydanları İşletmesi

2012 yılı istatistiklerine göre, ülkede trafiğe açık olan 49 havaalanı yolcu trafiği içerisinde en fazla yolcu taşınan 11. havaalanı konumundadır. Şanlıurfa GAP Havaalanı, ülkenin en büyük kargo havalimanı olarak inşa edilmiş ve 2007 yılında hizmete açılmıştır.

Diyarbakır'ın mevcut terminal binası kapasitesini aşmış durumda olduğundan, DHMİ Genel Müdürlüğü tarafından aynı havalimanı sınırları içinde yeni bir arazi üzerinde, iç ve dış hatlara hizmet verebilecek; 24.000 m^2 oturum alanına sahip, yaklaşık 86.803 m^2 kullanım alanı ve 936 araç kapasiteli açık otoparkı ve 1.038 araçlık kapalı otoparkı olan, 10 uçak kapasiteli (6 adedi yolcu köprülü) yeni bir terminal binasının yapılmasına başlanmıştır. 2014 yılı sonuna kadar terminal binasının tamamlanması öngörülmekte olup havalimanının yolcu kapasitesi 5.000.000 yolcu/yıl olacaktır.

Erzincan-Diyarbakır-Mardin demiryolu projesi kapsamında Diyarbakır, Erzincan, Elazığ, Mardin, Sivas ve Ankara, yüksek hızlı tren hatlarıyla birbirine bağlanacaktır. Öngörülen demiryolu hattının İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerini birleştirecek olması nedeniyle yerel ve uluslararası yük ve yolcu ulaşımı açısından önemli bir işleve sahip olması beklenmektedir.

Diyarbakır-Şanlıurfa arasında yapılması planlanan demiryolu hattı ile ortalama seyahat süresi yolcu trenleri için 45 dakika, yük trenleri için 135 dakika olarak planlanmaktadır. Hat sonu olan Şanlıurfa kesiminde ise, Şanlıurfa-Mürşitpınar Demiryoluna entegrasyon sağlanacaktır.

3. EKONOMİK YAPI ANALİZİ

3.1 Bölgenin Genel Ekonomik Yapısı

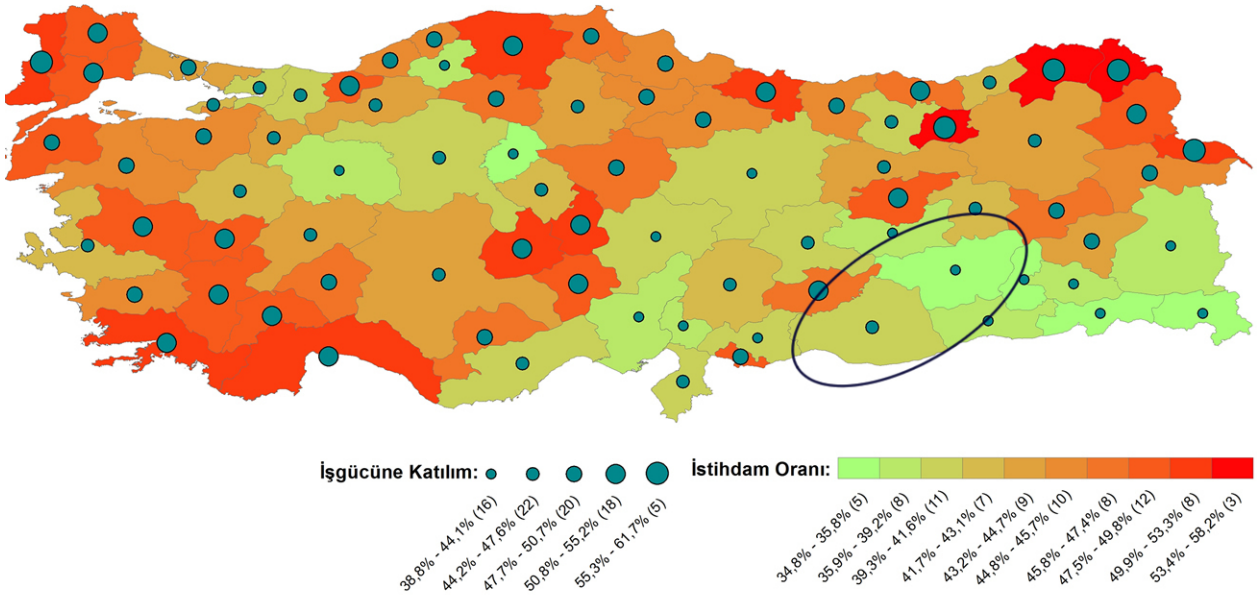
TRC2 Bölgesi illeri Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan 2011 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, ülkenin en az gelişmiş illerinin bulunduğu 6. grupta yer almıştır. 81 il sıralamasında ise, Diyarbakır 67. ve Şanlıurfa ili 73. sırada yer almaktadır. İllerin büyüklük sıralamasına göre Şanlıurfa ili 9., Diyarbakır ili 12. sırada ve kentlerin büyüklük sıralamasına göre Diyarbakır'ın 11., Şanlıurfa'nın ise 15. büyük kent olmasına karşın, nüfusun yığıldığı bu merkezlerin sosyo-ekonomik performansı ve buna paralel olarak istihdam olanakları yetersiz kalmaktadır.

Tablo 3-1: TRC2 Bölgesi İşgücü ve İstihdam Göstergeleri[1] (%), 2011

Göstergeler (yüzde)	Diyarbakır	Sıra	Şanlıurfa	Sıra	TRC2	Sıra	Türkiye ort.
İstihdam oranı	34,9	***80***	40,5	67	26,8	***26***	45,4
İşgücüne katılım oranı	40,4	***80***	45,2	63	28,8	***26***	50
İşsizlik oranı	13,8	***2***	10,4	13	6,9	16	9,2

Kaynak: TÜİK, 2011; TÜİK, 2012;

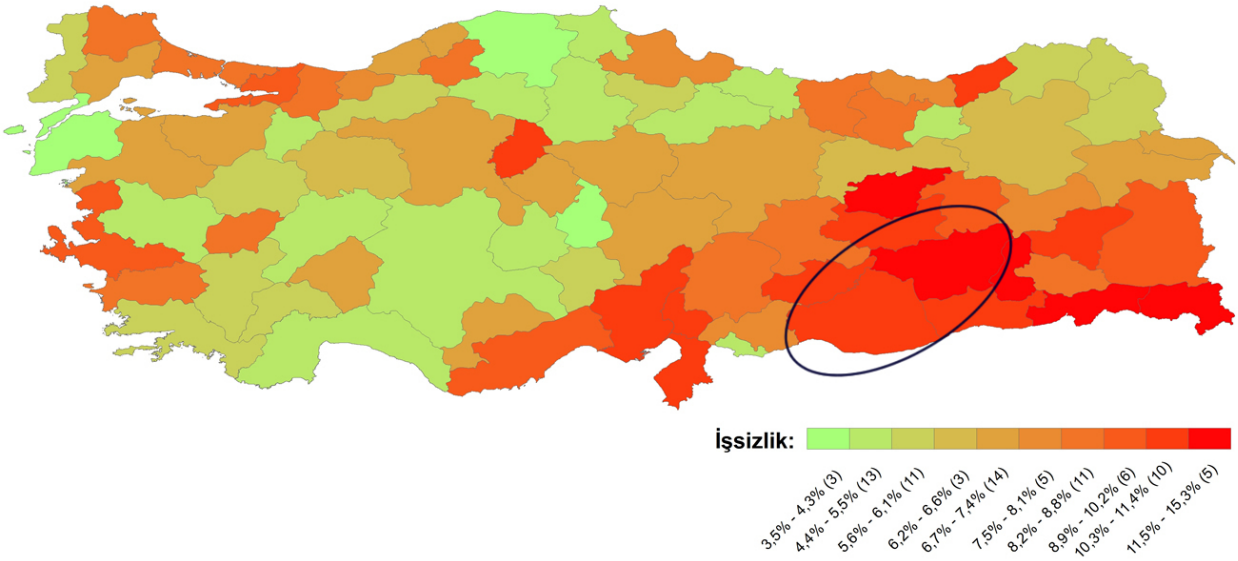
Harita 3-1: İllere Göre İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranında Diyarbakır ve Şanlıurfa

Kaynak: (TÜİK, 2011) kullanılarak üretilmiştir.

[1]İBBS Düzey 3 iller bazında istihdam verileri için *TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması 2011* sonuçları kullanılmıştır. Diğer göstergeler TÜİK Hane Halkı İşgücü göstergeleridir.

Harita 3-2: İllere Göre İşsizlik Oranında Diyarbakır ve Şanlıurfa

Kaynak: (TÜİK, 2011) kullanılarak üretilmiştir.

TÜİK işgücü ve istihdam verilerine göre, Diyarbakır, tüm iller içinde en yüksek işsizliğe sahip ikinci il konumundadır. İşgücüne katılım ve istihdam oranı açısından da 80'inci il durumundadır. TRC2 Bölgesi istihdam oranı ve işgücüne katılımda 26 düzey 2 bölgesi içinde son sırada, işsizlik oranında da 16. Sıradadır. Bunun yanında TRC2 Bölgesinin, kadınların işgücüne katılım oranının ***(% 6,4)*** en düşük olduğu bölgeler arasında ***olması ekonomik gelişme ve toplumsal refah için önemli sorun alanlarından biri***ni oluşturmaktadır.

Bölgede istihdamın sektörel dağılımı ve 3 ana iktisadi faaliyet kolunda yer alan istihdamın yoğunlaşma katsayısı analizine ilişkin göstergeleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3-2: Bölgenin Sektörleri ve İstihdam Durumu

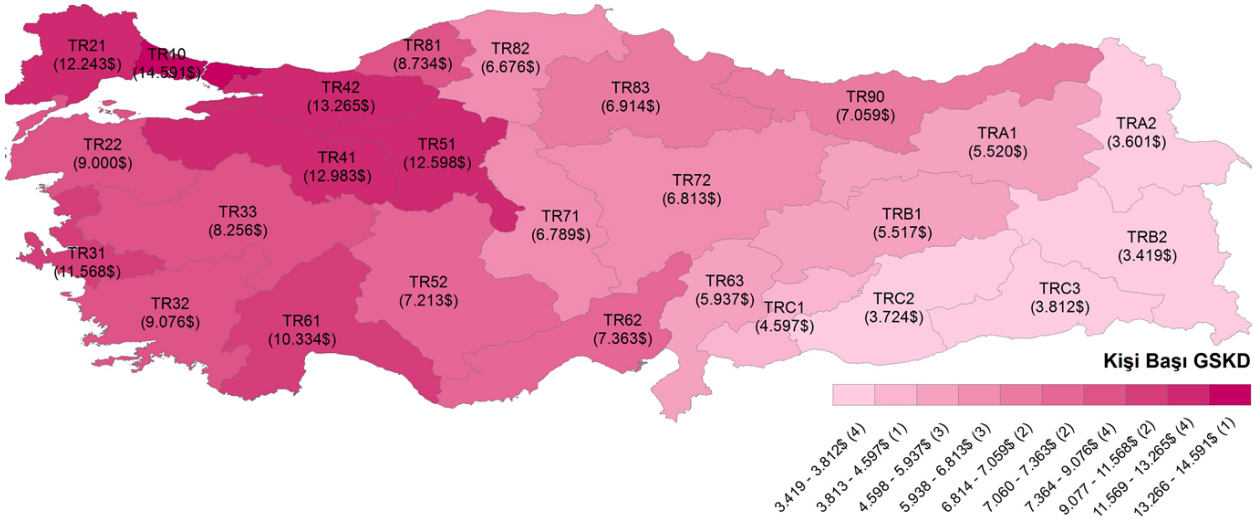
İstihdam (bin kişi)	TRC2	Sırası	1. Sıra	2. Sıra	Son Sıra	TRC2/ TR	Türkiye
Tarım İstihdamı	171	17	TR90	TR33	TR10	2,8%	**6.097**
Tarım İstihdamında Yoğunlaşma Endeksi	**1,22**	17	TR90	TRA2	TR10	-	-
Sanayi İstihdamı	135	17	TR10	TR41	TRA1	2%	**6.460**
Sanayi İstihdamında Yoğunlaşma Endeksi	0,91	10	TR41	TR21	TRA1	-	-
Hizmetler İstihdamı	263	18	TR10	TR51	TR82	2%	**12.264**
Hizmetler İstihdamında Yoğunlaşma Endeksi	0,94	10	TR51	TRC3	TR90	-	-

Kaynak: TÜİK, 2012.

TRC2 Bölgesi; istihdamın sektörel yoğunlaşmasında en yüksek endeks değerini, 1,22 ile *tarım* sektöründe almıştır. Ardından 0,94 ile *hizmetler* ve 0,91 ile *sanayi* endeksi gelmektedir. Tarımda endeks değeri 2'den büyük olan 2 bölge bulunmaktadır. Bunlar 2,25 ile TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) ve 2,15 ile TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) Bölgeleridir. Bursa Bölgesinin 1. sırada olduğu sanayi istihdamında yoğunlaşma endeksine göre TRC2 Bölgesi, TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) Bölgesinin ardından 10. sırada; hizmetlerde ise TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) Bölgesinin ardından 10. sırada gelmektedir.

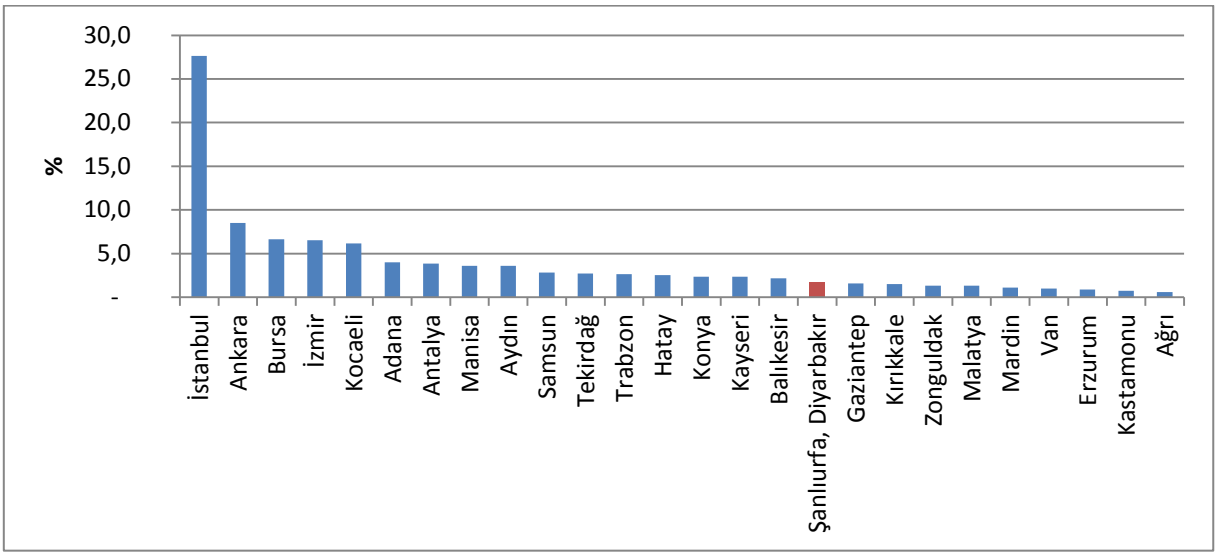
Bölgelerde yaratılan Gayrı Safi Katma Değer paylarına göre TRC2 Bölgesi % 1,7'lik oranla düzey 2 Bölgeleri arasında 17. ve kişi başına düşen GSKD miktarında TRC2 Bölgesi düzey 2 Bölgeleri arasında 22. sıradadır.

Harita 3-3: İllere Göre Kişi Başına GSKD Göstergelerinde Diyarbakır ve Şanlıurfa, 2008

Kaynak: (TÜİK, 2008) verileri kullanılarak üretilmiştir.

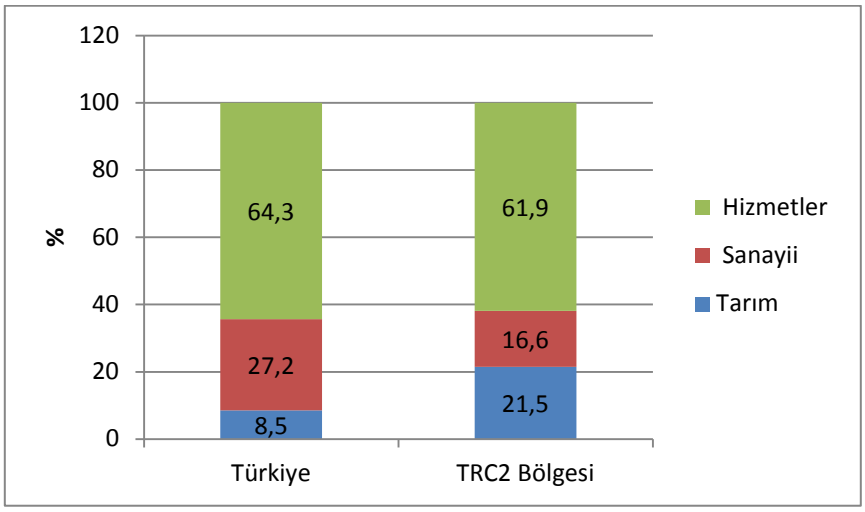
Grafik 3-1 : Düzey 2 Bölgeleri GSKD Payları (%), 2008

Kaynak: TÜİK, 2008.

TRC2 Bölgesinde yaratılan GSKD artış eğiliminde olsa da, gerçekleşen büyümenin hızı ülke ortalamasının gerisinde kalmaktadır.

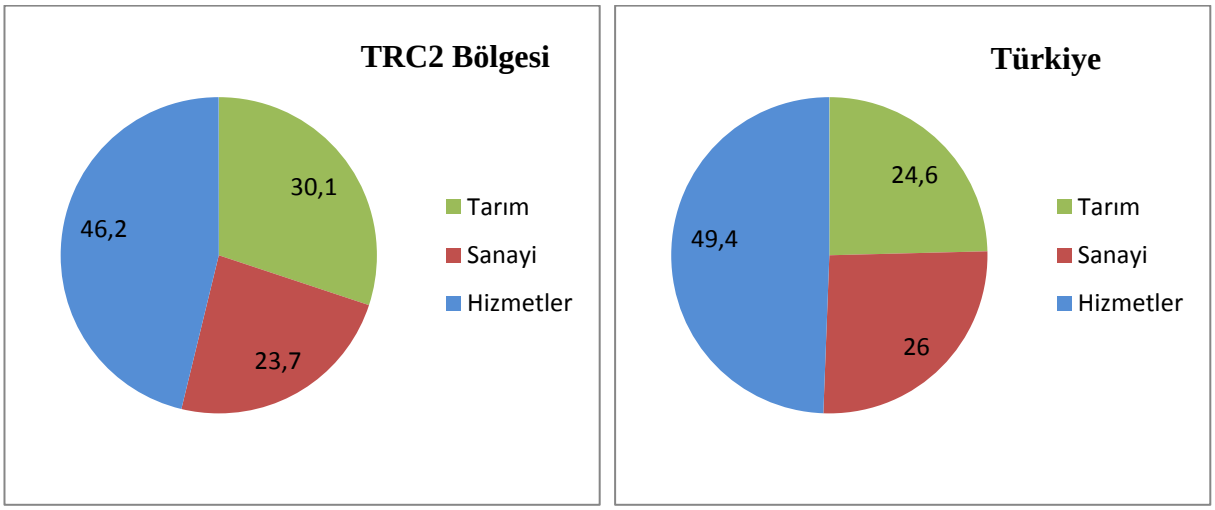
Grafik 3-2- TRC2 Bölgesi Sektörlere Göre GSKD Payları (%), 2008

Kaynak: TÜİK, 2008.

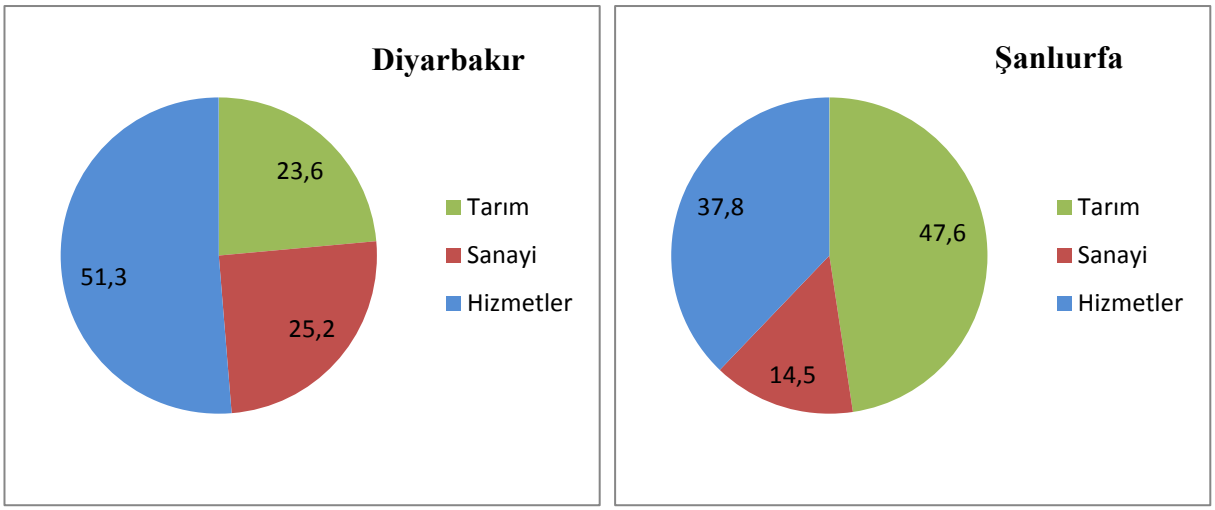
TRC2 Bölgesinde yaratılan GSKD'nin sektörel dağılımı incelendiğinde; hizmetler sektörünün Türkiye ortalamasına yakın olduğu, tarım sektörünün ülke ortalamasının çok üstünde olduğu ve sanayi payının ülke ortalamasına göre düşük kaldığı gözlenmektedir. Bölgede son yıllarda sanayinin artış eğiliminde olması bölge ekonomisi için olumlu bir gelişmedir.

Grafik 3-3- İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2012a.

Grafik 3-4- TRC2 Bölgesi İllerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı[2], 2011

Kaynak: TÜİK, 2011.

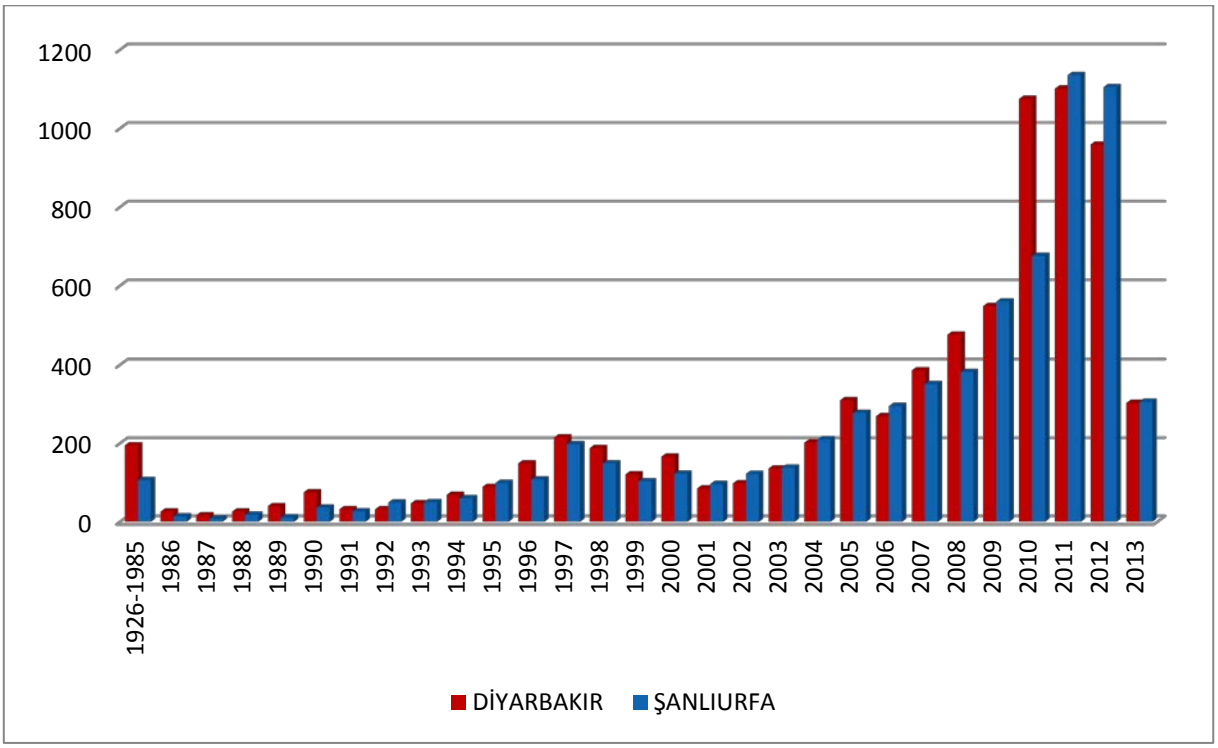
Buna göre TRC2 Bölgesinde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde istihdamın sektörel yapısı birbirinden farklılaşmaktadır. TÜİK nüfus ve konut araştırması kapsamında iller bazında açıklanan istihdamın sektörel dağılımına göre, Diyarbakır'ın öncü sektörü hizmetler sektörü iken, Şanlıurfa'da ağırlıklı sektör tarım sektörüdür. TÜİK verilerine göre, sanayi sektörünün payı içinde inşaat sektörü de sayıldığından imalat sanayinin payının oldukça düşük düzeyde kaldığı söylenebilir.

[2] TÜİK 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarından alınmıştır.

3.1.1 Bölgede Sanayi Sektörü

Sanayi sektörü; bölgelerin üretkenlik durumu, ekonomik büyümesi, istihdam kapasitesi ve toplumsal refahı bakımından önem taşımaktadır. Küresel ekonomi içinde bölgelerin yerini, önemli oranda üretim yelpazelerinin niteliği ve uzmanlaşmalar belirlemektedir. TRC2 Bölgesi birincil üretimde büyük potansiyele sahipken, bu potansiyelini ikincil üretime yeteri kadar geçirememekte ve katma değer yaratamamaktadır. Ancak son yıllardaki gelişmeler ve bölgesel teşviklerle birlikte özellikle imalat sanayide pozitif yönde bir gelişme eğilimi görülmektedir.

Grafik 3-5– TRC2 Bölgesi'nde İşletmelerin Faaliyete Geçme Yıllarına Göre Dağılımı

Kaynak: DTSO, 2013; ŞUTSO, 2013.

SGK verilerine göre, sanayi faaliyet kolunda Diyarbakır'da 1.316 Şanlıurfa'da ise 1.068 işletme bulunmaktadır. Bölgede sanayi işletmeleri; 10- Gıda Ürünleri İmalatı (Diyarbakır % 29, Şanlıurfa % 48), 33- Makine ve Ekipman Kurulumu ve Onarımı (Diyarbakır % 14, Şanlıurfa % 7) ve 23- Metalik Olmayan Ürünlerin İmalatı (Diyarbakır % 7, Şanlıurfa % 7) faaliyet kollarında yoğunlaşmaktadır.

Tablo 3-3: Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı, 2011

Sektör Kodu (Nace)	Faaliyet Kolu	Diyarbakır		Şanlıurfa		TÜRKİYE	
		İstihdam	%	İstihdam	%	İstihdam	%
05	Kömür ve linyit çıkartılması	0	0%	0	0%	51.662	2%

Sektör Kodu (Nace)	Faaliyet Kolu	Diyarbakır		Şanlıurfa		TÜRKİYE	
		İstihdam	%	İstihdam	%	İstihdam	%
06	Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı	406	2%	45	0%	3.704	0%
07	Metal cevheri madenciliği	14	0%	0	0%	22.197	1%
08	Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	1.386	9%	509	4%	57.192	2%
09	Madenciliği destekleyici hizmet	23	0%	15	0%	4.396	0%
10	Gıda ürünleri imalatı	2700	17%	2458	21%	379.772	12%
11	İçecek imalatı	72	0%	23	0%	12.252	0%
12	Tütün ürünleri imalatı	389	2%	0	0%	5.400	0%
13	Tekstil ürünleri imalatı	1540	9%	2177	18%	392.550	12%
14	Giyim eşyaları imalatı	775	5%	109	1%	413.218	13%
15	Deri ve ilgili ürünler imalatı	35	0%	35	0%	53.034	2%
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri	450	3%	66	1%	65.570	2%
17	Kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı	21	0%	2	0%	39.523	1%
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	201	1%	260	2%	68.222	2%
19	Kok kömürü ve petrol ürünleri imalatı	28	0%	34	0%	8.809	0%
20	Kimyasal ürünler imalatı	223	1%	347	3%	77.653	2%
21	Eczacılık ve eczacılığa ilişkin malzeme imalatı	15	0%	39	0%	10.144	0%
22	Kauçuk ve plastik ürünler imalatı	467	3%	257	2%	159.846	5%
23	Metalik olmayan ürünler imalatı	2087	13%	1.249	11%	193.899	6%
24	Ana metal sanayi	197	1%	217	2%	158.175	5%
25	Fabrikasyon Metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizatı hariç)	807	5%	518	4%	357.757	11%
26	Bilgisayar, elekronik ve optik ürünler imalatı	123	1%	0	0%	40.324	1%
27	Elektrikli teçhizat imalatı	361	2%	359	3%	85.776	3%
28	Makine ve ekipman imalatı	343	2%	1.772	15%	169.667	5%
29	Motorlu kara taşıtı ve römork imalatı	192	1%	11	0%	98.091	3%
30	Diğer ulaşım araçları imalatı	37	0%	0	0%	36.025	1%
31	Mobilya imalatı	385	2%	384	3%	116.860	4%
32	Diğer imalatlar	46	0%	70	1%	34343	1%
33	Makine ve ekipman kurulumu ve onarımı	2.932	18%	901	8%	159.047	5%
	TOPLAM	16.255	100	11.857	100	3.275.108	100

Kaynak: SGK, 2011.

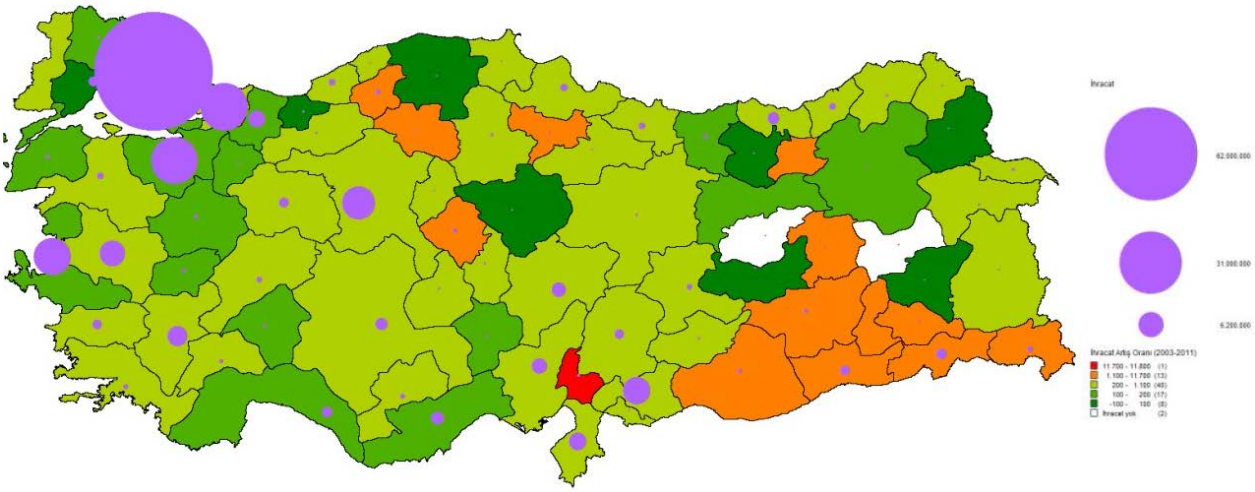
Türkiye ve TRC2 Bölgesi'ndeki sanayi işletmelerinin sektörel dağılımı karşılaştırıldığında; Bölgenin 10- Gıda Ürünleri İmalatı, 33- Makine ve Ekipman Kurulumu ve Onarımı, 23- Metalik Olmayan Ürünlerin İmalatı ve 08- Diğer Madencilik ve Taş Ocakları faaliyet kollarında Türkiye ortalamasını aştığı görülmektedir. Öte yandan 14- Giyim Eşyaları İmalatı (% 12), 25-

Fabrikasyon Metal Ürünleri imalatı (% 12) ve kısmen 31- Mobilya İmalatı (% 7) faaliyet kollarında Türkiye ortalaması Bölge ortalamasının üzerinde bir orana sahiptir.

3.1.2 Bölgenin İhracat Göstergeleri

TRC2 bölgesi ihracatı; 2002 yılında 13,8 milyon dolar iken, 2012 yılında 309,1 milyon dolar olmuştur. İhracatın 11 yıldaki artışı 22 kattan daha fazladır. Bölge ihracatı, 2010 yılında zirve noktasına ulaşarak 338,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileri Avrupa ile yoğun dış ticaret ilişkisine sahip olan Türkiye'de ihracat oranlarını düşürse de (yüzde 23), TRC2 Bölgesinde farklı bir durum yaşanmıştır. TRC2 Bölgesi ihracatı, 2008 yılındaki krize rağmen bir önceki yıla göre artmıştır. Ancak bölge illerinin ihracatı ülke ihracatı içinde çok küçük bir orana sahiptir. Aşağıda Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi belgesinde yer alan ihracat büyüklüğü ve artış oranı karşılaştırması haritası yer almaktadır.

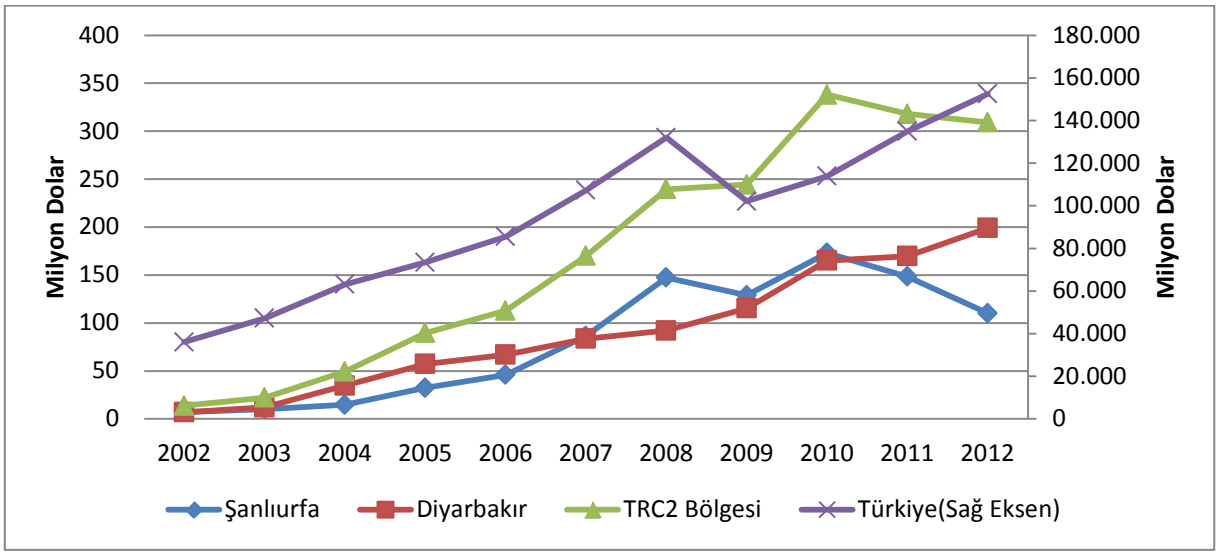
Harita 3-4: İhracat Büyüklüğü ve İhracat Artış Oranı

Kaynak: BGUS, 2012.

TRC2 Bölgesi'nin ihracatı, 2010 yılından itibaren Suriye'de yaşanan olaylar dolayısıyla Şanlıurfa ilinin ihracatındaki azalma nedeniyle düşüşe geçmiştir.

Grafik 3-6- İhracat (Milyon Dolar), 2002-2012

Kaynak: TÜİK, 2012b.

İhracat yapılan ülke sayısı hem bölgede hem Türkiye'de yıllar itibariyle artmaktadır.

Tablo 3-4- İhracat'a İlişkin Göstergeler, 2012

	Şanlıurfa	Diyarbakır	TRC2 Bölgesi	Türkiye
Kişi Başı İhracat (Dolar)	63	125	92	2.016
İhracat Sıralaması	45	34	23	-
İhracat / GSYİH (%)	0,01	0,03	0,04	19,4
İhracat Yapılan Ülke Sayısı	54	66	80	222
Türkiye İhracatına Oranları (%)	0,07	0,13	0,2	-

Kaynak: TÜİK, 2012b.

Türkiye'de ve TRC2 Bölgesinde ihracattaki artışa paralel olarak ihracatçı firma sayısı da artış göstermektedir. Türkiye'de 2002 yılına göre ihracatçı firma sayısında % 78, TRC2 Bölgesinde ise % 483 artış olmuştur. 2012 yılında Suriye Krizinin etkisiyle Şanlıurfa'da ihracat yapan bazı firmalar kapanmıştır.

Tablo 3-5- Yıllara Göre İhracatçı Firma Sayısındaki Değişim

YILLAR	Şanlıurfa	Diyarbakır	TRC2 Bölgesi	Türkiye
2002	41	18	59	31.731
2008	92	84	176	48.144
2012	124	161	285	56.441

Kaynak: EB, 2012.

TRC2 Bölgesi 2012 ihracatında: kum, kil ve taş ocakçılığı % 18 pay ile ilk sıradaki ürün grubudur. Öğütülmüş tahıl ürünleri % 16 ile 2. sırada; elektrik motoru, jeneratör, transformatörler % 10 ile 3. sırada bulunmaktadır. TRC2 Bölgesinin ihracatının % 77'sini ilk 10 ürün grubu oluşturmaktadır. Diyarbakır ihracat ürünleri içinde "madencilik ürünleri" önemli bir paya sahipken, Şanlıurfa'da imalat sanayi ürünlerinden sonra "tarım ürünleri" ağırlıktadır.

3.2 Sektörel Rekabet Edebilirlik Bağlamında Bölgedeki Sektörlerin Analizi

Bölgenin ekonomik coğrafyadaki yerinin, bölge ekonomisinin büyümesinde rol oynayan temel sektörlerin ve gelişme eğilimlerinin tespiti ile gelecekte üstlenebileceği rollerin kestirilebilmesi için bölge illerinin ekonomik performansı iktisadi analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak bölgenin son beş yıldaki ekonomik büyüme eğilimleri incelenmiş ve bu kapsamda bölge illeri ekonomilerinde meydana gelen büyümenin (kaynağı) faktörleri **değişim payı analizi** ile analiz edilmiştir. Bu analiz ile bölgenin rekabetçi faktörünün etkisi ile bölgede gelişen stratejik sektörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bölge illerinde yığılmalar gösteren ve ölçek ekonomilerinin yaratılmasını mümkün kılan temel sektörlerini belirlemek amacıyla **Yoğunlaşma Katsayısı Analizi (LQ)** kullanılmış, zaman serisi içinde sektörlerin büyümeleri de analize katılarak bölgenin uzmanlaşmış sektörleri ile yükselen ve gelişen sektörleri belirlenmiştir. **Yoğunlaşma Katsayısı Analizi (LQ)** kullanılarak belirlenen yığınlaşan ve temel sektörler, ***üç yıldız analizi*** yöntemi kullanılarak kümelenme potansiyelleri bakımından ele alınmıştır.

Bölgenin dış ticaret ve dışa açılma bağlamında sektörel rekabet edebilirliğinin tespiti amacıyla bölgenin ihracat performansı ele alınmış ve sektörlerin rekabet üstünlükleri, **Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi** ile incelenmiştir. Bu analizler sonucunda, bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesini hızlandıracak rekabet üstünlüğüne sahip stratejik sektörlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.2.1 Bölgede Sektörel Durum

Bu bölümde öncelikle bölgenin ve bölge illerinin sektörel yapıları, ülke göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aşağıdaki tablolarda bölge illerinde ekonomik yapı, ekonomik faaliyet kollarına göre gösterilmiştir.

Tablo 3-6: İstihdamın Ana Faaliyet Kolları İçindeki Dağılımı

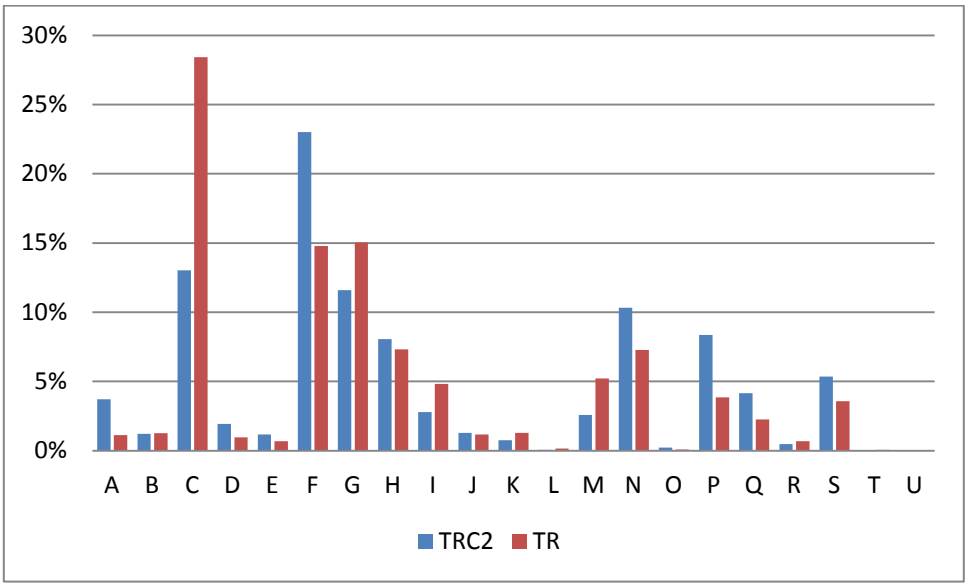
Sektörler		TRC2 Bölgesi			Türkiye	
		İşyeri	İstihdam	Payı	İstihdam	Payı
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	408	7.335	**4%**	124.112	**1%**
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	157	2.398	**1%**	139.151	**1%**
C	İmalat	2227	25.714	**13%**	3.135.957	**28%**
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1766	3.811	**2%**	105.069	**1%**

Sektörler		TRC2 Bölgesi			Türkiye	
		İşyeri	İstihdam	Payı	İstihdam	Payı
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	96	2.311	**1%**	74.593	**1%**
F	İnşaat	2838	45.440	**23%**	1.630.851	**15%**
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	3941	22.910	**12%**	1.659.186	**15%**
H	Ulaştırma ve depolama	1995	15.895	**8%**	806.149	**7%**
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	758	5.506	**3%**	531.950	**5%**
J	Bilgi ve iletişim	193	2.545	**1%**	129.048	**1%**
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	212	1.478	**1%**	141.588	**1%**
L	Gayrimenkul faaliyetleri	12	100	**0%**	16.669	**0%**
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	708	5.101	**3%**	574.132	**5%**
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	1666	20.371	**10%**	800.896	**7%**
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	19	428	**0%**	9.649	**0%**
P	Eğitim	569	16.501	**8%**	423.678	**4%**
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	387	8.176	**4%**	248.539	**2%**
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	140	937	**0%**	75.135	**1%**
S	Diğer hizmet faaliyetleri	724	10.586	**5%**	394.234	**4%**
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından mal ve hizmet üretim faaliyetleri	2	2	**0%**	6.842	**0%**
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	5	7	**0%**	3.511	**0%**
TOPLAM		**18823**	**197.552**	**100%**	**11.030.939**	**100%**

Kaynak: SGK, 2011.

Yukarıdaki tabloda TRC2 Bölgesinde faaliyet gösteren işyerleri ile yaratılan istihdamın ana faaliyet kollarındaki dağılımı, Türkiye değerleri ile karşılaştırmalı olarak görülmektedir. Buna göre, Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında, en keskin farkın imalat sanayi istihdamında olduğu görülmektedir. Ülke genelinde imalat sanayi istihdamı toplam sektörel büyüklüğün % 28'ini alırken, TRC2 Bölgesinde bu oran % 13 düzeyindedir. Buna karşılık, inşaat sektöründeki istihdamın ülke ortalamasının çok üstünde olduğu görülmektedir. Bu durum, bölge ekonomisinin kırılgan ve zayıf bir yapıda kalmasına neden olmaktadır.

Grafik 3-7: Türkiye'de ve TRC2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: SGK, 2011.

Potansiyelleri, sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarına göre birbirinden farklılaşan bölge illerinin sektörel kompozisyonları aşağıda incelenmektedir. Aşağıdaki tabloda ekonomik faaliyetlerin ana kısımlarında yer alan istihdam ve il istihdamı içindeki payları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 3-7: İstihdamın Ana Faaliyet Kolları İçinde İllere Göre Dağılımı

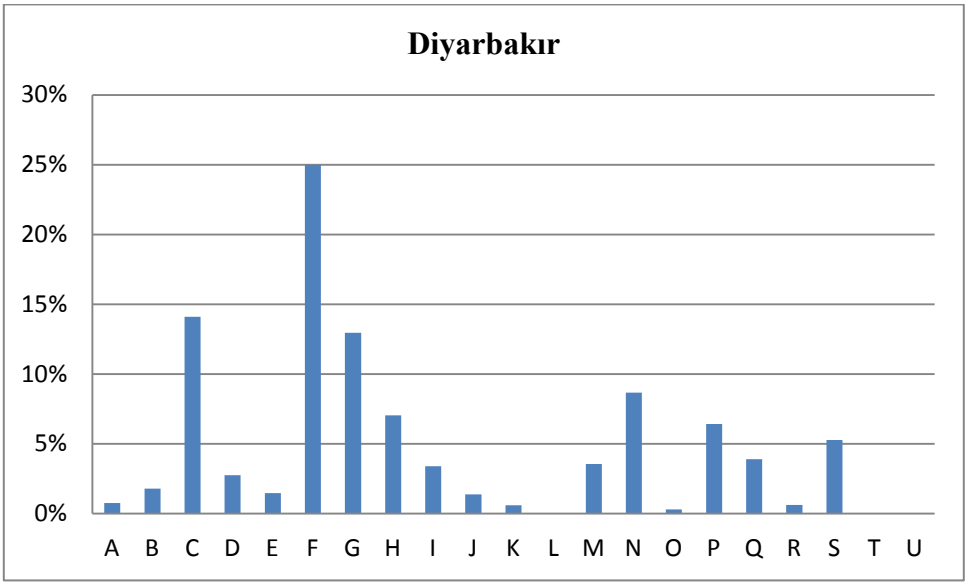
Sektörler		Diyarbakır	Payı	Şanlıurfa	Payı
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	776	**1%**	6.559	**7%**
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	1.829	**2%**	569	**1%**
C	İmalat	14.426	**14%**	11.288	**12%**
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	2.810	**3%**	1.001	**1%**
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1.517	**1%**	794	**1%**
F	İnşaat	25.589	**25%**	19.851	**21%**
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	13.251	**13%**	9.659	**10%**
H	Ulaştırma ve depolama	7.206	**7%**	8.689	**9%**
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	3.487	**3%**	2.019	**2%**
J	Bilgi ve iletişim	1.411	**1%**	1.134	**1%**
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	627	**1%**	851	**1%**

Sektörler		Diyarbakır	Payı	Şanlıurfa	Payı
L	Gayrimenkul faaliyetleri	1	**0%**	99	**0%**
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	3.637	**4%**	1.464	**2%**
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	8.877	**9%**	11.494	**12%**
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	317	**0%**	111	**0%**
P	Eğitim	6.564	**6%**	9.937	**10%**
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4.005	**4%**	4.171	**4%**
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	629	**1%**	308	**0%**
S	Diğer hizmet faaliyetleri	5.398	**5%**	5.188	**5%**
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından mal ve hizmet üretim faaliyetleri	1	**0%**	1	**0%**
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	**0%**	7	**0%**
TOPLAM		**102.358**	**100%**	**95.194**	**100%**

Kaynak: SGK, 2011.

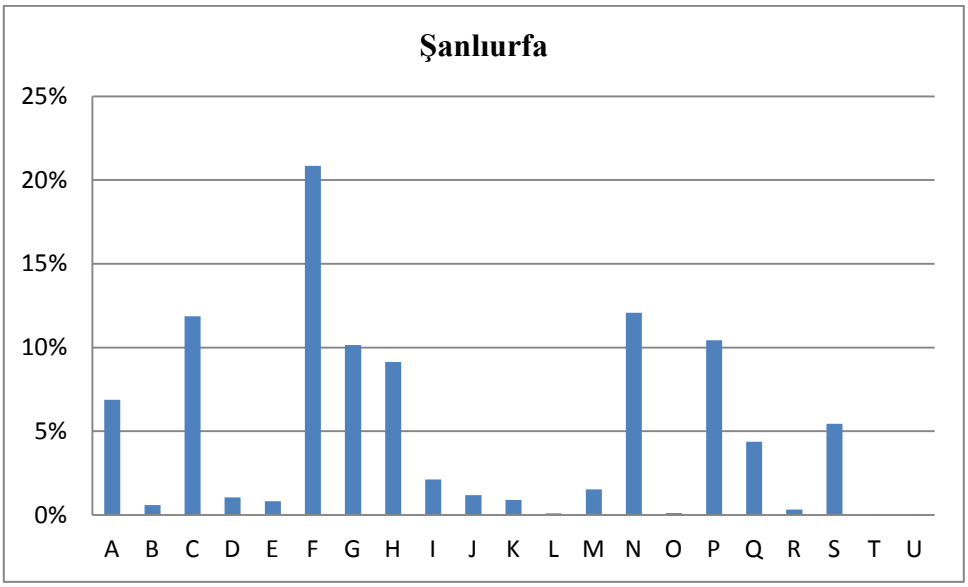
Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin sektörel yapılarında temel fark kırsal ve kentsel nüfus farkından kaynaklanmaktadır. Kırsal nüfusun yoğun olduğu Şanlıurfa'da tarımsal istihdam yüksek iken, kentsel yani tarım dışı nüfusun yoğun olduğu Diyarbakır'da hizmetler sektörünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. Diğer sektörlerdeki durum büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Grafik 3-8: Diyarbakır İli Sektörel Ana Faaliyet Kollarının İstihdam İçindeki Payı, 2011

Kaynak: SGK, 2011.

Grafik 3-9: Şanlıurfa İli Sektörel Ana Faaliyet Kollarının İstihdam İçindeki Payı, 2011

Kaynak: SGK, 2011.

Bölge illerinde benzer bir şekilde son yıllarda inşaat faaliyetlerinin arttığı ve İl ekonomisi içindeki payının yükseldiği görülmektedir. İmalat sanayi, başka bir deyişle sınaî üretim payları ülke ortalamasının çok gerisinde kalırken, buna karşılık ulaştırma, eğitim ve sağlık payları görece yüksek görünmektedir. Ancak hizmetler sektörü değerlendirilirken, bölgenin yüksek nüfusu, Diyarbakır'ın bölgesel düzeyde hizmet sunması ve özellikle Şanlıurfa'daki hızlı nüfus artışı ile eğitim çağındaki nüfusun yüksekliği göz önünde bulundurulmalıdır.

3.2.2 Bölge İllerinde Ekonomik Büyümenin Analizi

Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı işyeri ve çalışan sayılarına göre TRC2 Bölgesinde 2008 ve 2011 yılları arasında sektörlerde kayıtlı istihdam ile bu yıllar arasında gerçekleşen değişim, Türkiye verileri ile karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu dönemde bölge ekonomisindeki büyüme oranı **(0,45)**, ülke ortalamasının **(0,25)** üstünde gerçekleşmiştir. Bu durum; 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizin Türkiye üzerindeki etkilerinin yoğun, buna karşılık daha yerel bir yapıya sahip bölge ekonomisindeki etkilenmenin ise daha az olması ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde bölgedeki ana sektörlerde yer alan istidam artışının ülke ortalamasının üzerinde olduğu sektörler sırasıyla ***gayrimenkul, bilgi ve iletişim, konaklama ve yiyecek hizmetleri, idari hizmetler, sağlık hizmetleri, tarım*** ile ***ulaştırma ve depolama hizmetleri***nde görülmüştür.

Tablo 3-8: Ana Faaliyet Kollarında İstihdam ve Sektörel Büyüme Oranları

Sektörler	TRC2 Bölgesi			Türkiye Değişim
	2008	2011	Değişim	

Sektörler		TRC2 Bölgesi			Türkiye Değişim
		2008	2011	Değişim	
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	2.646	7.335	177%	35%
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	1.653	2.398	45%	21%
C	İmalat	24.799	25.714	4%	17%
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	3.062	3.811	24%	6%
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	4.150	2.311	-44%	-14%
F	İnşaat	28.555	45.440	59%	32%
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	15.881	22.910	44%	35%
H	Ulaştırma ve depolama	7.168	15.895	122%	43%
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	751	5.506	633%	279%
J	Bilgi ve iletişim	149	2.545	1608%	391%
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	1.186	1.478	25%	11%
L	Gayrimenkul faaliyetleri	2	100	4900%	1351%
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	11.646	5.101	-56%	-28%
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	6.168	20.371	230%	90%
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	217	428	97%	-9%
P	Eğitim	14.723	16.501	12%	24%
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2.544	8.176	221%	179%
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	3.383	937	-72%	-69%
S	Diğer hizmet faaliyetleri	7.668	10.586	38%	-15%
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; mal ve hizmet üretim faaliyetleri	120	2	-98%	-51%
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	98	7	-93%	-71%
TOPLAM		**136.547**	**197.552**	**45%**	**25%**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Sektörlerin büyümesine göre; bölgede en hızlı büyüyen sektörler sırasıyla ***inşaat, idari hizmetler, ulaştırma ve depolama hizmetleri, toptan ve perakende ticaret ve sağlık, tarım ve sağlık*** sektörleri olmuştur. Ayrıca tarım sektörü istihdamında görece yüksek bir artış görülürken, sanayi istihdamında ülke ortalamasının altında kalınmıştır.

Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine ait 2011 yılı sektörel istihdam miktarları ve 2008-2011 yılları arasındaki değişim aşağıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre Şanlıurfa ekonomisinde yaşanan büyüme **(0,63),** Diyarbakır'daki büyümeye **(0,31)** oranla iki kat daha fazla gerçekleşmiştir. 2008-2011 yılları arasında Diyarbakır ve Şanlıurfa'daki sektörel büyüme oranlarında öne çıkan ve Türkiye ortalamasının üzerinde büyüyen sektörler aşağıda görülmektedir.

Tablo 3-9: Sektörel İstihdamın Yıllara Göre Değişimi

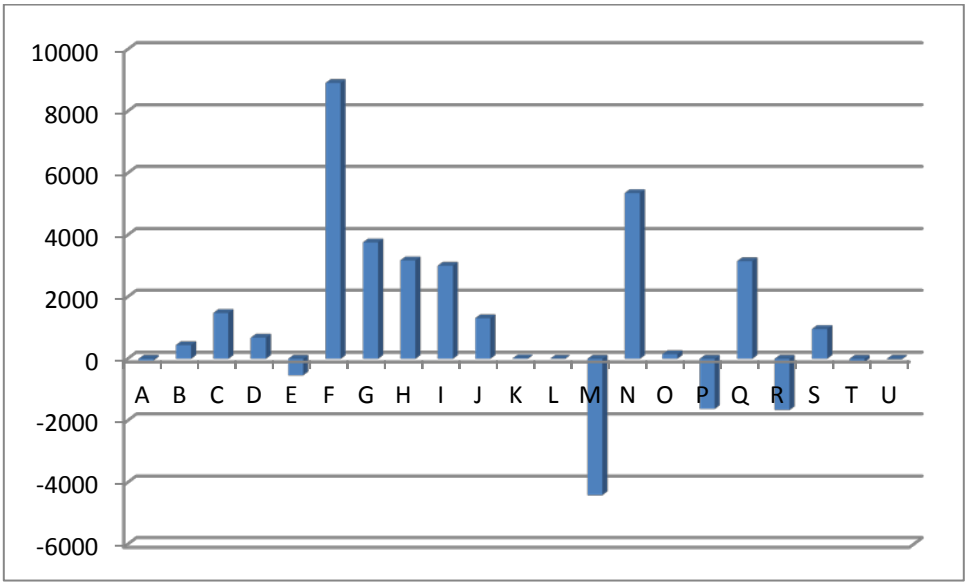
Sektörler		Diyarbakır	2008-2011 Değişim	Şanlıurfa	2008-2011 Değişim
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	776	-6%	6.559	260%
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	1.829	32%	569	111%
C	İmalat	14.426	11%	11.288	-5%
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	2.810	32%	1.001	7%
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1.517	-26%	794	-62%
F	İnşaat	25.589	53%	19.851	67%
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	13.251	40%	9.659	51%
H	Ulaştırma ve depolama	7.206	79%	8.689	176%
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	3.487	636%	2.019	629%
J	Bilgi ve iletişim	1.411	1340%	1.134	2124%
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	627	3%	851	48%
L	Gayrimenkul faaliyetleri	1	0%	99	9800%
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	3.637	-55%	1.464	-59%
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	8.877	153%	11.494	333%
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	317	90%	111	122%
P	Eğitim	6.564	-20%	9.937	52%
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	4.005	372%	4.171	146%
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	629	-72%	308	-72%
S	Diğer hizmet faaliyetleri	5.398	22%	5.188	60%
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; hanehalkları tarafından mal ve hizmet üretim faaliyetleri	1	-99%	1	-93%
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	0	-100%	7	-92%
TOPLAM		**102.358**	31%	95.194	63%

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Sektörlerdeki büyümeye göre; Diyarbakır'da en hızlı büyüyen sektörler sırasıyla ***inşaat, toptan ve perakende ticaret, idari hizmetler, ulaştırma ve depolama hizmetleri, konaklama ve yiyecek hizmetleri, bilgi ve iletişim*** ile ***sağlık*** sektörleri olmuştur. Tarım, madencilik ve imalat

sanayi sektörleri içinde tarımın payının düşük olması ve en yüksek büyümenin imalat sanayi sektöründe gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Diyarbakır'da gerçekleşen sektörel büyüme aşağıdaki grafikte görülmektedir.

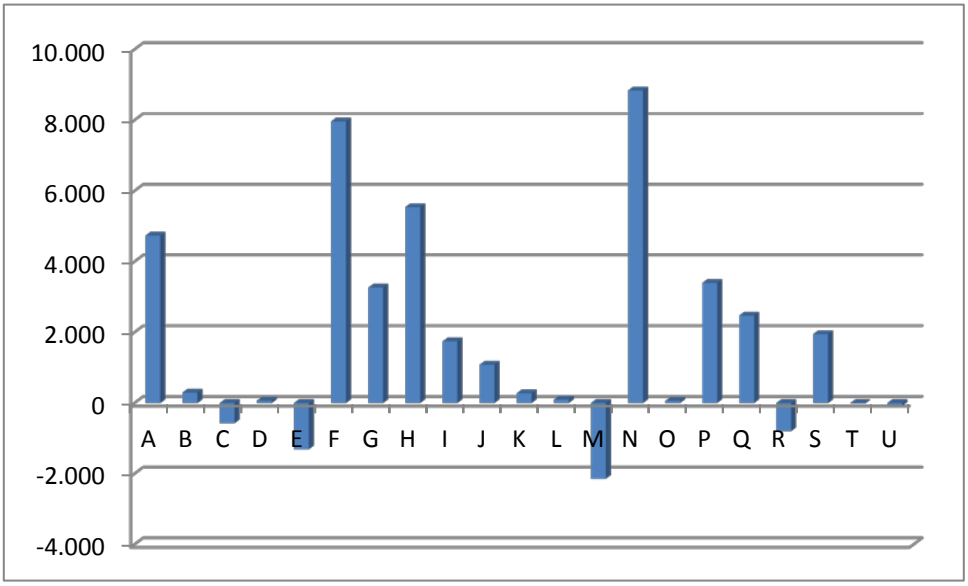
Grafik 3-10: Diyarbakır İstihdamında Sektörel Büyüme, 2008-2011

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Şanlıurfa ilinde 2008-2011 dönemi içindeki sektörel değişim aşağıdaki grafikte görülmektedir. Buna göre, en büyük istihdam artışı sırasıyla hizmetler sektöründe ***idari hizmetler, inşaat, ulaştırma ve depolama*** ile ***ticaret*** sektörlerinde olmuştur. Şanlıurfa'da bu dönem içinde ***tarım*** sektöründe yaratılan istihdamda ciddi bir artış görülmüştür. Bu dönemde ***imalat sanayi***de de düşüş gözlenmiştir.

Grafik 3-11: Şanlıurfa İstihdamında Sektörel Büyüme, 2008-2011

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

3.2.3 TRC2 Bölgesi Değişim Payı (Shift-Share) Analizi

Sonuçları yukarıda açıklanan 2008-2011 dönemi içindeki ekonomik büyümenin kaynağı ve faktörleri Değişim Payı Analizi ile analiz edilmiştir. Değişim Payı Analizine göre, belirli bir birimde (bölge, il, ilçe) gerçekleşen ekonomik büyüme, ulusal büyüme/beklenen büyüme etkisi (BBE), sektörel bileşim etkisi (SBE) ve bölgenin rekabetçi güç faktörü (RGE) olarak bileşenlerine ayrılarak açıklanmaktadır. Değişim payı analizinde, ekonomik birimler olarak illerin ayrı ayrı incelenmesi daha doğru yorumlamaya imkân verdiğinden, bu bölümde bölge göstergelerine kısaca değinilerek iller düzeyine geçilmiştir.

TRC2 Bölgesinde 2008-2011 yılları arasında bölgenin rekabetçilik etkisi ile büyüyen sektörlerin ve bölgenin rekabet edemediği sektörlerin belirlenmesi için yapılan değişim payı analizinin sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3-10: TRC2 Bölgesi Değişim Payı Analizi Sonuçları

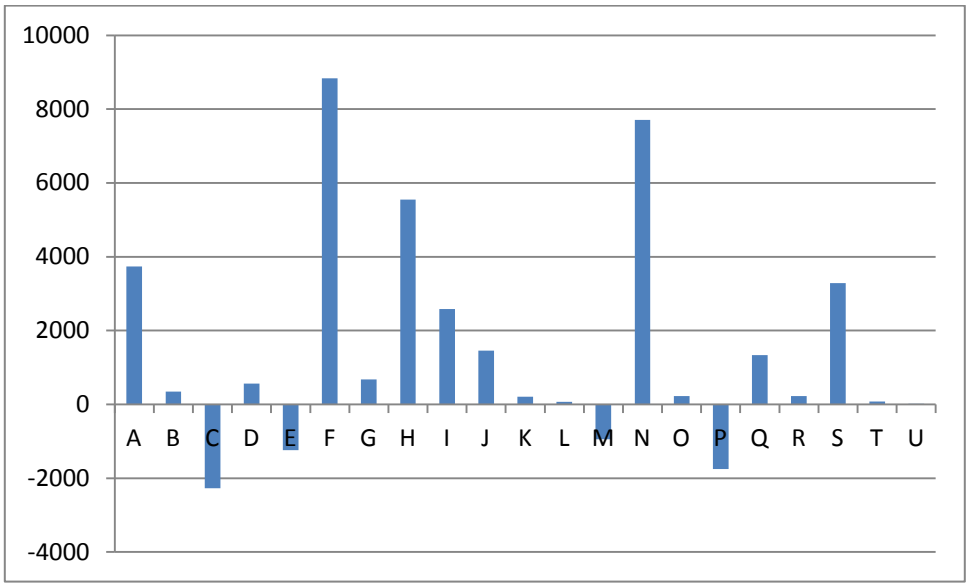
SEKTÖRLER	2008 istihdamı	2011 istihdamı	Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	2.646	7.335	4.689	669	283	3.737
Madencilik ve taş ocakçılığı	1.383	2.398	745	418	-25	351
İmalat	24.799	25.714	915	6.276	-3.089	-2.273
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	3.062	3.811	749	775	-589	563
Su temini; kanalizasyon, atık	4.150	2.311	-1839	1.050	-	-1.237

SEKTÖRLER	2008 istihdamı	2011 istihdamı	Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri					1.652	
İnşaat	28.555	45.440	16.885	7.227	824	8.833
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	15.881	22.910	7.029	4.020	2.334	676
Ulaştırma ve depolama	7.168	15.895	8.727	1.814	1.367	5.546
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	751	5.506	4.755	190	1.982	2.583
Bilgi ve iletişim	149	2.545	2.396	38	900	1.458
Finans ve sigorta faaliyetleri	1.186	1.478	292	301	-217	208
Gayrimenkul faaliyetleri	2	100	98	0	26	70
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	11.646	5.101	-6.545	2.948	-8.547	-946
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	6.168	20.371	14.203	1.561	4.933	7.710
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	217	428	211	55	-74	229
Eğitim	14.723	16.501	1.778	3.727	-194	-1.753
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2544	8.176	5.632	644	3.653	1.335
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	3.383	937	-2.446	856	-3527	225
Diğer hizmet faaliyetleri	7.668	10.586	2.918	1.941	-2310	3.287
Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; mal ve hizmet üretim faaliyetleri	120	2	-118	31	-70	-78
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	98	7	-91	25	-95	-21
TOPLAM	**136.547**	**197.552**	**61.005**	**3.4566**	**-4.087**	**30.504**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Tabloya göre 2008-2011 yılları arasında bölge ekonomisinde gerçekleşen büyümenin etkisi ile yaratılan istihdamın 30.504'ü bölgenin rekabetçilik faktörü, başka bir deyişle çekici gücü olan sektörlerinde yaratılan büyüme ile gerçekleşmiştir.

Grafik 3-12: TRC2 Bölgesi Ekonomisinde Rekabetçi Güç Etkisi İle Sektörel Büyüme

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Bölge ekonomisinde gerçekleşen büyümenin faktörleri arasında TRC2 Bölgesinin rekabetçi gücünün hizmetlerde sırasıyla inşaat, idari ve destek hizmetler ile ulaştırma ve depolama ile tarım sektöründe etkili olduğu, ancak imalat sanayide rekabet gücünün negatif olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bölgede bu dönemde ulusal büyüme faktörünün etkisiyle imalat sanayide gerçekleşmesi beklenen büyümenin ancak altıda birinin gerçekleştiği, bölgede yaratılamayan büyümenin ve ***sanayi yatırımlarının daha rekabetçi olan illere kaydığı*** görülmektedir. Bu durum bölge yerleşmelerinin ***sanayi yatırımlarını çekmek için rekabet gücünü artıracak altyapı yatırımlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.***

Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri ekonomilerinde 2008-2011 döneminde yaşanan büyümenin faktörleri aşağıda analiz edilmiştir. Diyarbakır ili değişim payı analizi sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3-11: Diyarbakır İli Değişim Payı Analizi Sonuçları[3]

Sektörler		BBE	SBE	RGE	Gerçek Büyüme
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	208	85	-341	-48
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	350	-13	109	**446**
C	İmalat	3.275	-1.837	45	**1.484**
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	539	-409	553	**682**
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	518	-854	-194	-530

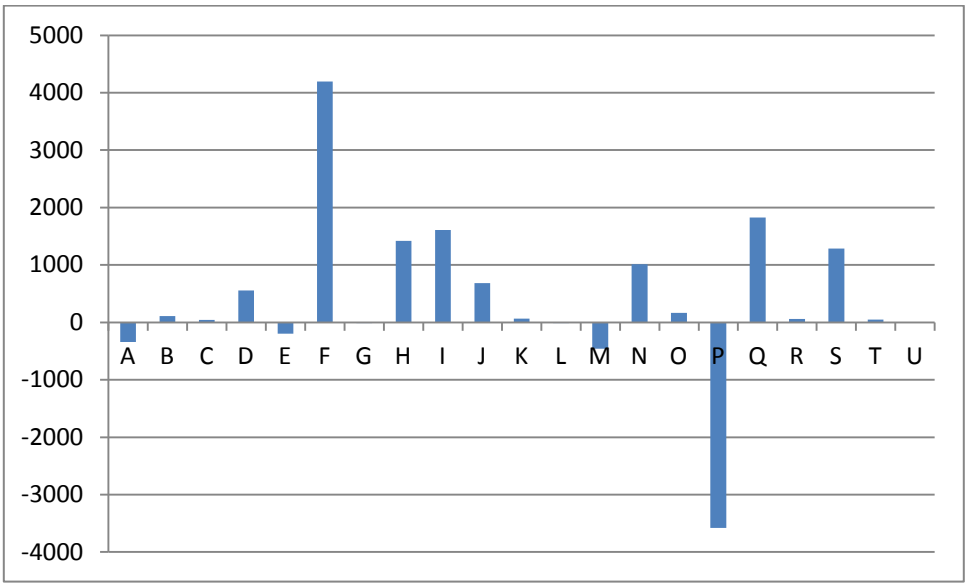
[3] Nace Revize 2 sınıflamasına göre tarım, sanayi ve hizmetler altındaki tüm sektörlerin analiz tabloları **Ek-1**'de bulunmaktadır.

Sektörler		BBE	SBE	RGE	Gerçek Büyüme
F	İnşaat	4.219	504	4.194	**8.918**
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	2.401	1.377	-12	**3.765**
H	Ulaştırma ve depolama	1.018	747	1.420	**3.185**
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	120	1.282	1.611	**3.013**
J	Bilgi ve iletişim	25	602	686	**1.313**
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	155	-202	63	**16**
L	Gayrimenkul faaliyetleri	0	13	-14	0
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2.035	-5.978	-459	-4.402
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	890	3.463	1.010	**5.362**
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	42	-57	164	**150**
P	Eğitim	2.071	-108	-3.579	-1.617
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	215	1.113	1.829	**3.157**
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	577	-2.287	58	-1.652
S	Diğer hizmet faaliyetleri	1.122	-1.441	1.285	**966**
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; mal ve hizmet üretim faaliyetleri	27	-83	-48	-104
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	3	-11	-3	-11
TOPLAM		**19.810**	**-4.094**	**8.377**	**24.093**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Tabloya göre; rekabetçi güç faktörünün beklenen büyüme oranından yüksek olduğu ***sağlık sektörü, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, ulaştırma ve depolama ile bilgi ve iletişim*** sektörlerinde Diyarbakır'ın bu dönemde rekabetçi gücünün etkili olduğu, negatif sektörel bileşim etkisine karşın büyüme gösteren başta inşaat sektörü olmak üzere diğer sektörlerin hızlı büyüyen sektörler olduğu görülmektedir. Bunun yanında, söz konusu dönemde tarımda rekabet gücünün negatif olduğu, imalat sanayide sektörel bileşim etkisinin negatif çıkmasına rağmen Diyarbakır'ın ***rekabetçi faktörünün pozitif yönlü ancak düşük değerde*** kaldığı gözlenmektedir.

Grafik 3-13: Diyarbakır İlinin Sektörel Büyümesinde Rekabetçi Güç Etkisi

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

2008-2011 dönemi içinde Diyarbakır ekonomisinde yaratılan büyümenin rekabetçi gücün etkisi yukarıdaki grafikte görülmektedir. Buna göre rekabetçi güç faktörü hizmetlerde ***inşaat***ta en yüksek değerini alırken, ardından ***sağlık, konaklama-yiyecek ile ulaştırma ve depolama*** sektörleri gelmiştir. Negatif etki görülen ***tarım, sanayi*** ve ***eğitim*** sektörlerinde rekabet gücünü artırmaya dönük yatırımlara ihtiyaç vardır.

Söz konusu dönemde Diyarbakır'da imalat sanayi alt sektörlerinde gerçekleşen büyümenin faktörleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3-12: Diyarbakır İmalat Sanayi Sektörleri Değişim Payı Analizi

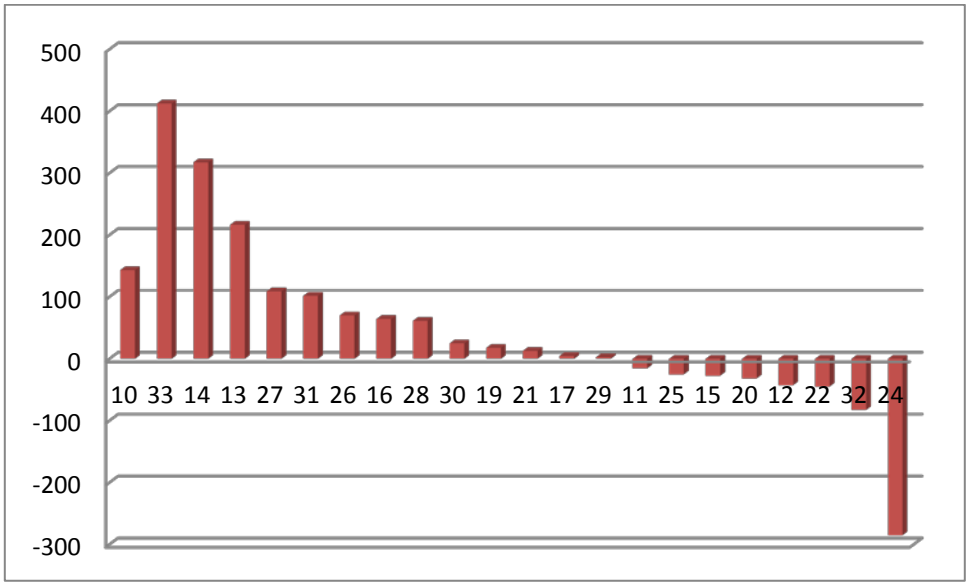
Sektörler		Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
10	Gıda ürünleri imalatı	500	557	-200	**143**
11	İçecek imalatı	0	18	-3	-15
12	Tütün ürünleri imalatı	-705	277	-939	-43
13	Tekstil ürünleri imalatı	406	287	-98	**217**
14	Giyim eşyaları imalatı	334	112	-95	**318**
15	Deri ve ilgili ürünler imalatı	-11	12	5	-27
16	Ağaç,ağaç ürünleri ve mantar üretimi	107	87	-44	64
17	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	7	4	-1	5
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	-168	93	-97	-164
19	Kok kömürü ve petrol ürün. imalatı	18	3	-2	18
20	Kimyasal ürünleri imalatı	-9	59	-36	-32
21	Eczacılık ve ecz. ilişkin mal. imalatı	14	0	1	13

Sektörler		Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
22	Kauçuk ve plastik ürünler imalatı	67	101	11	-45
23	Metalik olmayan ürünler ima.	-422	635	-261	-796
24	Ana metal sanayi	-164	91	30	-285
25	Fabrikasyon metal ürün. (mak.tec.har)	-17	209	-200	-25
26	Bilgisayar, elektronik ve optik üretimi	58	16	-29	**70**
27	Elektrikli teçhizat imalatı	118	62	-53	**109**
28	Makine ve ekipman imalatı	89	64	-37	62
29	Motorlu kara taşıtı ve römork imalatı	121	18	100	3
30	Diğer ulaşım araçları imalatı	21	4	-8	25
31	Mobilya imalatı	335	13	220	**102**
32	Diğer imalatlar	-66	28	-12	-83
33	Makine ve ekipman.kurulumu ve on.	851	527	-88	**413**
TOPLAM		**1.484**	**3.275**	**-1.837**	**45**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, söz konusu dönemde Diyarbakır'ın rekabetçi faktörünün en yüksek olduğu 5 sektör; ***makine ve ekipman kurulumu ve onarımı, giyim eşyaları imalatı, tekstil ürünleri imalatı, gıda ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı ve mobilya imalatı*** sektörleri olmuştur. Bölgenin *iş ve yatırım iklimi, sanayi altyapısı, girişimci yapısı* ve diğer ayırt edici özelliklerinin etkisi ile açıklanan rekabetçilik unsuruna göre sektörlerin 2008-2011 dönemi içindeki performansları aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 3-14: Diyarbakır'da İmalat Sanayi Alt Kollarında Rekabetçi Güç Faktörü Etkisi

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Yukarıdaki grafik, rekabetçi güç faktörünün etkisiyle hızlı büyüyen sektörleri ve RGE değerinin negatif yönlü olduğu sektörlerdeki yatırımların bu dönemde diğer illere kaydığını göstermektedir. Bu nedenle ilde sanayi sektörlerine yönelik ***rekabet gücünü artırıcı politikalar***a ihtiyaç vardır.

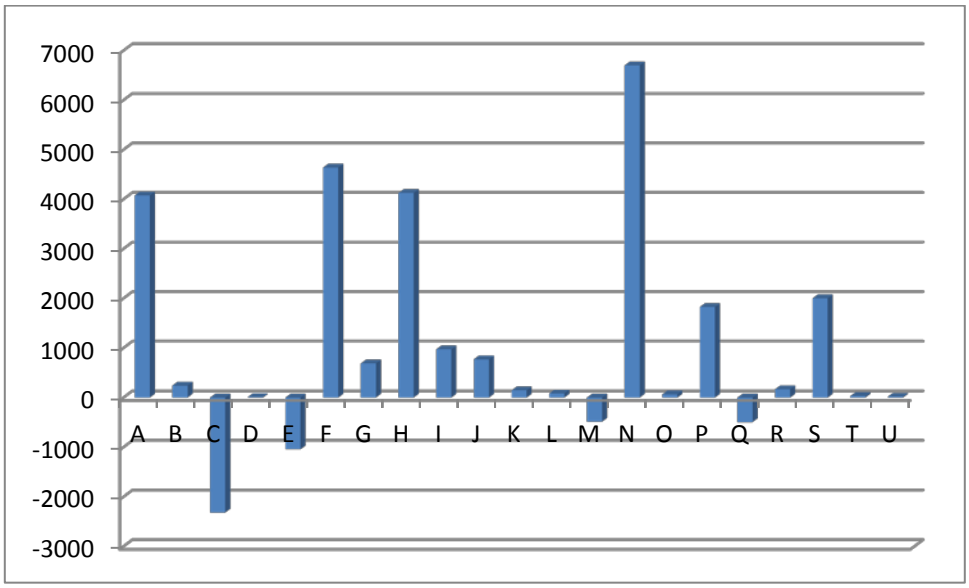
Tablo- Şanlıurfa İli Değişim Payı Analizi Sonuçları

Sektörler		NGE	IME	CE	Gerçek Büyüme
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık	**461**	**198**	**4.078**	4.737
B	Madencilik ve taş ocakçılığı	**68**	**-12**	242	299
C	İmalat	3.001	-1.252	**-2.318**	-569
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	**236**	**-180**	**10**	**67**
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	**532**	**-798**	**-1.043**	**-1.309**
F	İnşaat	3.008	320	**4.639**	7.967
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	1.619	957	**688**	3.264
H	Ulaştırma ve depolama	796	620	**4.126**	5.542
I	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	70	700	**972**	1.742
J	Bilgi ve iletişim	13	298	**772**	1.083
K	Finans ve sigorta faaliyetleri	**146**	**-15**	**145**	**276**
L	Gayrimenkul faaliyetleri	**0**	**13**	**84**	**98**
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	**913**	**-2.569**	**-487**	**-2.143**
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri	**671**	**1.470**	**6.700**	**8.841**
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	13	-17	65	61
P	Eğitim	1.656	-86	**1.826**	3.395
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	429	2.540	**-494**	2.475
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	279	-1.240	167	-794
S	Diğer hizmet faaliyetleri	819	-869	**2.002**	1.952
T	Hanehalklarının işverenler olarak faaliyetleri; mal ve hizmet üretim faaliyetleri	4	13	-30	-14
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	22	-84	-18	-80
TOPLAM		**14.756**	**7**	**22.127**	**36.890**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Şanlıurfa ili değişim payı analizi sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Grafik 3-15: Şanlıurfa'da Sektörel Rekabetçi Güç Etkisi

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

2008-2011 dönemi içinde Şanlıurfa ili sektörlerinde rekabetçi güç faktörü ile yaratılan büyüme grafikte görülmektedir. Buna göre rekabetçi güç faktörü hizmetlerde ***inşaat, idari ve destek hizmetleri, ulaştırma ve depolama*** sektörleri ile ***tarım***da yüksek, imalat sanayinde ise kayma değeri ***negatif*** çıkmıştır. Bölge merkezlerinin sanayi sektörlerindeki durumu aşağıda incelenmektedir.

Tablo 3-13: Şanlıurfa İmalat Sanayi Sektörleri Değişim Payı Analizi

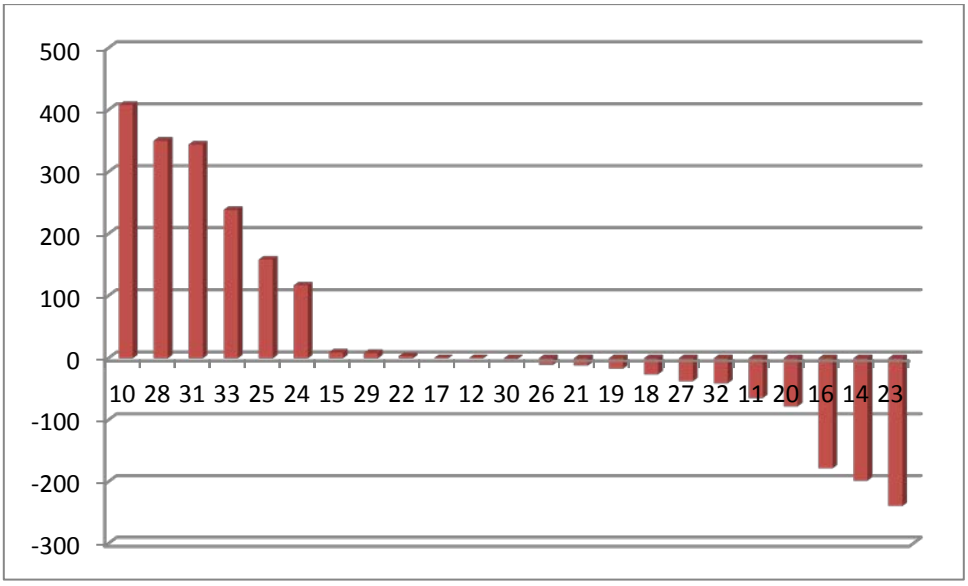
Sektörler		Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
10	Gıda ürünleri imalatı	694	446	-161	**408**
11	İçecek imalatı	-49	18	-3	-64
12	Tütün ürünleri imalatı	-1	0	-1	0
13	Tekstil ürünleri imalatı	-2.307	1.135	-386	-3.056
14	Giyim eşyaları imalatı	-187	75	-64	-198
15	Deri ve ilgili ürünler imalatı	16	5	2	9
16	Ağaç,ağaç ürünleri ve mantar üretimi	-151	55	-28	-178
17	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0	1	0	0
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	-29	73	-76	-26
19	Kok kömürü ve petrol ürün. imalatı	-15	12	-11	-17
20	Kimyasal ürünleri imalatı	-40	98	-60	-78
21	Eczacılık ve ecz. ilişkin mal. imalatı	16	6	22	-11
22	Kauçuk ve plastik ürünler imalatı	59	50	5	4
23	Metalik olmayan ürünler ima.	-46	328	-135	-239

Sektörler		Gerçek Büyüme	BBE	SBE	RGE
24	Ana metal sanayi	142	19	6	**117**
25	Fabrikasyon metal ürün. (mak.tec.har)	162	90	-87	**158**
26	Bilgisayar, elektronik ve optik üretimi	-13	3	-6	-11
27	Elektrikli teçhizat imalatı	-23	97	-83	-37
28	Makine ve ekipman imalatı	489	325	-186	**350**
29	Motorlu kara taşıtı ve römork imalatı	10	0	1	8
30	Diğer ulaşım araçları imalatı	-1	0	0	-1
31	Mobilya imalatı	377	2	31	**344**
32	Diğer imalatlar	-26	24	-10	-40
33	Makine ve ekipman.kurulumu ve on.	354	138	-23	**239**
TOPLAM		**-569**	**3.001**	**-1.252**	**-2.318**

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Rekabetçi üstünlüğe sahip olan imalat sektörleri yukarıdaki tabloda görülmektedir. İlin sektörel bileşim etkisinin genel olarak negatif çıkması imalat sanayiye yönelik iyileştirme ve geliştirme politikalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki grafikte Şanlıurfa ilinin rekabetçi üstünlüğe sahip olduğu ve olmadığı sektörlerdeki büyüme etkileri görülmektedir.

Grafik 3-16: Şanlıurfa'da İmalat Sanayi Alt Kollarında Rekabetçi Güç Faktörü Etkisi

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Yapılan analizler ışığında bölge illerinde imalat sanayinin gelişme sürecine girdiği, belirli sektörlerde rekabetçi üstünlüğe sahip olduğu ve ihracatta rekabet üstünlüklerini artırdığı görülmüştür. Buna karşın çok sayıda imalat sanayi sektörünün daha rekabetçi olan diğer

bölgelere kaydığı; bu nedenle sanayi yatırımlarını çekebilmek için rekabet gücünü artırmaya yönelik politikaların izlenmesi gerektiği görülmektedir. İmalat sanayide gelişmeler olmasına karşın bölge sanayisi Türkiye ile karşılaştırıldığında istihdam ve katma değer açısından çok geride kalmaktadır. Bölge ekonomisinin ve kentsel ekonomilerin geliştirilmesi açısından bölgenin, tarımsal üretim ve doğal kaynaklarını imalat sanayi ile bölge ekonomisine katması ve imalat sanayinin bölge ekonomisi içindeki payının artırılması gerekmektedir.

3.2.4 Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) Analizine Göre Sektörel Durum

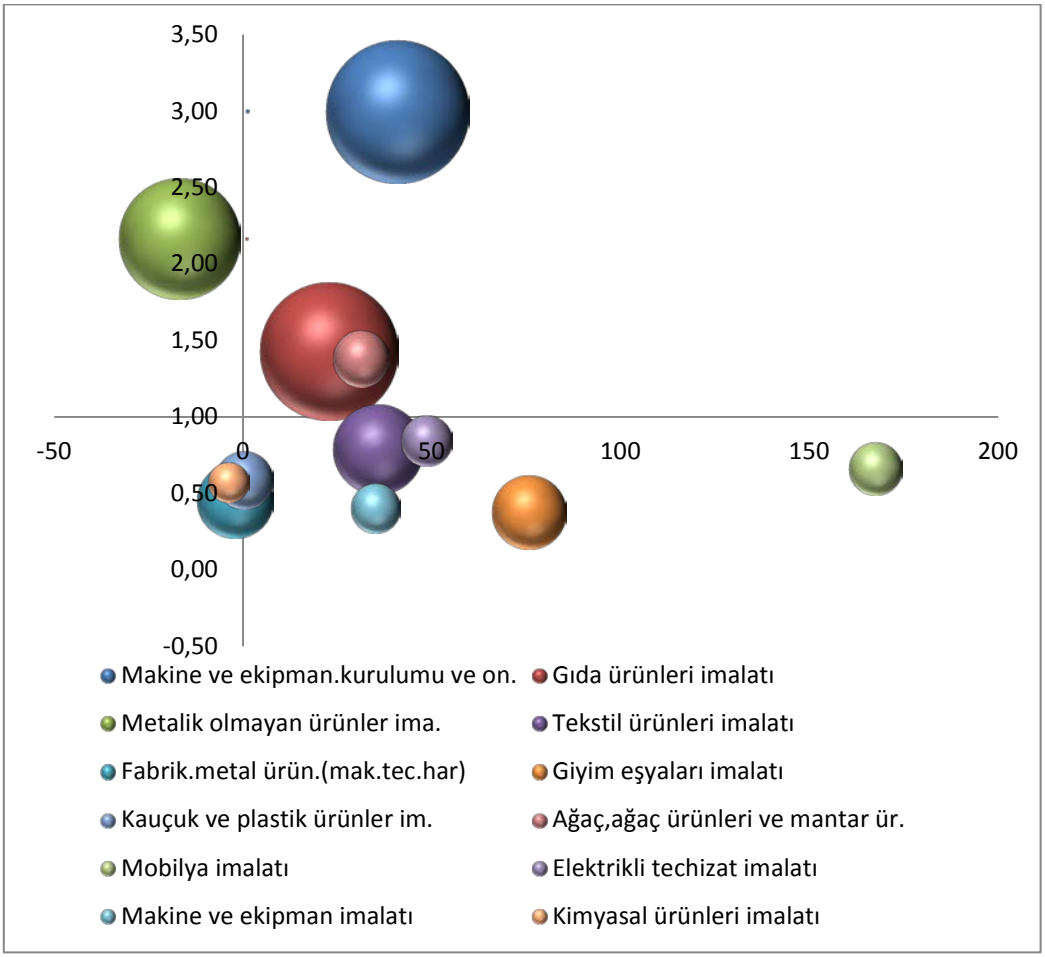
Ekonomide üretimi yaratan sektör olan imalat sanayi sektörü, kent ve bölge ekonomileri için büyük önem taşımaktadır. Rekabet koşullarının hâkim olduğu günümüz piyasalarında, yığılma ve ölçek ekonomileri imalat sanayinin gelişimi ve başarısı için hayati öneme sahiptir. Tarım ekonomisinden hizmetlere geçişte ikincil üretim imalat sanayi ile sağlanmakta ve tarımsal istihdamın yoğun olduğu Diyarbakır ve Şanlıurfa ekonomilerinde birincil üretimden ikincil üretime geçiş aşaması yaşanmaktadır. Bu nedenle, TRC2 Bölgesinin ekonomik gelişmesi açısından imalat sanayi üretiminin geliştirilmesi son derece önemlidir.

Ekonomik temel yaklaşımına göre, bölgelerin büyümesi temel sektörlerin gelişimine ve ihracatçı sektörlerin performansına bağlıdır. TRC2 Bölgesinin temel sektörlerinin belirlenmesi ve bölgede yoğunlaşan sektörlerin tespit edilmesi için, bölge ve iller bazında alt sektörlerdeki istihdam verileri kullanılarak Yoğunlaşma Katsayısı analizi yapılmıştır.

Sanayi Yoğunlaşma Endeksi (LQ), bölge illerinde faaliyet gösteren sanayi alt sektörlerinde işyeri ve istihdam göstergeleri ile Sosyal Güvenlik Kurumu istatistikleri kullanılarak elde edilmiştir. **Sanayi İstihdamının Yoğunlaşma Endeksine göre**; Şanlıurfa ilinde ***gıda ürünleri imalatı 1,92; tekstil ürünleri imalatı 1,18; ağaç, ağaç ürünleri ve mantar üretimi 1,38; kok kömürü ve petrol ürünleri imalatı 1,07; kimyasal ürünleri imalatı 1,23; eczacılık ve eczacılığa ilişkin malların imalatı 1,06 ve metalik olmayan ürünler imalatı 1,78*** endeks değerleri ile yoğunlaşma göstermektedir. Diyarbakır ilinde ise, ***gıda ürünleri imalatı 1,43; içecek imalatı 1,18; ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı 1,38; metalik olmayan ürünler imalatı 2,17; makine ve ekipman kurulumu ve onarımı 3,71*** endeks değeri ile Türkiye referansına oranla yoğunlaşma göstermektedir.

Bölge illerinde sanayide işletme sayısı ve istihdamının yükselişe geçtiği 2008 yılından sonraki dönemde, en büyük imalat sanayi istihdamına sahip ilk 12 sektör; uzmanlaşma, büyüme ve yoğunlaşma durumlarına göre aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir. Buna göre dikey eksen uzmanlaşma düzeyini, yatay eksen sektörün gelişimini, balon büyüklükleri de sektörün imalat içindeki payını göstermektedir.

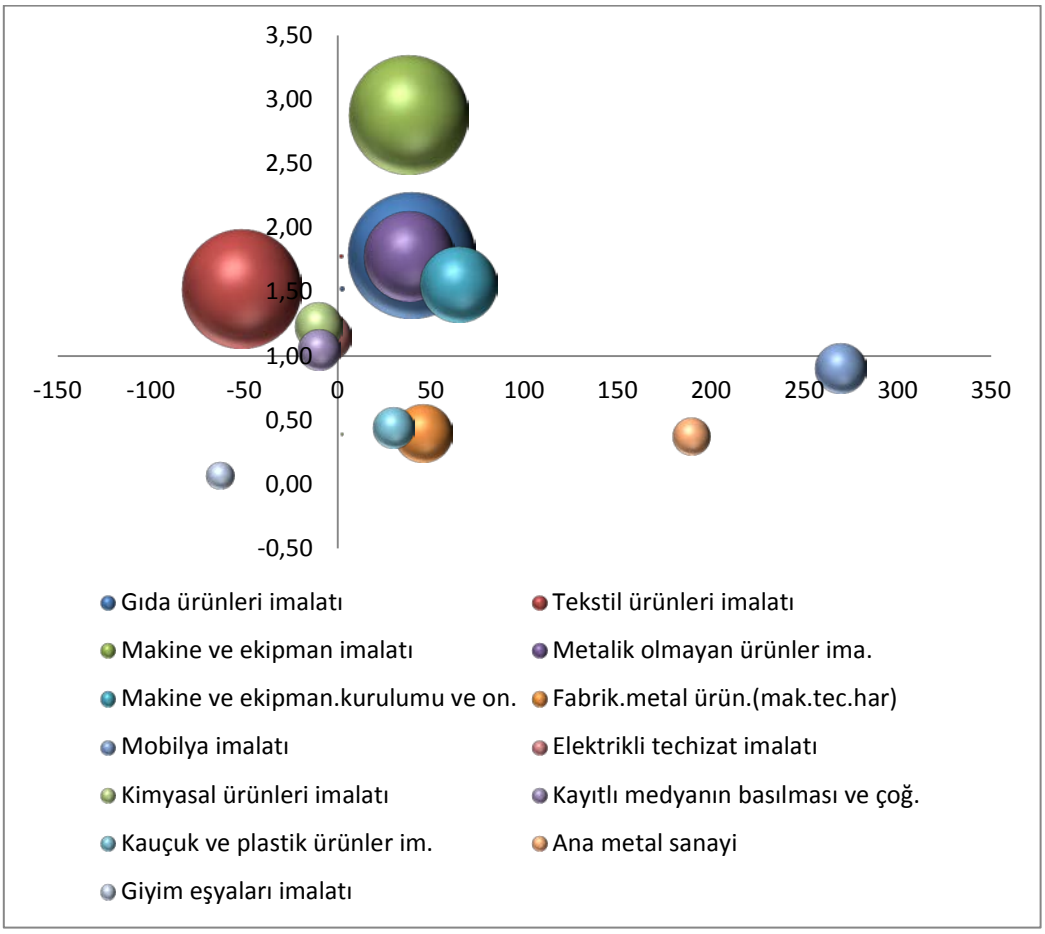
Grafik 3-17: Diyarbakır İmalat Sanayinde Uzmanlaşmış, Yükselen ve Durgunlaşan Sektörler

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Buna göre, 2008-2011 dönemi arasında ilde uzmanlaşmış ve yoğunlaşmasını artıran imalat sanayi sektörleri; ***makine ve ekipman kurulumu, gıda imalatı, ağaç ve ağaç ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı*** sektörleridir. Bu dönemde yükselişe geçen ve uzmanlaşma yolunda olan sektörler başta ***mobilya imalatı*** ve ***giyim eşyaları imalatı*** olmak üzere ***tekstil ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı*** ile ***makine ve ekipman imalatı*** olarak görülmektedir. Sol eksende yükselişi azalan uzmanlaşmış sektörler arasında metalik olmayan ürünler imalatı sektörü görülmektedir. Plastik ve kauçuk ürünler ile kimyasal ürünleri imalatı durgunlaşan bir yapı göstermektedir.

Grafik 3-18: Şanlıurfa İmalat Sanayinde Uzmanlaşmış, Yükselen ve Durgunlaşan Sektörler

Kaynak: SGK 2008-2011 yılı verileri kullanılarak üretilmiştir.

Yukarıdaki grafikte; 2008-2011 dönemi arasında Şanlıurfa'da yoğunlaşmasını artıran uzmanlaşmış imalat sanayi sektörleri; ***makine ve ekipman imalatı, gıda ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı ile makine ve ekipman kurulumu ve onarımı*** sektörleridir. Bu dönemde yükselişe geçen ve gelişen sektörler başta ***mobilya imalatı*** olmak üzere, ***ana metal sanayi, fabrikasyon metal ürünleri imalatı*** ile ***kauçuk ve plastik ürünler imalatı*** sektörleridir. İncelenen dönemde durgunlaşan sektörler olarak uzmanlaşmış tekstil sektörü ve giyim eşyaları sektörleri görülmektedir. Ancak tekstil sektörü başta olmak üzere bu sektörler 2011 sonrasında yükselişe geçmiştir.

3.2.5 Bölge Ekonomisinde Yığınlaşan ve Yoğunlaşan Sektörlerde Kümelenme Olanaklarının İncelenmesi: 3 Yıldız Analizine Göre Öne Çıkan Sektörler

Bölge ekonomisi içinde kümelenme potansiyelinin ölçülmesi için *3 Yıldız Analizi* yöntemi kullanılmıştır. Sektörlerin il veya bölge ekonomisi içindeki yığılma ve uzmanlaşmaları üst referans bölge/ülkeye oranlanarak yapılan analizde sektörler içinde öncülük, belli bir büyüklük ve

uzmanlaşmaya sahip olma kriterleri kullanılmaktadır. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin *tarım, sanayi ve hizmetler*de bahsedilen nitelikleri taşıyan alt sektörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Kümelenme potansiyelinin ortaya konulmasında, üretim veya katma değer göstergeleri temel ölçütler olmasına karşın, üretim ve katma değer ölçülmesinin zorluğu ve veri kısıtı nedeniyle istihdam göstergeleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

NACE revize 2 sektör sınıflamasına göre, 2 basamaklı alt sektörler için yapılan analizde; sektörlerin büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma katsayılarının belirlenen eşik değerleri aşması durumunda 3 yıldız aldığı ve kümelenme potansiyeli taşıdığı kabul edilmektedir. Analizde kullanılan eşik değerler literatürde kullanılan değerler göz önünde bulundurularak bölge sanayi alt sektörlerinin göstergelerine uygun olarak belirlenmiştir. Buna göre eşik değerler; büyüklük için ‰ 5, başatlık için % 3, uzmanlaşma için ise 1 olarak alınmıştır.

Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde tarım sektörü için yapılan üç yıldız değerlendirmesinde, ***bitkisel ve hayvansal üretim*** sektörü büyüklük, başatlık ve uzmanlaşma eşik değerlerinin üstünde değer alarak ***3 yıldız almıştır***. Diyarbakır'da *ormancılık ve tomrukçuluk sektörü* büyüklük ve başatlık değerleri ile iki yıldız almıştır.

Tablo 3-14: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Tarım Sektörü 3 Yıldız Analizi

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	TARIM					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
01	Bitkisel ve hayvansal üretim	0,007	0,737	1,1	0,078	0,970	1,5
02	Ormancılık ve tomrukçuluk	0,005	0,240	0,9	0,004	0,023	0,1
03	Balıkçılık ve su ürünleri yetiş.	0,002	0,023	0,4	0,006	0,007	0,1

Kaynak: SGK, 2011 verileri kullanılarak üretilmiştir.

Aşağıdaki tabloda bölge illerinde faaliyet gösteren sanayi sektörlerinin yığılmaları ve uzmanlaşma durumları analiz edilmiştir. Diyarbakır ve Şanlıurfa ekonomilerinde **madencilik ve imalat sanayi** sektörlerinde faaliyet gösteren alt sektörler üç yıldız analizi sonuçları tabloda görülmektedir.

Tablo 3-15: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Sanayi Sektörü 3 Yıldız Analizi

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	SANAYİ					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
05	Kömür ve linyit çıkartılması	0,000	0,000	0,00	0,000	0,000	0,0
06	Ham petrol ve doğalgaz çıkarımı	0,110	0,025	22,08	0,012	0,004	3,36
07	Metal cevheri madenciliği	0,001	0,001	0,13	0,000	0,000	0,00
08	Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	0,024	0,085	4,88	0,009	0,043	2,46
09	Madenciliği destekleyici hizmet	0,005	0,001	1,05	0,003	0,001	0,94
10	Gıda ürünleri imalatı	0,007	0,166	1,43	0,006	0,207	1,79
11	İçecek imalatı	0,006	0,004	1,18	0,002	0,002	0,52
12	Tütün ürünleri imalatı	0,072	0,024	14,51	0,000	0,000	0,00

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	SANAYİ					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
13	Tekstil ürünleri imalatı	0,004	0,095	0,79	0,006	0,184	1,53
14	Giyim eşyaları imalatı	0,002	0,048	0,38	0,000	0,009	0,07
15	Deri ve ilgili ürünler imalatı	0,001	0,002	0,13	0,001	0,003	0,18
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar üretimi	0,007	0,028	1,38	0,001	0,006	0,28
17	Kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı	0,001	0,001	0,11	0,000	0,000	0,01
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	0,003	0,012	0,59	0,004	0,022	1,05
19	Kok kömürü ve petrol ürünleri imalatı	0,003	0,002	0,64	0,004	0,003	1,07
20	Kimyasal ürünleri imalatı	0,003	0,014	0,58	0,004	0,029	1,23
21	Eczacılık ve ecz. ilişkin mal. imalatı	0,001	0,001	0,30	0,004	0,003	1,06
22	Kauçuk ve plastik ürünler imalatı	0,003	0,029	0,59	0,002	0,022	0,44
23	Metalik olmayan ürünler imalatı	0,011	0,128	2,17	0,006	0,105	1,78
24	Ana metal sanayi	0,001	0,012	0,25	0,001	0,018	0,38
25	Fabrik. metal ürün. (mak. tec. har)	0,002	0,050	0,45	0,001	0,044	0,40
26	Bilgisayar, elekronik ve optik üretimi	0,003	0,008	0,61	0,000	0,000	0,00
27	Elektrikli techizat imalatı	0,004	0,022	0,85	0,004	0,030	1,16
28	Makine ve ekipman imalatı	0,002	0,021	0,41	0,010	0,149	2,88
29	Motorlu kara taşıtı ve römork imalatı	0,002	0,012	0,39	0,000	0,001	0,03
30	Diğer ulaşım araçları imalatı	0,001	0,002	0,21	0,000	0,000	0,00
31	Mobilya imalatı	0,003	0,024	0,66	0,003	0,032	0,91
32	Diğer imalatlar	0,001	0,003	0,27	0,002	0,006	0,56
33	Makine ve ekipman kurulumu ve onarımı	0,018	0,180	3,71	0,006	0,076	1,56

Kaynak: SGK, 2013 verileri kullanılarak üretilmiştir.

Buna göre; *diğer madencilik ve taş ocakçılığı* sektörü her iki ilde üç yıldız almış, Diyarbakır'da *madenciliği destekleyici hizmet* iki yıldız almıştır. Diyarbakır ve Şanlıurfa'da madencilik sektörü yoğun olsa da, kümelenme olanaklarının araştırılması ve geliştirilmesi politikaları kapsamında doğal kaynakların ikincil üretime aktarıldığı imalat sanayi sektörleri ele alınmaktadır. Buna göre; imalat sanayi sektörleri içinde Diyarbakır'da 3 adet alt sektör, Şanlıurfa'da 5 adet alt sektör eşik değerleri aşarak 3 yıldız almıştır. Bunun yanında içecek imalatı ile ağaç ve ağaç ürünleri imalatı da iki yıldız almıştır. Kümelenme politikaları kapsamında ele alınabilecek sektörler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3-16: Diyarbakır İmalat Sanayide 3 Yıldız Alan Sektörler

Sektör Kodu	Sektör Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlaşma
10	Gıda Ürünleri İmalatı	386	2,700	**0.007**	**0.166**	**1.43**
13	Metalik Olmayan Ürünler	87	2,087	**0.011**	**0.128**	**2.17**

	İmalatı					
23	**Makine ve Ekipman Kurulumu ve Onarımı**	182	2,932	**0.018**	**0.180**	**3.71**

Bunun yanında Diyarbakır'da ***içecek ürünleri imalatı*** ile ***ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı*** sektörleri iki yıldız almıştır. 4 digitli sektörlerde 3 yıldız alan sektörler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3-17: Şanlıurfa İmalat Sanayide 3 Yıldız Alan Sektörler

Sektör Kodu	Sektör Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlaşma
10	**Gıda Ürünleri İmalatı**	508	2458	**0.006**	**0.207**	**1.79**
13	**Tekstil Ürünleri İmalatı**	38	2177	**0.006**	**0.184**	**1.53**
23	**Metalik Olmayan Ürünler İmalatı**	80	1249	**0.006**	**0.105**	**1.78**
28	**Makine ve Ekipman İmalatı**	45	1772	**0.01**	**0.149**	**2.88**
33	**Makine ve Ekipman Kurulumu ve Onarımı**	77	901	**0.006**	**0.076**	**1.56**

Şanlıurfa'da ayrıca *elektrikli teçhizat imalatı* sektörü de iki yıldız almıştır. Bölgede yoğunlaşan ***bitkisel ve hayvansal ürünler imalatı***, ***gıda ürünleri, içecek ürünleri*** ile ***tekstil ürünleri imalatı*** sektörleri birbirileri ile doğrudan girdi-çıktı ilişkisi içindedir. Bu sektörler arasında ***tedarik zinciri sağlanması ve değer zincirinin oluşturulması*** bölgenin üretim ve katma değer potansiyelinin geliştirilmesi için önem taşımaktadır.

Bölge illerinde hizmetler alt sektörlerinde üç yıldız analizi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3-18: Diyarbakır ve Şanlıurfa İlleri Hizmetler Sektörü 3 Yıldız Analizi

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	HİZMETLER					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
35	**Elk. gaz, buhar ve hava. sis. üret. da.**	0,027	0,033	2,4	0,010	0,013	0,9
36	**Suyun toplanması arıtılması ve dağıtılması**	0,029	0,006	2,6	0,019	0,004	1,9
37	**Kanalizasyon**	0,024	0,001	2,1	0,047	0,002	4,7
38	**Atık maddelerin değerlendirilmesi**	0,015	0,009	1,3	0,005	0,004	0,5
39	**İyileştirme ve diğer atık yön. hiz.**	0,069	0,002	6,2	0,015	0,001	1,5
41	**Bina inşaatı**	0,015	0,161	1,3	0,012	0,145	1,2
42	**Bina dışı yapıların inşaatı**	0,023	0,080	2,1	0,022	0,082	2,2
43	**Özel inşaat faaliyetleri**	0,012	0,059	1,1	0,006	0,032	0,6
45	**Toptan ve per. tic. ve mot. taşıt. onarımı**	0,010	0,014	0,9	0,006	0,009	0,6
46	**Toptan tic. (mot. taşıt. onar. hariç)**	0,006	0,032	0,5	0,005	0,032	0,5

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	HİZMETLER					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
47	Perakende tic. (mot. taşıt. onar. har)	0,009	0,110	0,8	0,006	0,085	0,6
49	Kara taşıma. ve boru hattı taşıma.	0,011	0,070	1,0	0,014	0,105	1,4
50	Suyolu taşımacılığı	0,000	0,000	0,0	0,000	0,000	0,0
51	Havayolu taşımacılığı	0,004	0,000	0,3	0,000	0,000	0,0
52	Taşıma. için depolama ve destek. fa.	0,005	0,012	0,5	0,003	0,008	0,3
53	Posta ve kurye faaliyetleri	0,010	0,002	0,9	0,003	0,001	0,3
55	Konaklama	0,005	0,009	0,4	0,004	0,007	0,4
56	Yiyecek ve içecek hizmeti faal.	0,007	0,032	0,7	0,004	0,019	0,4
58	Yayımcılık faaliyetleri	0,035	0,006	3,1	0,005	0,001	0,5
59	Sinema filmi ve ses kaydı yayımcılı.	0,001	0,000	0,1	0,002	0,000	0,2
60	Programcılık ve yayıncılık faal.	0,014	0,001	1,2	0,010	0,001	1,0
61	Telekominikasyon	0,005	0,001	0,4	0,003	0,000	0,3
62	Bilgisayar programlama ve danış.	0,001	0,001	0,1	0,000	0,000	0,0
63	Bilgi hizmet faaliyetleri	0,016	0,008	1,4	0,022	0,012	2,2
64	Finansal hizmet. (sig. ve emek. har.)	0,004	0,004	0,4	0,007	0,007	0,7
65	Sigorta reas. emek. Fonl (zor. S .g. hariç)	0,008	0,002	0,7	0,007	0,002	0,7
66	Finans. ve sig. hiz. için yard. faal.	0,002	0,001	0,2	0,004	0,001	0,4
68	Gayrimenkul faaliyetleri	0,000	0,000	0,0	0,006	0,001	0,6
69	Hukuki ve muhasebe faaliyetleri	0,004	0,005	0,4	0,003	0,005	0,3
70	İdari danışmanlık faaliyetleri	0,006	0,021	0,6	0,001	0,002	0,1
71	Mimarlık ve mühendislik faaliyeti	0,008	0,010	0,7	0,006	0,008	0,6
72	Bilimsel araştırma ve geliş. faal.	0,017	0,001	1,5	0,000	0,000	0,0
73	Reklamcılık ve pazar araştırması	0,005	0,003	0,4	0,002	0,002	0,2
74	Diğer mesleki, bilim. ve tek. faal.	0,011	0,002	1,0	0,011	0,002	1,1
75	Veterinerlik hizmetleri	0,005	0,001	0,4	0,006	0,001	0,5
77	Kiralama ve leasıng faaliyetleri	0,004	0,002	0,3	0,010	0,004	1,0
78	İstihdam faaliyetleri	0,001	0,000	0,1	0,059	0,007	5,9
79	Seyahat acentesi, tur oper. rez. Hiz.	0,003	0,002	0,3	0,004	0,002	0,4
80	Güvenlik ve soruşturma faaliyet.	0,012	0,028	1,0	0,009	0,023	0,9
81	Bina ve çevre düzenleme faaliyet.	0,012	0,036	1,1	0,028	0,092	2,8
82	Büro yönetimi,büro desteği faal.	0,012	0,037	1,1	0,006	0,021	0,6
84	Kamu yön. ve savunma, zor. sos. güv.	0,033	0,004	2,9	0,012	0,001	1,1
85	Eğitim	0,015	0,077	1,4	0,023	0,129	2,3
86	İnsan sağlığı hizmetleri	0,017	0,042	1,5	0,015	0,041	1,5
87	Yatılı bakım faaliyetleri	0,020	0,004	1,7	0,011	0,002	1,1
88	Sosyal hizmetler	0,005	0,001	0,4	0,035	0,011	3,5
90	Yaratıcı sanatlar, eğlence faal.	0,015	0,002	1,4	0,002	0,000	0,2
91	Kütüphane, arşiv ve müzeler	0,002	0,000	0,1	0,017	0,000	1,6
92	Kumar ve müşterek bahis faal	0,001	0,000	0,1	0,004	0,001	0,4
93	Spor, eğlence ve dinlence faal.	0,011	0,005	1,0	0,004	0,002	0,4

Nace Kodu	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2 Sınıflandırmasına Göre)	HİZMETLER					
		DİYARBAKIR			ŞANLIURFA		
		Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlık
94	Üye olunan kuruluş faaliyetleri	0,004	0,001	0,3	0,020	0,008	2,0
95	Bilgisayar ve kişisel ev eşya. onar.	0,005	0,005	0,5	0,005	0,005	0,5
96	Diğer hizmet faaliyetleri	0,017	0,057	1,5	0,015	0,054	1,5
97	Ev içi çalışanların faaliyetleri	0,000	0,000	0,0	0,000	0,000	0,0
98	Hanehalkları tar. kendi iht. faal.	0,000	0,000	0,0	0,000	0,000	0,0
99	Uluslararası örgüt ve tems. faal.	0,000	0,000	0,0	0,002	0,000	0,2

Kaynak: SGK, 2011 verileri kullanılarak üretilmiştir.

Sonuçlara göre Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde üç yıldız eşik değerlerini aşan hizmet sektörleri aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 3-19: Diyarbakır İli Hizmetler Sektöründe 3 Yıldız Alan Alt Sektörler

Sektör Kodu	Sektör Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlaşma
35	Elk. gaz, buhar ve hava sistemleri üretim ve dağıtımı	1.680	2.810	**0,027**	**0,033**	**2,4**
41	Bina inşaatı	529	13.746	**0,015**	**0,161**	**1,3**
42	Bina dışı yapıların inşaatı	290	6.788	**0,023**	**0,080**	**2,1**
43	Özel inşaat faaliyetleri	378	5.055	**0,012**	**0,059**	**1,1**
81	Bina ve çevre düzenleme faaliyetleri	288	3.098	**0,012**	**0,036**	**1,1**
82	Büro yönetimi, büro desteği faaliyetleri	552	3.156	**0,012**	**0,037**	**1,1**
85	Eğitim	354	6.564	**0,015**	**0,077**	**1,4**
86	İnsan sağlığı hizmetleri	134	3.590	**0,017**	**0,042**	**1,5**

Buna göre; Diyarbakır'da bölgesel ölçekte hizmet veren elektrik, gaz, buhar ve hava sistemleri üretim ve dağıtımı sektörü, ***bina inşaatı, bina dışı yapıların inşaatı, özel inşaat faaliyetleri, bina ve çevre düzenleme faaliyetleri, eğitim ve sağlık*** sektörlerinde yığılma ve yüksek yoğunlaşma görülmektedir. İnşaat faaliyetleri ile doğrudan ilişki içinde olan ***madencilik, metalik olmayan ürünler imalatı ve ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı*** sektörleri arasında **ürün tedarik zincirinin sağlanması ve değer zincirinin oluşturulması** için politikaların izlenmesi önem taşımaktadır.

Tablo 3-20: Şanlıurfa İli Hizmetler Sektöründe 3 Yıldız Alan Alt Sektörler

Sektör Kodu	Sektör Adı	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Büyüklük	Başatlık	Uzmanlaşma
41	Bina inşaatı	1.214	11.097	**0,012**	**0,145**	**1,2**
42	Bina dışı yapıların inşaatı	191	6.331	**0,022**	**0,082**	**2,2**
49	Kara taşıma. ve boru hattı taşıma.	891	8.032	**0,014**	**0,105**	**1,4**
81	Bina ve çevre düzenleme	221	7.096	**0,028**	**0,092**	**2,8**

	faaliyetleri					
85	**Eğitim**	215	9.937	**0,023**	**0,129**	**2,3**
86	**İnsan sağlığı hizmetleri**	158	3.126	**0,015**	**0,041**	**1,5**

Yukarıdaki tabloda görülen ***bina inşaatı, bina dışı yapıların inşaatı, kara taşımacılığı ve boru hattı taşımcılığı, bina ve çevre düzenleme faaliyetleri, eğitim ve sağlık*** sektörleri Şanlıurfa'da yığılmakta ve yoğunlaşmaktadır. Bölge illerinde son yıllarda hızlı bir yükselişe geçen inşaat sektörü ile imalat sanayide üç yıldız alan ***madencilik ve metalik olmayan ürünler imalatı*** sektörleri doğrudan ilişkili haldedir. Bu sektörlerde **ürün tedarik zinciri ve değer zincirinin oluşturulması** bölge ekonomisi ve sanayisi için kilit önem taşımaktadır.

Bölge sanayisi içinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bölge illerinde kümelenme araştırmaları ve çalışmaları yapmaktadır. Bu kapsamda bölgede gelişme potansiyeli olan ***gıda, tekstil, konfeksiyon*** gibi ve diğer bazı sektörlerde faaliyet gösteren firmalarla yapılan çalışmalarda **sanayi altyapısına ilişkin** sorunlar ile **sanayi yeri eksikliği** gibi sorunların gelişmeyi engelleyen unsurlar olarak öne çıktığı belirtilmektedir. Bunun yanında bölgede yaşanan gelişmeler ve yeni teşvik sistemi kapsamında orta ve büyük ölçekli yatırımcıların bölge illerine yatırım yapması için yeterli sanayi alanının bulunmaması fırsatların değerlendirilememesine ve yatırımların diğer illere yönelmesine sebep olmaktadır.

3.2.6 Bölgenin İhracatta Rekabet Üstünlüğü Bulunan Sektörleri; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

İhracat; tüm dönemlerde ülkelerin ekonomik büyümesinin vazgeçilmez bir parçası ve sürükleyicisi olmuştur. İçinde bulunduğumuz dönemde ise, ticaretin küreselleşmesi ile birlikte ekonomik aktörler değişmekte, yeni ekonomik sistemde ulus ekonomilerinin yerine bölge ve şehir ekonomileri öne çıkmaktadır. Bu yeni sistemde bölgeler, ulus ötesi ağlara entegre olarak ekonomik büyümeyi hızlandırmakta ve refahlarını arttırmaktadır. Yeni ekonomik coğrafya ve bölgesel gelişme yazınında, gelişmede geride kalan bölgelerin rekabetçiliğini ve ticaret bağlantılarını güçlendirmesi ile gelişme potansiyeli kazanacakları vurgulanmakta ve ihracat odaklı büyüme stratejileri ağırlık kazanmaktadır.

Sınır bölgesi olarak Türkiye'nin dışa açılan önemli kapılarından biri olan TRC2 Bölgesi; Ortadoğu, Avrupa ve Asya pazarları için stratejik bir konuma sahiptir. Bu nedenle bölgesel büyüme odağı olması hedeflenen Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin dışa açılması ve rekabetçiliği kilit önem taşımaktadır.

TRC2 Bölgesi son yıllarda hem sınaî üretimini hem de ihracat miktarını artırmaktadır. Bölge illerinde ihracatçı sektörlerin performansı TÜİK tarafından yayınlanan ISIC revize 3, 2 digitli sektörlerin 2012 yılı ihracat verileri kullanılarak ***Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi*** yöntemi ile incelenmiş, RCA katsayısı 1'den büyük olan sektörler ihracatta üstünlük sağlayan sektörler olarak kabul edilmiştir. 2012 yılı itibarıyla Diyarbakır'da ihracat yapan tüm (2

dijitli) sektörlerin performanslarını gösteren analiz tablosu **Ek-2**'de bulunmaktadır. Analiz sonucuna göre rekabetçi üstünlüğe sahip sektörler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

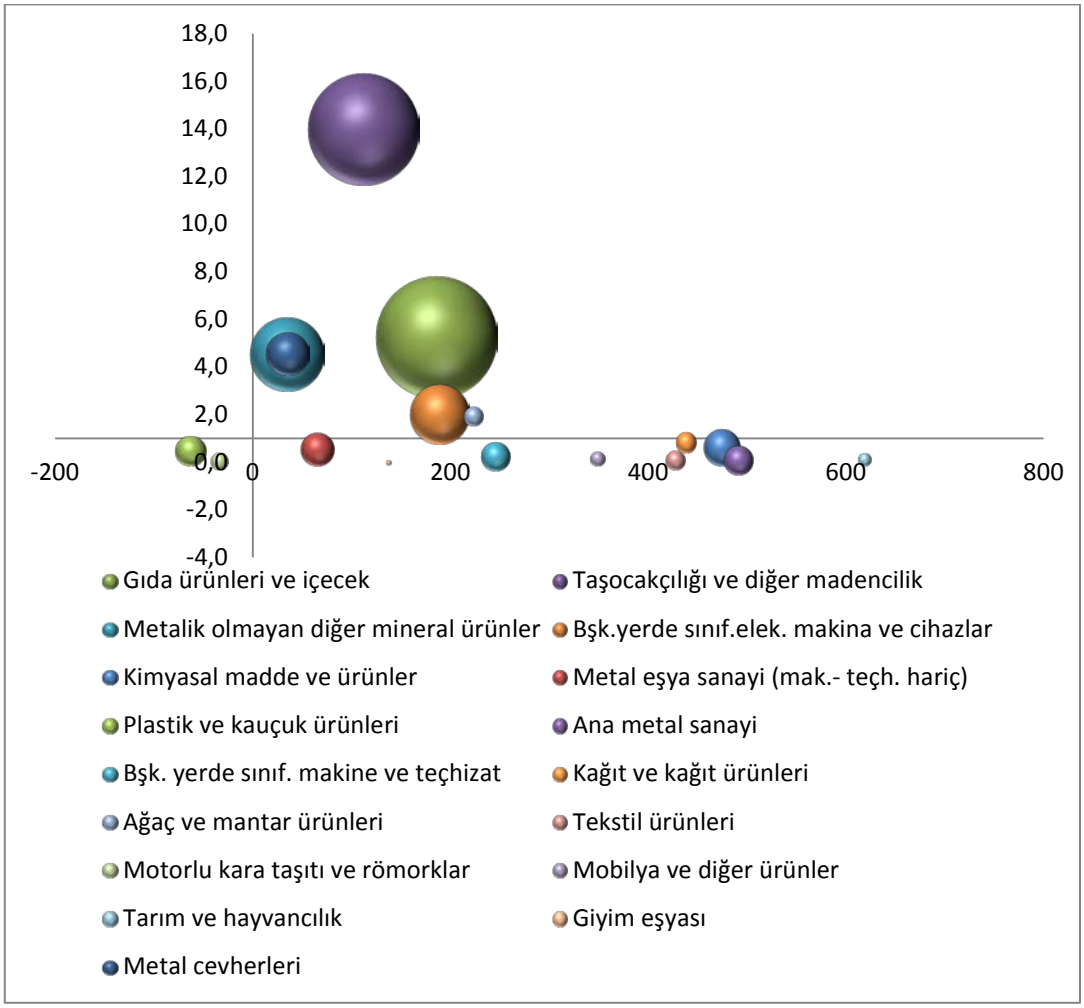
Tablo 3-21: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler

ISIC Kodu	ISIC sektör adı	Diyarbakır İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	RCA
2	Ormancılık ve tomrukçuluk	265.932	21.713.412	**9,39**
5	Balıkçılık	573.404	190.335.478	**2,31**
10	Maden kömürü, linyit ve turb	27.300	6.660.347	**3,14**
13	Metal cevherleri	7.953.450	1.338.680.418	**4,55**
14	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	54.368.985	1.585.460.490	**26,28**
15	Gıda ürünleri ve içecek	65.145.993	9.515.231.443	**5,25**
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	1.689.319	658.838.024	**1,97**
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	24.241.924	4.083.899.027	**4,55**
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	15.506.760	5.860.196.394	**2,03**

Kaynak: TÜİK, 2012b verileri kullanılarak üretilmiştir.

Diyarbakır'da faaliyet gösteren ihracatçı sektörlerin 2008 ve 2012 yılları arasındaki değişimi ve ihracat performansları en büyük ihracata sahip olan ilk 12 sektör; açıklanmış rekabet üstünlüğü indeksi değeri, ihracat payı ve büyüme durumlarına göre aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Buna göre dikey eksen rekabet üstünlüğünü, yatay eksen sektörün ihracatındaki yüzdelik artışı, balon büyüklükleri de sektörün ihracat payını göstermektedir.

Grafik 3-19: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe sahip, Yükselen ve Gelişen İhracatçı Sektörler

Kaynak: TÜİK, 2012b verileri kullanılarak üretilmiştir.

Grafikte; Diyarbakır'da rekabetçi üstünlüğe sahip ve en çok ihracatı yapılan ürünler sırasıyla **gıda ürünleri ve içecek**, **taşocakçılığı ve diğer madencilik, metalik olmayan diğer mineral ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar ile metal cevherleri** olarak görülmekte ve yükselme eğilimi göstermektedir. Bunun yanında, sağ eksen doğrultusunda ilerleyen sırasıyla ***tarım ve hayvancılık***, ***ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünler, tekstil, mobilya, elektrikli makine ve cihazlar, metal eşya sanayi*** sektörleri ihracatta rekabet gücü artan sektörler olarak görülmektedir. Plastik ve kauçuk ürünleri ile motorlu kara taşıtları ve römorklar ihracatı rekabet gücü azalan sektörler olarak göze çarpmaktadır.

Şanlıurfa'nın 2012 yılındaki ihracat rakamları ile yapılan açıklanmış rekabetçi üstünlükler analizi kullanılarak ildeki ihracatçı sektörlerin performanslarını gösteren analiz tablosu **Ek-2**'de bulunmaktadır. Analiz sonucunda rekabetçi üstünlüğe sahip sektörler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

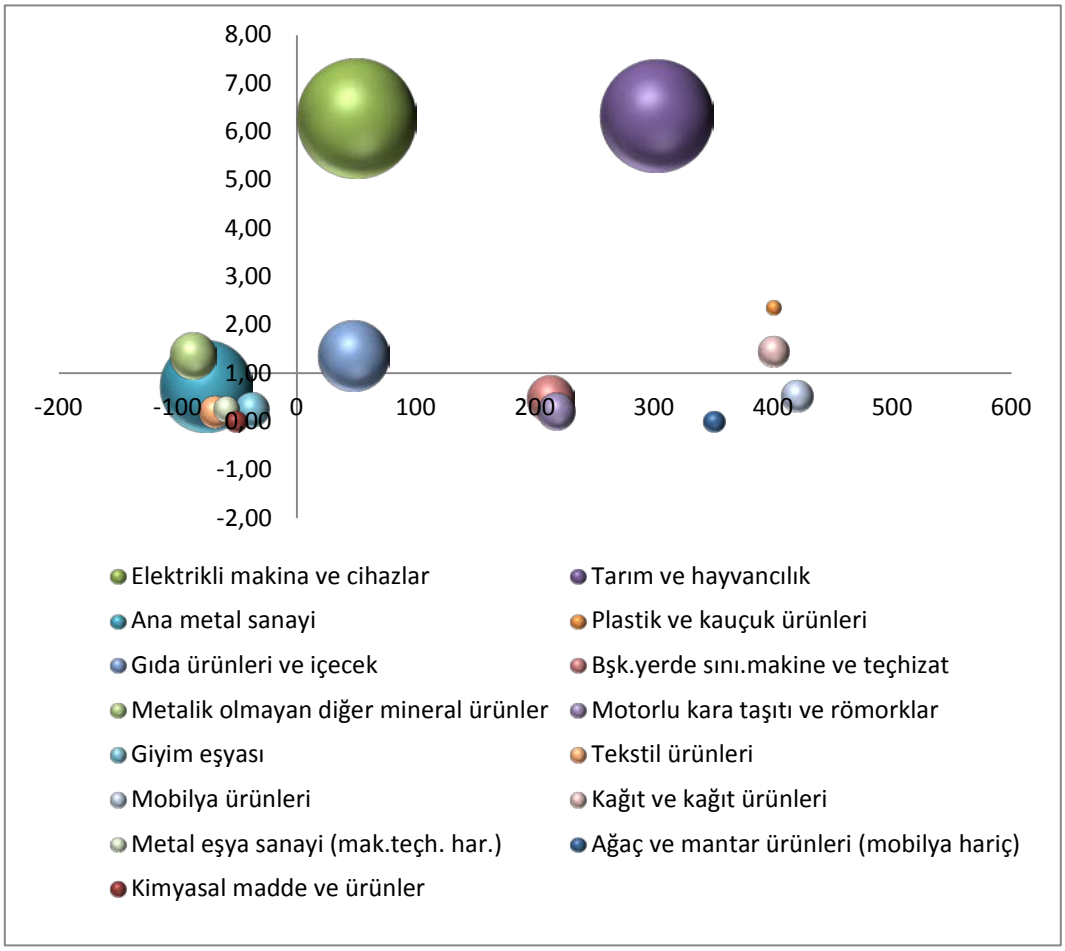
Tablo 3-22: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler

ISIC Kodu	ISIC sektör adı	Şanlıurfa İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	RCA
1	Tarım ve hayvancılık	23.647.963	5.167.291.594	6,35
15	Gıda ürünleri ve içecek	9.445.963	9.515.231.443	1,38
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	1.738.654	1.646.956.568	1,46
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	10.979.650	6.431.039.324	2,37
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	4.024.974	4.083.899.027	1,37
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	26.558.935	5.860.196.394	6,28

Kaynak: TÜİK, 2012b verileri kullanılarak üretilmiştir.

Şanlıurfa'da faaliyet gösteren en büyük ihracata sahip olan ilk 15 sektörün 2008 ve 2012 yılları arasındaki ihracat performansları aşağıdaki grafikte ele alınmıştır.

Grafik 3-20: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe sahip, Yükselen ve Gelişen İhracatçı Sektörler

Kaynak: TÜİK, 2012b verileri kullanılarak üretilmiştir.

Grafikte; Şanlıurfa'da rekabetçi üstünlüğe sahip sektörler sırasıyla ***elektrikli makine ve cihazlar,*** tarım ve hayvancılık, ***gıda ürünleri ve içecek*** sektörleri ile ihracat payları düşük olan kâğıt ve kâğıt ürünleri, plastik ve kauçuk ürünleri sektörleridir. Bunun yanında, sağ eksende görülen sırasıyla mobilya ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri, ***başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat,*** motorlu kara taşıtları ve römorklar ihracatı rekabet gücü artan sektörler olarak görülmektedir. İhracat performansına göre durgunlaşan sektörler ***ana metal sanayi, metalik olmayan diğer mineral ürünleri, tekstil ürünleri*** sektörleri olarak görülmektedir.

3.2.7 ISIC Revizyon 3 Sınıflaması 4 Dijitli Sektörlerde İhracat Analizi

Bu bölümde, bölge illerinden çıkan ihracat mallarının daha detaylı yapısının anlaşılması için TÜİK tarafından yayınlanan ISIC revize 3 sınıflamasına göre 4 dijitli sektörlerde ihracat verileri ele alınmıştır.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi yöntemi ile RCA katsayısı 1'den büyük olan sektörler ihracat üstünlüğü bulunan sektörler olarak kabul edilmiştir. 2012 yılı itibarıyla Diyarbakır'da ihracat yapan tüm sektörlerin performanslarını gösteren analiz tablosu **Ek-2**'de bulunmaktadır. Analiz sonucuna göre, Diyarbakır'da rekabetçi üstünlüğe sahip 24 adet sektör/ürün grubu aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo 3-23: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler (4 Dijitli Alt Sektörler)

ISIC Kodu	ISIC Sektör Adı	Diyarbakır İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	Payı	RCA
200	Ormancılık ve tomrukçuluk	265.932	21.713.412	1,22%	9,4
500	Balıkçılık	573.404	190.335.478	0,30%	2,3
1030	Turba (turb)	27.300	1.931.652	1,41%	10,8
1320	Demir dışı metal cevherleri	7.953.450	1.313.516.257	0,61%	4,6
1410	Kum, kil ve taşocakçılığı	54.368.985	1.052.289.219	5,17%	39,6
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	10.955.838	1.185.682.847	0,92%	7,1
1520	Süt ürünleri	4.346.780	227.993.307	1,91%	14,6
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	48.207.096	1.208.748.012	3,99%	30,6
1533	Hazır hayvan yemleri	1.053.150	112.529.608	0,94%	7,2
2010	Kereste ve parke	79.822	36.962.025	0,22%	1,7
2021	Tahta plaka; kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahtalar	633.406	428.594.650	0,15%	1,1
2022	İnşaat kerestesi	970.342	126.348.728	0,77%	5,9
2101	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva	1.182.150	410.450.377	0,29%	2,2
2422	Boya, vernik vb. kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun	4.294.841	556.686.744	0,77%	5,9
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	1.328.081	287.022.826	0,46%	3,5
2695	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddeler	361.723	132.213.811	0,27%	2,1
2696	Taş	20.890.939	944.574.609	2,21%	17,0
2699	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineraller	327.077	159.405.643	0,21%	1,6
2811	Metal yapı malzemeleri	3.786.376	1.855.409.136	0,20%	1,6
2929	Diğer özel amaçlı makineler	1.565.200	672.261.159	0,23%	1,8
3110	Elektrik motoru, jeneratör, trasformatörler	4.626.644	1.216.498.789	0,38%	2,9
3130	İzole edilmiş tel ve kablolar	9.924.884	2.085.920.588	0,48%	3,6

ISIC Kodu	ISIC Sektör Adı	Diyarbakır İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	Payı	RCA
3420	Motorlu kara taşıtlarının karasörleri ve römorkları	1.106.585	425.620.570	0,26%	2,0
3599	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	40.892	25.967.417	0,16%	1,2

Kaynak: TÜİK, 2012b verileri kullanılarak üretilmiştir.

Tabloda görülen ihracatçı sektörler içinde 2012 yılı itibarıyla en yüksek ihracat değerine sahip ilk 10 ürün grubu sırasıyla aşağıdaki gibidir:

Tablo 3-24: Diyarbakır İlinde Rekabetçi Potansiyele Sahip İlk 10 Ürün Grubu

Kum, kil ve taşocakçılığı
Öğütülmüş tahıl ürünleri
Taş
Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar
İzole edilmiş tel ve kablolar
Demir dışı metal cevherleri
Elektrik motoru, jeneratör, trasformatörler
Süt ürünleri
Boya, vernik vb. kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun
Metal yapı malzemeleri

Kaynak: TÜİK, 2012b.

İhracatta rekabetçi performans gösteren bu sektörler yıllar itibariyle de ihracat paylarını ve miktarlarını artırmaktadır. Aynı zamanda son yıllarda imalat sanayi mallarının ihracattaki payı ve tutarı da artmaktadır.

2012 yılı itibariyle Şanlıurfa'da ihracat yapan tüm sektörlerin performanslarını gösteren analiz tablosu **Ek-2'**te bulunmaktadır. Analiz sonucuna göre Şanlıurfa'da rekabetçi üstünlüğe sahip 4 dijitli sektörler/ürün grupları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo 3-25: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Üstünlüğe Sahip İhracatçı Sektörler (4 Dijitli Alt Sektörler)

ISIC Kodu	ISIC sektör adı	Şanlıurfa İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	Payı	RCA
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	12.308.920	1.074.024.782	1,15%	15,89
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	10.466.680	3.002.424.129	0,35%	4,83
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	6.539.396	2.733.160.088	0,24%	3,32
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	2.096.663	1.208.748.012	0,17%	2,41
2109	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri	1.738.243	914.172.022	0,19%	2,64

ISIC Kodu	ISIC sektör adı	Şanlıurfa İhracatı ($)	Türkiye İhracatı ($)	Payı	RCA
2520	Plastik ürünleri	10.961.680	4.055.980.472	0,27%	3,75
2694	Çimento, kireç ve alçı	2.819.266	886.246.971	0,32%	4,41
2710	Demir-çelik ana sanayi	15.539.589	13.093.049.766	0,12%	1,65
2919	Diğer genel amaçlı makineler	1.946.748	1.370.867.877	0,14%	1,97
2921	Tarım ve orman makineleri	1.008.697	565.542.245	0,18%	2,47
3110	Elektrik motoru, jeneratör, trasformatörler	25.940.919	1.216.498.789	2,13%	29,57
3610	Mobilya	1.816.071	1.819.168.927	0,10%	1,38

Kaynak: TÜİK, 2012 verileri kullanılarak üretilmiştir.

Yukarıdaki tabloda belirtilen ihracatçı sektörler içinde 2012 yılı itibarıyla Şanlıurfa'da en yüksek ihracat değerine sahip ilk 10 ürün grubu sırasıyla aşağıdaki gibidir:

Tablo 3-26: Şanlıurfa İlinde Rekabetçi Potansiyele Sahip İlk 10 Ürün Grubu

Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler
Elektrik motoru, jeneratör, trasformatörler
Demir-çelik ana sanayi
Plastik ürünleri
Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri
İşlenmiş sebze ve meyveler
Çimento, kireç ve alçı
Öğütülmüş tahıl ürünleri
Diğer genel amaçlı makineler
Mobilya

Kaynak: TÜİK, 2012b.

Türkiye ihracatı ile karşılaştırıldığında, Bölge ihracatının profilinde tarım ve madenciliğe dayalı doğal kaynakların önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Son yıllarda bölgede imalat sanayi, bölgeden yapılan ihracat miktarı ve ihracat yapılan ülkelerin sayısının arttığı görülmektedir. Bu gelişmeler,bölgede ekonomik gelişme ve büyümenin artırılması için katma değerli ve nitelikli ürünlerin ihracatının artırılması ve çeşitlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak analizler kapsamında ekonomik büyümenin motorlarından olan ihracat konusu ele alınmış ve bölgenin ihracat profili ve rekabetçiliği incelenmiştir. Bir sınır bölgesi olan ve stratejik konuma sahip olan TRC2 Bölgesinin ihracatı Türkiye ihracatı içinde yetersiz bir pay almaktadır. İhracatın önemli bir bölümü, doğal kaynaklara bağlı ürünleri olup ikincil üretim aşamalarında geçen ürünlerin ihracatında ve rekabetçi performansında gelişme eğilimi görülmektedir. Küresel ticaret fırsatlarının ve bunun yanında rekabet ortamının da arttığı bu dönemde, ihracat gerçekleştirilen pazarlarda bölge ihracatının payının artırılması ve ürün ve

pazarlarda çeşitlenmenin sağlanması da büyüme için önem taşımaktadır. Bunun yanında ticaret ağlarına entegrasyonun artırılması için bölgenin bağlantılılık ve altyapısının geliştirilmesi, firmalarda rekabet gücünün artırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik gelişimlerin sağlanması gerekmektedir.

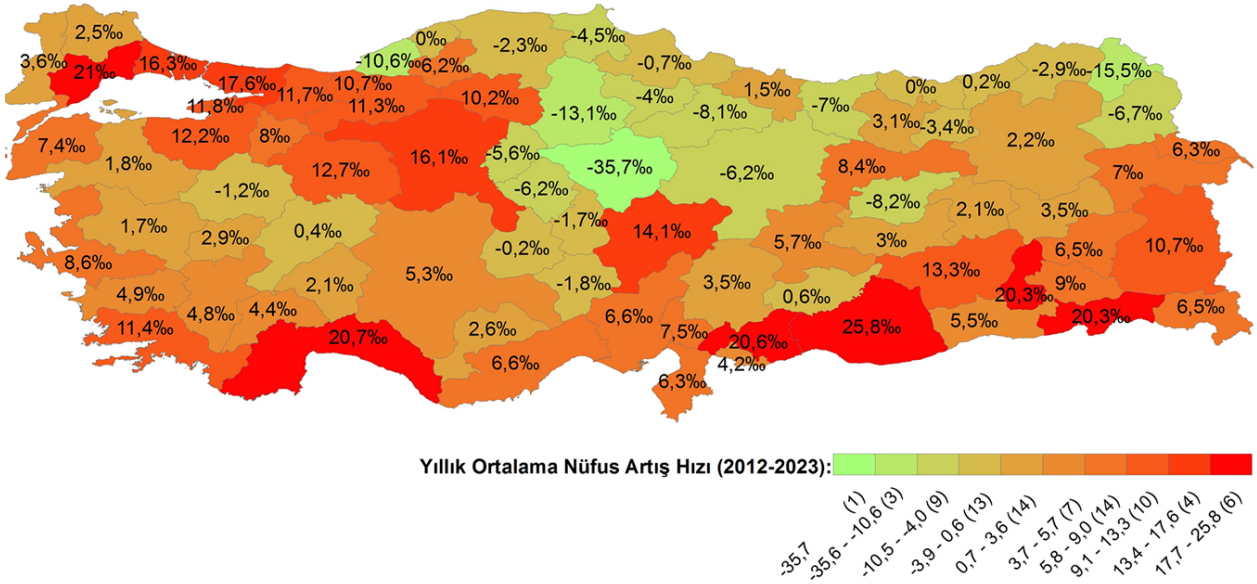
4. SOSYAL YAPI ANALİZİ

4.1 Sosyal Yapı ve Sorunlara İlişkin Değerlendirme

4.1.1 Bölgenin Demografik ve Sosyal Yapısı

TRC2 Bölgesi sadece iki ilden oluşmasına rağmen 2012 yılında 3.354.242'ye ulaşan nüfusu ile Türkiye nüfusunun % 4,4 gibi önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. TRC2 Bölgesini oluşturan Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri nüfus açısından 81 il içerisinde sırasıyla 9. ve 12. büyük il olmalarının yanı sıra, sahip oldukları genç nüfus nedeniyle Türkiye içerisinde önemli bir konuma sahiptir. TRC2 Bölgesinin ortalama hane halkı büyüklüğü, toplam doğurganlık hızı, toplam yaş bağımlılık oranı, ülke ortalamasının oldukça üzerindedir. TÜİK tarafından yapılan nüfus projeksiyonuna göre; Türkiye ortalamasının 2 katından yüksek nüfus artış hızı ile Bölge nüfusu 2023 yılında 4.182.245 kişiye ulaşarak Türkiye nüfusunun yaklaşık % 5'ini oluşturuyor olacaktır. Şanlıurfa, binde 25,8'lik artış ile 2012-2023 yılları arasında Türkiye'de ortalama nüfus artış hızının en yüksek yaşanacağı il olacaktır.

Harita 4-1: 2012-2023 Yılları Arası İllere Göre Ortalama Nüfus Artış Hızı Projeksiyonu

Kaynak: (TÜİK, 2012c) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Bu veriler, Bölgenin önümüzdeki dönemde nüfus yoğunluğunu ve dinamik yapısını korumaya devam edeceğini göstermektedir. Ancak Bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi farklı bir görüntü çizmektedir. 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde 23. sırada yer alan TRC2 Bölgesi, beşeri sermaye, sosyal sermaye ve yaşam kalitesi anlamında düşük bir profil sergilemektedir. Bölgede az gelişmişliğe, beşeri ve sosyal sermaye düşüklüğü eşlik etmektedir. TRC2 Bölgesi, sosyal sermaye açısından en az gelişmiş bölgelerden biridir. 15 yaş ve üzeri nüfusun eğitim durumuna bakıldığında, Türkiye genelinde okuryazar olmayanların oranı % 5,7 iken bu oran

Bölgede % 14,2'dir. Bölgede ilkokul, ortaokul ve ilköğretim mezunlarının toplamı % 43,4'lük oranla Türkiye ortalamasından yaklaşık % 9 daha düşüktür. Benzer şekilde Bölgede yükseköğretim mezunları oranı da Türkiye ortalamasının oldukça altındadır.

Tablo 4-1: TRC2 Bölgesi Demografik Göstergeler

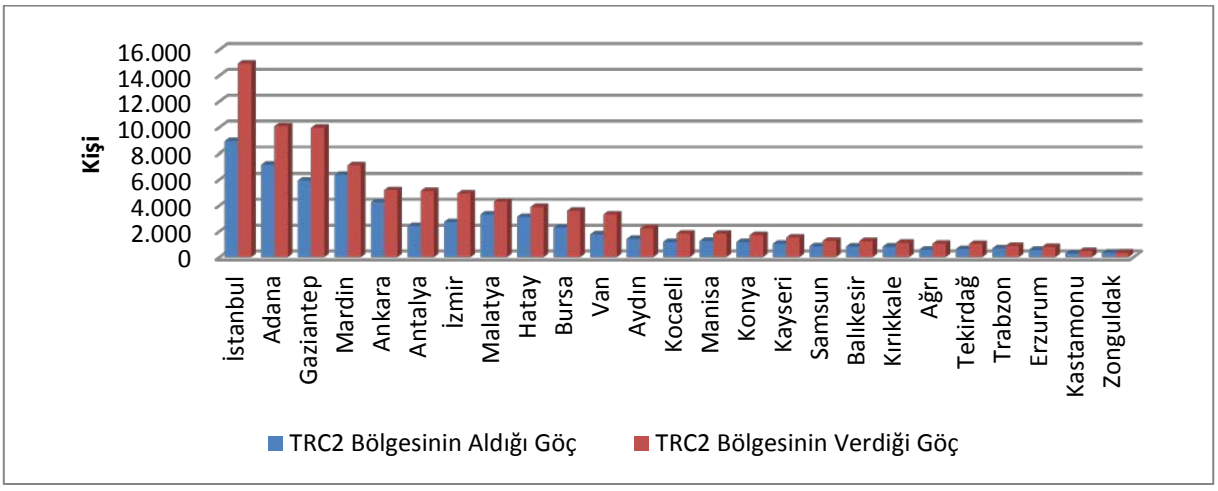
GÖSTERGELER	Şanlıurfa	Diyarbakır	TRC2 Bölgesi	Türkiye
Toplam Nüfus (kişi) (2012)	1.762.075	1.592.167	3.354.242	75.627.384
Şehirleşme Oranı (yüzde) (2012)	55,4	72,6	63,5	77,3
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2011)	73	67	23	-
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (‰) (2012)	26,3	13,4	20,2	12,0
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km^2) (2012)	94	106	99	98
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (2012)	81,7	66,3	74,1	48,0
Toplam Doğurganlık Hızı (‰) (2011)	4,36	3,14	3,75	2,02
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (kişi) (2011)	6,2	5,9	6,0	3,8

Kaynak: DPT, 2003; TÜİK, 2012c.

4.1.2 Bölgede Göç, Yoksulluk ve Sosyal Sorunlar

Bölge göç almakla beraber, bundan daha fazlasını dışarıya vermektedir. Her iki ilde de net göç sayısı ve hızı eksi yöndedir. Diyarbakır, Şanlıurfa'ya göre daha yüksek göç hızına sahiptir. Bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile göç oranları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bölge en çok göçü İstanbul iline vermektedir. İkinci sırada Çukurova Bölgesi gelmektedir. Bu bölgelere verilen göçün bir kısmını da mevsimlik göç oluşturmaktadır. İstanbul ve Çukurova Bölgelerinden sonra en çok göç verilen diğer Düzey 2 Bölgeleri ise Gaziantep ve Mardin'dir. İl bütününde kentsel alandan kentsel alanlara göçler yaygın olmakla birlikte kent merkezlerinin de kendi kırsal alanlarından göç aldığı görülmektedir. İşsizlik nedeniyle TRC2 Bölgesinde en fazla göçü 20-30 yaş grubu vermektedir.

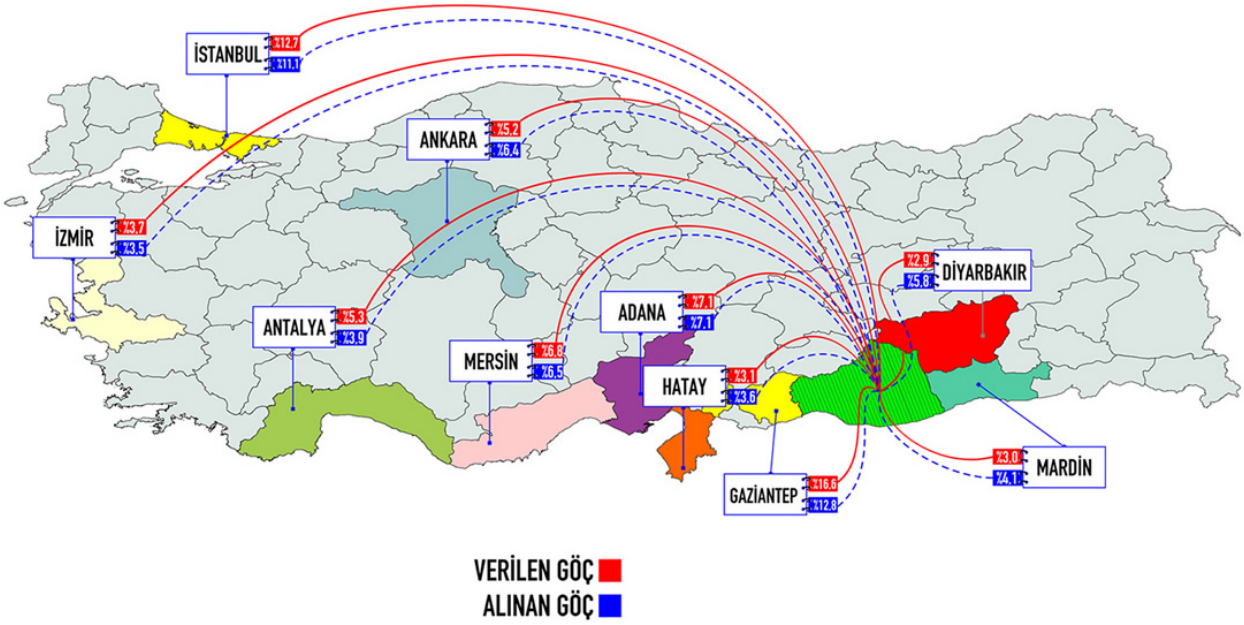
Grafik 4-1: TRC2 Bölgesi ve Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Göç Akışı

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Şanlıurfa ili diğer illerden göç almayarak ağırlıkla kendi kırsalından göç toplamaktadır. Şanlıurfa kent merkezinden dışarıya göç eden nüfus da ağırlıkla daha gelişmiş bir kent olan Gaziantep'e yönelmektedir. Şanlıurfa; Gaziantep'ten sonra en çok göçü sırasıyla İstanbul, Adana, Mersin, Antalya, Ankara, İzmir, Hatay ve Mardin'e vermektedir.

Harita 4-2: Şanlıufa İli Göç Haritası

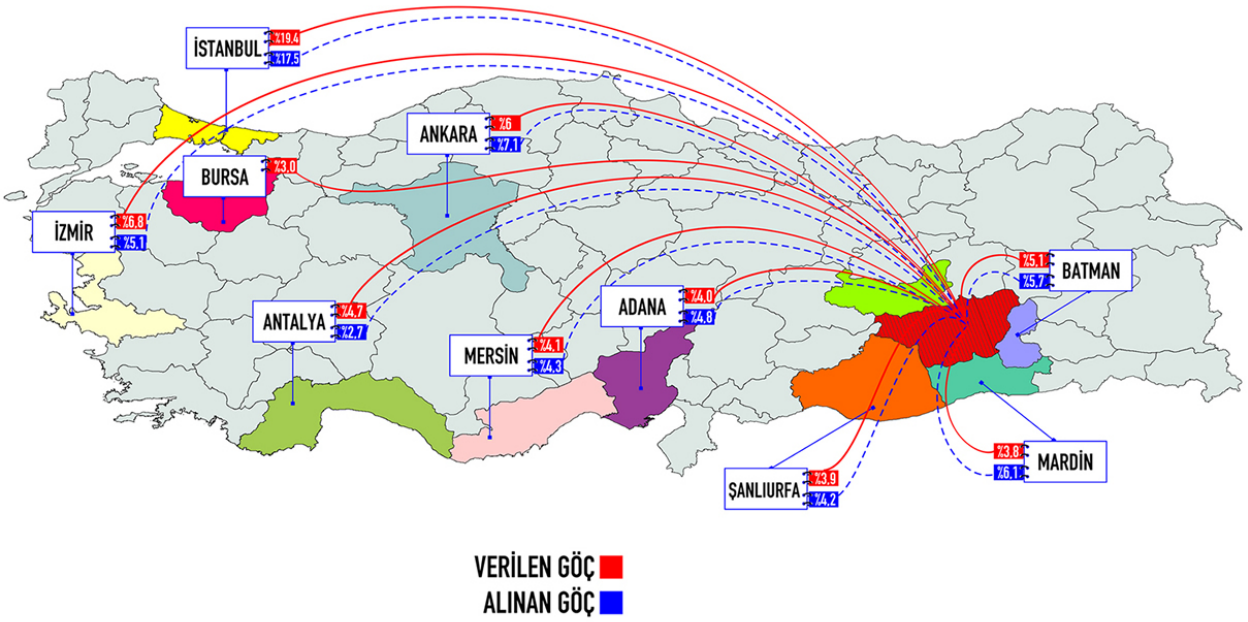

Kaynak: (TÜİK, 2012d) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Diyarbakır'ın en çok göç verdiği iller sırasıyla İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya, Mersin, Adana şeklindedir. Diyarbakır, Şanlıurfa'dan farklı olarak kendi kırsalının yanı sıra çevre illerin

kırsalından da göçler almış, 1990'lı yıllarda güvenlik nedeniyle yaşanan göçler yoğunluk kazanmış ve kent merkezi bir anda kapasitesinin çok üzerinde göçe maruz kalmıştır. Her iki ilde de yoğun göç yaşanan mahallelerde, plansız ve düzensiz yapılaşma ile yetersiz altyapı ve sosyal donatı sorunu mevcuttur.

Harita 4-3: Diyarbakır İli Göç Haritası

Kaynak: (TÜİK, 2012d) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Diğer göç veren bölgelerde olduğu gibi, TRC2 Bölgesinde de yoksulluk, düşük gelir, sağlık ve öğrenim hizmetlerinin yetersizliği gibi itici unsurların yanında, göç edilen kentlerdeki istihdam olanakları, yüksek gelir, öğrenim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki görece kolaylık gibi çekici unsurlar göç hareketinin temel nedenleri olmuştur. Ne yazık ki yoksullukla mücadelenin aracı olarak görülen göç her zaman için hanelere refah getiren, yaşam kalitesini arttıran bir süreçle tamamlanmamıştır. Bölge uzun yıllardır yaşanan güvenlik sorunları ve sonrasında yaşanan yoğun göç ile birlikte pek çok sosyal sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Özellikle genç nüfusun oranının çok yüksek olduğu Bölgede, eğitim düzeyinin düşük olması, kırdan-kente göç eden nüfusun kentin ihtiyaç duyduğu işgücü niteliğine sahip olmaması, güvenlik sorunları nedeniyle yaşanan göçün yarattığı travmatik toplumsal süreçlerin kentsel alanlardaki istihdam olanaklarının ve sosyal donatı ve hizmetlerin yetersizliği ile birleşmesi Bölgede pek çok sosyal sorunu beraberinde getirmiştir. Yüksek oranlarda yaşanan işsizlikle birlikte, yoksulluğun, göçün ve kayıt dışı istihdamın artması sosyo-ekonomik sorunları Bölgede içerisinden çıkılması zor ve kronik hale getirmiştir. Nüfus yapısı, göçe ilişkin sorunlar, işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği, sosyal hizmet sunumunda yaşanan yetersizlikler ile kadınlar,

gençler, çocuklar, engelliler ve yaşlılardan oluşan dezavantajlı grupların karşılaştığı sorunlar Bölgedeki temel sosyal sorun alanlarını oluşturmaktadır.

4.2 Sosyal Politika Çalıştayları Anket Sonuçlarına Göre Bölgenin Öne Çıkan Sosyal Sorunları ve Sosyal Hizmet Alanında Yaşanan Eksiklikler

Bölge Planı hazırlıkları kapsamında Ocak-Şubat 2013 tarihlerinde Diyarbakır'da ve Şanlıurfa'da il merkezi ve ilçelerde gerçekleştirilen sosyal politika çalıştaylarında uygulanan anket çalışmasından elde edilen sonuçlar, Bölgenin önemli sosyal sorunlarına ve sosyal hizmet sunumundaki eksikliklerine işaret etmektedir. Diyarbakır il merkezi ve ilçelerinden 91, Şanlıurfa il merkezi ve ilçelerinden 129 olmak üzere toplam 220 kişi tarafından yanıtlanan anket sonuçlarına göre; Bölgenin en önemli sosyal sorunlarının başında *istihdam olanaklarının yetersizliği ve işsizlikten kaynaklı yoksulluk* ile *gelir eşitsizliği* gelmektedir.

Ankete katılım sağlayan sosyal politika geliştiren ve sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren resmi kurum temsilcilerinin % 88'i, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 90'ı, üniversite temsilcilerinin % 87'si istihdam olanaklarından kaynaklı işsizlik ve yoksulluğu bölgenin en önemli toplumsal sorunları arasında belirtmiştir. Tüm katılımcılar Bölgede işsizlik ve yoksulluğun önemli boyutlarda yaşandığına dikkat çekmektedir.

İşsizlik ve istihdam sorunlarının yanında göç ve beraberinde gelen toplumsal sorunlar gelir eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. *Gelir eşitsizliği*, barınma, sağlık, eğitim alanlarındaki eşitsizliği arttırmakta, yani sosyal hizmetlere erişimde de eşitsizliği tetiklemektedir. Gelir eşitsizliği, sosyal politika geliştiren ve sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren temsilcilerinin yine büyük çoğunluğu tarafından Bölgenin önemli toplumsal sorunu olarak belirlenmiştir.

Bölgenin bir diğer önemli sorunu *mevsimlik işçiliktir*. Bölgede yaşanan istihdam sorunları ve yüksek orandaki işsizlik, nüfusu geçici-güvencesiz olan mevsimlik işçiliğe itmektedir. Bölgede mevsimlik işçilik denildiğinde ilk akla gelen grup mevsimlik tarım işçileridir. Mevsimlik işçiler, tarım işçiliği dışında inşaat ve turizm alanlarında da güvencesiz çalışmaktadırlar. Mevsimlik işçilik, sıhhi olmayan koşullarda ağır ve güvencesiz çalışma koşullarına işaret ederken, özellikle genç nüfusun eğitimini sürdürmesinin önünde de engel teşkil etmekte ve ne yazık ki Bölge nüfusunun işsizlik ve yoksullukla başa çıkma sürecinde önemli bir gelir kapısı olarak işlev görmektedir. Bölgede sosyal politika alanında hizmet sağlayan katılımcılar büyük çoğunlukla mevsimlik işçiliğini önemli toplumsal sorun olarak nitelemektedir. Resmi kurum temsilcilerinin % 90'ı, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin tamamı, STK temsilcilerinin % 83'ü ve üniversite temsilcilerinin % 64'ü mevsimlik işçiliği önemli toplumsal sorunlar arasında ifade etmiştir.

Anket aracılığıyla tespit edilen bir diğer sosyal sorun alanı olan *gençlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması*, vasıfsız işgücü olarak kırdan kente göç eden nüfusun iş ve istihdam olanaklarına ulaşamaması, eğitim düzeyinin düşük olması ve genç nüfusun eğitiminin işsizlik, yoksulluk gibi nedenlerle yarıda kalması gibi sebeplere

dayanmaktadır. Gençlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata dahil olamaması, bir yandan gençlerin atıl duruma düşmesine neden olurken, öte yandan gençleri tehlikeli, güvencesiz ve geçici kazanç sağlayan alanlara, formel alanlar yerine enformel iş piyasasına itmektedir.

Tablo 4-2: Bölgenin Temel Sosyal Sorunları ve Sosyal Hizmet Sunumuna İlişkin Eksiklikler Sıralaması

Sorun Alanları	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Fikrim Yok (%)	Katılıyorum (%)	Kesinlikle katılıyorum (%)
İstihdam olanaklarının yetersizliği ve işsizlikten kaynaklı yoksulluk	4	5	3	30	58
Gelir eşitsizliği	2	3	7	42	46
Mevsimlik işçilik	3	6	5	40	46
Gençlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması	2	7	7	43	41
Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması	4	8	5	41	42
Öğretmen sayısının ve okulların teknik kapasitesinin yetersiz olması nedeniyle eğitim kalitesinin düşük olması	4	6	8	31	52
Kırdan kente doğru yaşanan göç	1	8	9	48	34
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı fazlalığı nedeniyle eğitim kalitesinin düşük olması	5	9	6	27	54
Sosyal Hizmet sunan kurumlardaki personel sayısının ve niteliğinin yetersiz olması	5	7	9	38	40
Engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması	4	9	9	39	39
Kaynaklara ve hizmetlere erişimdeki fırsat eşitsizliği	4	12	8	37	40
Okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin düşük olması	5	12	7	39	38
Sağlık personeli eksikliği ve teknik donanım yetersizliği nedeniyle hizmet kalitesinin düşük olması	5	11	9	36	40
Kız çocuklarının okullaşma oranın düşük olması	5	16	6	45	28
Yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin yetersiz olması	6	12	10	39	34
Kayıt dışı istihdam sorunu	2	9	18	39	32
Sokakta çalışan çocuk sorunu	7	13	11	42	28
Bölge dışına verilen göç ile beşeri sermayenin azalması	6	17	15	35	27
Nüfus artış hızının fazla olması	7	19	12	34	28

Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu *kadınların ekonomik, sosyal ve ekonomik hayata yeterince dâhil olmamasını* önemli bir sorun olarak ifade etmiştir. Bölgenin feodal kültürel yapısının kadını ev içinde tutması, çok çocuklu hane yapısının yaygın olması, Bölge istihdam olanakları içinde kadına yer verilmemesi ve işsizliğe, yoksulluğa rağmen kadınların işgücüne katılımında ilerleme kaydedilmeyişi Bölgede önemli bir toplumsal sorun alanına işaret etmektedir. Bölgenin işgücü yapısı içinde özellikle yoksulluk ve kronik işsizlikle mücadele eden hanelerde, çocukların sokak işlerinde çalışmasına rağmen kadınların işgücüne katılmaması bu sorunun önemli boyutlarda olduğuna işaret etmektedir. Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması aynı zamanda kadınların sosyal bilinç ve farkındalığının yeterince gelişememesine, yeni kuşaklara kültürel ve sosyal farkındalığın aşılanamamasına neden olmaktadır.

Öğretmen sayısının ve okulların teknik kapasitesinin yetersiz olması nedeniyle eğitim kalitesinin düşük olması, resmi kurum temsilcilerinin % 82'si, özel sektör kuruluşlarının tamamı, STK temsilcilerinin % 80'i ve üniversite temsilcilerinin % 93'ü tarafından toplumsal sorunlar içerisinde sıralanmıştır. Eğitime ilişkin veriler değerlendirilirken, toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunların zincirleme bir ilişki içinde olduğu ve bir alandaki sorunun diğer alanları olumsuz etkilediği dikkate alınması gereken önemli hususlardan biridir. Göç, nüfus artışı, kız çocuklarının okullaşma oranlarının düşüklüğü, mevsimlik işçilik, yoksulluk, beşeri sermaye düşüklüğü de en az teknik kapasite kadar eğitim kalitesini düşürücü etki yapmaktadır.

Kırdan kente doğru yaşanan göç özellikle Diyarbakır'da 1990 sonrasında hızlanan güvenlik sorunları nedeniyle yaşanan göçle birleştiğinde bölgenin kentsel alanlarında travmatik toplumsal sorunlara yol açmıştır. Elinde birikimi olmadan kente göç eden nüfusun barınma sorununa; eğitimsiz-vasıfsız işgücü olarak formel iş olanaklarına ulaşamama sorunu da eklenince göçle gelen nüfus en dezavantajlı kent yoksulu halini almıştır. Bu göç dalgası, özellikle ekonomik düzeyi düşük nüfusun kayıtsız istihdamını, güvencesiz geçici enformel işlerde çalışmasını, eğitim olanaklarına yeterince ulaşamamasını tetiklemiş, yoksulluğun artmasına ve insani yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açmıştır. Güvenlik sorunları nedeniyle yaşanan göç dışında, ekonomik nedenlerle kırdan kente göç eden nüfus da zaman zaman benzer sorunlarla karşılaşmış, bu haneler de kent yaşamına ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan adapte olmakta güçlükler yaşamışlardır.

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı fazlalığı nedeniyle eğitim kalitesinin düşük olmasını, resmi kurum temsilcilerinin % 59'u, özel sektör temsilcilerinin tamamı, STK temsilcilerinin % 83'ü, üniversite temsilcilerinin % 74'ü önemli bir sosyal hizmet eksikliği olarak tespit etmiştir. Bölgede okul çağındaki genç nüfus oldukça fazla iken derslik sayısının yetersiz olması, öğretmen başına düşen öğrenci sayısını arttırmaktadır. Bu soruna öğretmen sirkülasyonunun fazla olması ve Bölgede ağırlıklı olarak yeni mezun ve tecrübesiz öğretmenlerin görev yapıyor olması da eklendiğinde eğitim kalitesi oldukça düşmektedir.

Pek çok sosyal sorunun ileri boyutlarda yaşandığı Bölgede *sosyal hizmet sunan*

kurumlardaki personel sayısının ve niteliğinin yetersiz olması, sosyal hizmet sunumunda kaliteyi düşürmesi bakımından başlı başına önemli bir sorun alanına işaret etmektedir. Bölgedeki sosyal sorunların çözümüne katkı sağlayarak toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeyi tetiklemesi beklenen kurumsal yapıların personel sayısı ve niteliğinde (kurumsal kapasite) yaşadığı sorunlar hizmet kalitesini etkilemekte, kurumlardan beklenen çıktıların elde edilememesine ve sosyal sorunların derinleşmesine yol açmaktadır.

Engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması Bölgenin bir diğer sosyal sorunudur. Bölgenin kültürel yapısından kaynaklanan yüksek orandaki akraba evlilikleri, düşük farkındalık gibi nedenlerle özellikle hamilelik döneminde yaşanan dengesiz ve yetersiz beslenme ile yoksulluk olgusu Bölgede engelli sayısının fazla olmasının başlıca nedenleridir. Bu koşullar, TRC2 Bölgesi için engelli nüfusa yönelik sosyal politika ve sosyal hizmet çalışmalarını önemli bir noktaya taşımakta ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Kaynaklara ve hizmetlere erişimdeki fırsat eşitsizliği, resmi kurum temsilcilerinin % 77'si, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin tümü, STK temsilcilerinin % 73'ü, üniversite temsilcilerinin % 73'ü tarafından önemli bir toplumsal sorun olarak değerlendirmiştir. Fırsat eşitsizlikleri, özellikle genç nüfusun eğitim hakkına ve iş olanaklarına yeterince ulaşamamasına; nüfusun eğitim-sağlık gibi temel sosyal hizmetlere erişiminde sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Bölgedeki okuryazarlık oranı ülke ortalamasının oldukça altında yer almakta ve özellikle kadınların okuryazarlık oranı oldukça düşük olarak ulusal verilere yansımaktadır. *Okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin düşük olması* resmi kurum temsilcilerinin % 76'sı, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 74'ü, üniversite temsilcilerinin tümü tarafından önemli toplumsal sorun olarak değerlendirilmiştir.

Sağlık personeli eksikliği ve teknik donanım yetersizliği nedeniyle hizmet kalitesinin düşük olması sorunu da eğitim alanında olduğu gibi pek çok diğer sorunla bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitimde olduğu gibi sağlık alanında da göç, nüfus artışı, doğurganlık oranının yüksekliği, mevsimlik işçilik, yoksulluk ve altyapısı hazırlanmadan sağlık sisteminde yapılan değişiklikler en az teknik kapasite kadar sağlık hizmetlerinin kalitesini düşürücü etki yaratmaktadır. Resmi kurum temsilcilerinin % 78'i, özel sektör temsilcilerinin % 60'ı, STK temsilcilerinin % 72'si ve üniversite temsilcilerinin % 67'si sağlık personeli eksikliği ve teknik donanım yetersizliği nedeniyle hizmet kalitesinin düşük olmasını önemli sorun alanları arasında değerlendirmiştir.

Bölgedeki feodal kültürel yapının, işsizlik ve yoksulluğun ortaya çıkardığı en önemli sorunların başında *kız çocuklarının okullaşma oranının düşüklüğü* gelmektedir. Eğitim konusunda kız çocuklara eşit fırsat sağlanmaması, Bölgede özellikle kadın nüfusun okuryazarlık oranının düşük olmasına yol açmaktadır. Resmi kurum temsilcilerinin % 74'ü, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 71'i ve üniversite temsilcilerinin % 67'si

kız çocuklarının okullaşma oranının düşüklüğünü toplumsal sorun alanları arasında belirtmiştir.

Yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin yetersiz olması, resmi kurum temsilcilerinin % 72'si özel sektör kuruluşları temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 72'si ve üniversite temsilcilerinin % 67'si tarafından toplumsal sorunlar arasında belirtilmiştir. Geleneksel aile yapısının korunduğu, hane halkı büyüklüğünün fazla olduğu, yoksulluk ve işsizlik sorununun yaşandığı Bölgede yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin yetersiz olması, kadının üzerindeki bakım yükünü arttıran bir etken olarak gündeme gelmektedir.

Yoksulluğun ve işsizliğinin yüksek olmasına bağlı olarak Bölgede kayıt dışı istihdamın da oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. *Kayıt dışı istihdam sorunu* yalnızca ekonomik sorun değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge için böylesine önemli bir sorunun 19 temel sorun başlığı içerisinde anket sonuçlarına göre 16. sırada yer alması, kayıt dışı istihdamın Bölgede işsizlikle ve yoksullukla mücadele strateji olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Kayıt dışı istihdam Bölge ekonomisini olumsuz etkilemenin yanında, güvencesiz, kayıtsız ve gündelik işlerde çalışan nüfusun iş ve sağlık güvencesinin olmamasına, ağır koşullarda düşük ücretlerle çalışmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı istihdam edilen nüfus, geçici ve güvencesiz çalıştığından her an işsiz kalma sorunu ile karşı karşıya kalmakta ve yoksullukla mücadele aracı olarak geliştirilen bu yöntem aslında uzun vadede yoksulluğun kronikleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, kayıt dışı istihdamın da en az işsizlik kadar Bölgenin önemli sorunları arasında görülmesi gerekmektedir.

Çok çocuklu hanelerin yoksulluk ve işsizlikle mücadelesi en fazla çocukları etkilemekte; çocuklar eğitimlerini erken yaşta bırakmakta, sokakta güvencesiz ve her türlü tehlikeye açık işlerde çalışmaktadır. Genç kuşakları kronik yoksulluğa ve eğitimlerinin yarıda kalması ile vasıfsız işsizliğe iten bu sorun, Bölgenin ekonomik-sosyal kalkınmasının önündeki en önemli engeller arasında yer almaktadır. Sosyal politika geliştiren ve sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren katılımcılar arasında resmi kurum temsilcilerinin % 70'i, özel sektör kuruluşu temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 70'i, üniversite temsilcilerinin % 73'ü *sokakta çalışan çocuk sorununu* bölgenin toplumsal sorunları arasında belirtmiştir.

Bölgede özellikle nitelikli ve eğitimli işgücü daha gelişmiş bölgelere göç etmektedir. Beyin göçü olarak yaşanan bu göç Bölgenin beşeri sermayesinin azalmasına yol açmaktadır. Bölgede her sektörde öncelikli sorun alanları arasında yer alan nitelikli işgücü eksikliği böylelikle tetiklenmekte, Bölgede katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi, Ar-Ge ve inovasyonun gelişmesi ve hizmet kalitesinin artması zorlaşmakta, bu da Bölgenin kalkınması önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. *Dışarıya verilen göç ile beşeri sermayenin azalması,* resmi kurum temsilcilerinin % 66'sı, özel sektör temsilcilerinin % 80'i, STK temsilcilerinin % 79'u tarafından toplumsal sorun olarak ifade edilmiştir. Üniversite temsilcilerinin % 40'ı fikri olmadığını ve % 27'si beşeri sermaye göçünü önemli bir toplumsal sorun olarak görmediğini belirtmiştir. Bu verilerden hareketle kalifiye eleman göçünden en fazla etkilenen kurumların resmi ve özel kurumlar olduğu; bu toplumsal sorundan en düşük düzeyde üniversitelerin etkilendiği

değerlendirilebilir.

Anket sonuçlarına göre Bölgenin sosyal sorunları arasında en son sırada *nüfus artış hızının fazla olması* gelmektedir. Bölgede negatif göç hızına rağmen, nüfus artış hızının yüksek olması yüksek doğurganlık oranına işaret etmektedir. Bölgede genç bağımlılık oranı ve genç işsizliği Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. Bu durum, başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere istihdam politikalarının iyi planlanmasını gerektirmektedir. Pek çok sosyal sorunun ve sosyal hizmet sunumundaki eksikliğin temel nedenlerinden biri olmasına rağmen, yüksek nüfus artış hızının Bölge aktörleri tarafından en son sırada tanımlanmış olması, bu durumun olağan kabul edildiğini ve öncelikli sorun alanı olarak değerlendirilmediğini göstermektedir.

4.3 Sosyal Politika Çalıştayları Anket Sonuçlarına Göre Sosyal Hizmet Kalitesinin Artırılmasının ve Sosyal Sorunlara Çözüm Üretilmesinin Önündeki Engeller

Bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısından kaynaklanan, siyasi ve toplumsal sorunlarından ortaya çıkan pek çok konunun sosyal hizmet kalitesinin arttırılması ve sosyal sorunların çözülmesi önünde engel teşkil ettiği görülmektedir. Sosyal politika çalıştayları anket sonuçlarına göre; sosyal hizmet sunum kalitesinin artırılmasının ve sosyal sorunlara çözüm üretilmesinin önündeki engeller iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Birincisi; sosyal hizmet ve politika alanında hizmet veren kurumların yetersizlikleri ve kurumlar arası sorunlar olarak tanımlanabilen kurumsal ve yönetimsel engeller; ikincisi bölgenin ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlarından kaynaklı engellerdir.

Kurumsal ve yönetimsel engeller arasında özellikle; maddi kaynak sıkıntısı, kurumlar arası koordinasyon sorunları, sürdürülebilir sosyal politikalar üretememe, nitelikli insan kaynağı sıkıntısı, sosyal hizmetlerin her kesime eşit-doğru koşullarda ulaşamaması ve kurumların nitelikli hizmet verme kapasitesi olmaması belirtilmiştir.

Bölgenin ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlarından kaynaklı engelleri arasında ise yoksulluk, işsizlik, kültürel yapıdan kaynaklanan nüfus içi eşitsizlikler, Bölgenin içe dönük yapısı, Bölgenin altyapısının yetersiz olması ve yaşam kalitesinin düşük olması belirtilmiştir.

4.4 Bölgenin Kurumsal Yapısı ve İşbirliği İlişkileri

Taslak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde belirtildiği üzerei Türkiye genel olarak ülkeler arası güven ve sosyal sermaye ölçümünde son sıralarda yer almaktadır. Bölge düzeyinde ele alındığında ise, TRC2 Bölgesi sosyal sermaye açısından en az gelişmiş bölgelerden biridir. 2000-2010 yılları sosyal sermaye endekslerine göre Bölgenin endeks değeri daha da gerilemiştir.

Sosyal sermayeye ilişkin en önemli göstergelerden biri kurumlar arası güven ve işbirliğidir. Bir toplumda kurumlar, insanlar arası etkileşim için istikrarlı bir yapının kurulmasını sağlayarak toplumda ve piyasada var olan belirsizliği azaltmaktadır. Farklı kesimler arası iletişim kanallarının gelişmediği, birlikte iş yapabilme kültürünün yerleşmediği ve genel manada ise güvenin hâkim olmadığı topluluklarda başarılı kurumların tesis edilmesi güçleşmektedir.

Kurumlar arası ilişkiler bu açıdan bir bölgedeki sosyal sermayeye katkıda bulunmaktadır. Günümüzde sosyal sermaye, kalkınmayı etkileyen önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Tüysüz, 2011).

4.4.1 TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizi

Sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bağ olması sebebiyle bölgemizde az gelişmişliğe sosyal sermaye düşüklüğü de eşlik etmektedir. Bölgede işbirliği kültürünün ve kurumsal koordinasyonun istenen düzeyde olmadığı 2010 yılında gerçekleştirilen Bölge Planı çalıştaylarında bölgedeki aktörlerce ifade edilmiştir (BPÇR, 2011). Bölgenin önemli sorunlarından biri olan konunun tespiti için 2014-2023 Bölge Planı çalışmaları kapsamında TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde kurumsal ilişkilerin yapısının anlaşılması, kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ağının analiz edilmesi ve ilişki ağındaki sorunların tespit edilmesi hedeflenmiştir.

4.4.1.1 TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizinin Amaç ve Kapsamı

Araştırmanın kapsamı bölgede kamu kaynaklarının yönetim süreçlerini etkileyen aktörler olarak belirlenmiştir. Analiz çalışması, TRC2 Bölgesi il ve ilçelerinde faaliyet gösteren; merkezi idarenin yerel örgütleri (müdürlükler vd.), yerel yönetimler (belediyeler vd.), meslek odaları ve birlikler, sendikalar, diğer sivil toplum örgütleri (dernekler, vakıflar vd.) ve benzeri kuruluşları kapsamaktadır. Çalışmada özel sektör meslek odaları aracılığıyla temsil edilmiş, araştırma içerisinde doğrudan yer almamıştır.

4.4.1.2 TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizi Metot ve Uygulaması

TRC2 Bölgesinde Ağ Analizi, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde belirlenmiş yaklaşık 480 kurum temsilcisine yüz yüze mülakat yöntemiyle "***Kurumlar Arası İşbirliği Anketi***" ve "***Kurumlar Arası İlişkiler Ağ Analizi***" bölümlerinden oluşan uygulama formunun doldurulması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Her kurum için bir kurum kodu verilerek uygulama formunda tüm kurumlar listelenmiş, anket yapılan kurum temsilcisinden listedeki kurumlarla olan ilişkilerini tanımlaması istenmiştir. İlişki türleri kanunlara dayanan zorunlu ilişkiler, gönüllü ilişkiler ve ikisini de aynı anda içeren ilişkiler olarak üçe ayrılmıştır. İşbirliği türü, işbirliği yönü ve bağlantıların ağırlıklandırılması için işbirliği derecesi olarak 1, 2 ve 3 rakamları kullanılmıştır. Bu veriler esas alınarak ağ görselleştirmesi yapılmıştır.

Derlenen veriler GEPHI sosyal ağ analizi görselleştirme yazılımına (Bastian M., Heymann S., Jacomy M., 2009) aktarılmış, ağın temel ölçü birimleri hesaplanmıştır. Ağdaki kümelerin belirlenmesi için ilgili analizler uygulanmış, ağ yapısındaki bileşenler ilişki türü, merkezilik dereceleri vb. niteliklerine göre görselleştirilmiştir. Veriler, ağın temel elemanları olan düğüm ve bağlantılar tanımlanacak şekilde düzenlenmiştir.

Çalışmada elde edilen bağlantılara ilişkin veriler gönüllü-zorunlu ilişki türlerine göre ayrılmıştır. Zorunlu ilişkiler yasalarla belirlenen bağlantılardır. Bu çalışmada tüm ilişkileri gösteren TRC2 ağı ve yalnızca gönüllü ilişkilerin olduğu ağ görselleştirilmiştir. Görselleştirmeye ilişkin parametreler ağ elemanlarının büyüklük ve rengi ile ağ mizanpajı (layout) için bir algoritma belirlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

4.4.1.3 TRC2 Kurumsal Yapı ve İşbirliği İlişkileri Ağ Analizi Sonuçları

TRC2 Bölgesinde kurumsal ilişkilerin yapısının anlaşılması, kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ağının analiz edilmesi amacıyla yapılan bu çalışmayla bölgede kamu kaynaklarının yönetimini etkileyen kurumsal aktörlerin ortaklık ve işbirliğine ilişkin düşünceleri alınmış, işbirliğine ilişkin ağ yapısı analiz edilerek grafik ortamına aktarılmıştır. Anket ve ağ analizi olarak iki bölümden oluşan çalışma sonucunda aşağıdaki değerlendirmeler yapılmaktadır.

Ortaklık ve işbirliği kültürünü değerlendiren katılımcılara göre; **Bölgede işbirliği kültürü zayıf olarak tanımlanmıştır.** Şanlıurfa'ya göre Diyarbakır'da işbirliği kültürünün daha da zayıf olduğuna dair olumsuz bir algı göze çarpmaktadır. İllerdeki ortaklık ve işbirliği kültürüne ilişkin soruya Diyarbakır'daki anket katılımcılarının % 24'ü "*hiç bulunmamaktadır*" ve % 33'ü "*biraz bulunmaktadır*" yanıtını vermiştir. Aynı soru için Şanlıurfa'daki oranlar % 11 ve % 39 seviyesindedir.

Katılımcı kurumlar, Bölgede işbirliği kültürünün zayıf olduğu düşüncelerine karşın kendi kurumlarını ortaklık ve işbirliği kültürü açısından genelde olumlu değerlendirmekte (Diyarbakır % 59 ve Şanlıurfa % 38), kurumsal özeleştiri getirmekten kaçınmaktadırlar. Kurumların önemli bir bölümü bölgedeki en az bir ortak paylaşım platformuna üye olduklarını beyan etmişlerdir (Diyarbakır % 56 ve Şanlıurfa % 60).

Kurumlar arası **ortaklık ve işbirliği önünde engel olarak Diyarbakır'da "*finansal kaynakların kısıtlı olması*", Şanlıurfa'da "*nitelikli insan kaynakları eksikliği*" ön plana çıkmaktadır.** Diyarbakır'da katılımcılar "***kurumlar arası güvensizlik***" seçeneğini Şanlıurfa katılımcılarına göre daha çok işaretlemiştir (% 26 - % 14). Benzer şekilde, Şanlıurfa'da katılımcılar ortaklık ve işbirliğinin önündeki engel olarak "***kişisel çıkarların kurumsal vizyonun önüne geçmesi***" seçeneğini Diyarbakır katılımcılarına göre daha çok işaretlemiştir (% 41 - % 31).

Açık uçlu yanıtlara göre ortaklık ve işbirliği önündeki engeller şu şekilde tespit edilmiştir;

a) Koordinasyon yetersizliği
b) Ortaklık kültürünün bulunmaması
c) Kurumlar arası iletişim eksikliği, iletişim ağlarının olmaması
d) Yasal kısıtlar ve bürokrasi
e) Siyasi düşünce ayrılıkları, güven bunalımı
f) STK'ların işbirliği süreçlerinde yer almaması/alamaması
g) Yöneticiden/personelden kaynaklanan sorunlar
h) Personel eksikliğinden kaynaklanan sorunlar

Kurumlar arası işbirliğini geliştirmek için Diyarbakır'da en çok "*işbirliği kültürünü konu alan panel, konferans ve çalıştaylar düzenlenmesi*", Şanlıurfa'da ise "*İl Planlama Ve Koordinasyon Müdürlüğü veya Kalkınma Ajansı gibi kuruluşların görev alması*" önerileri ön plana çıkmaktadır.

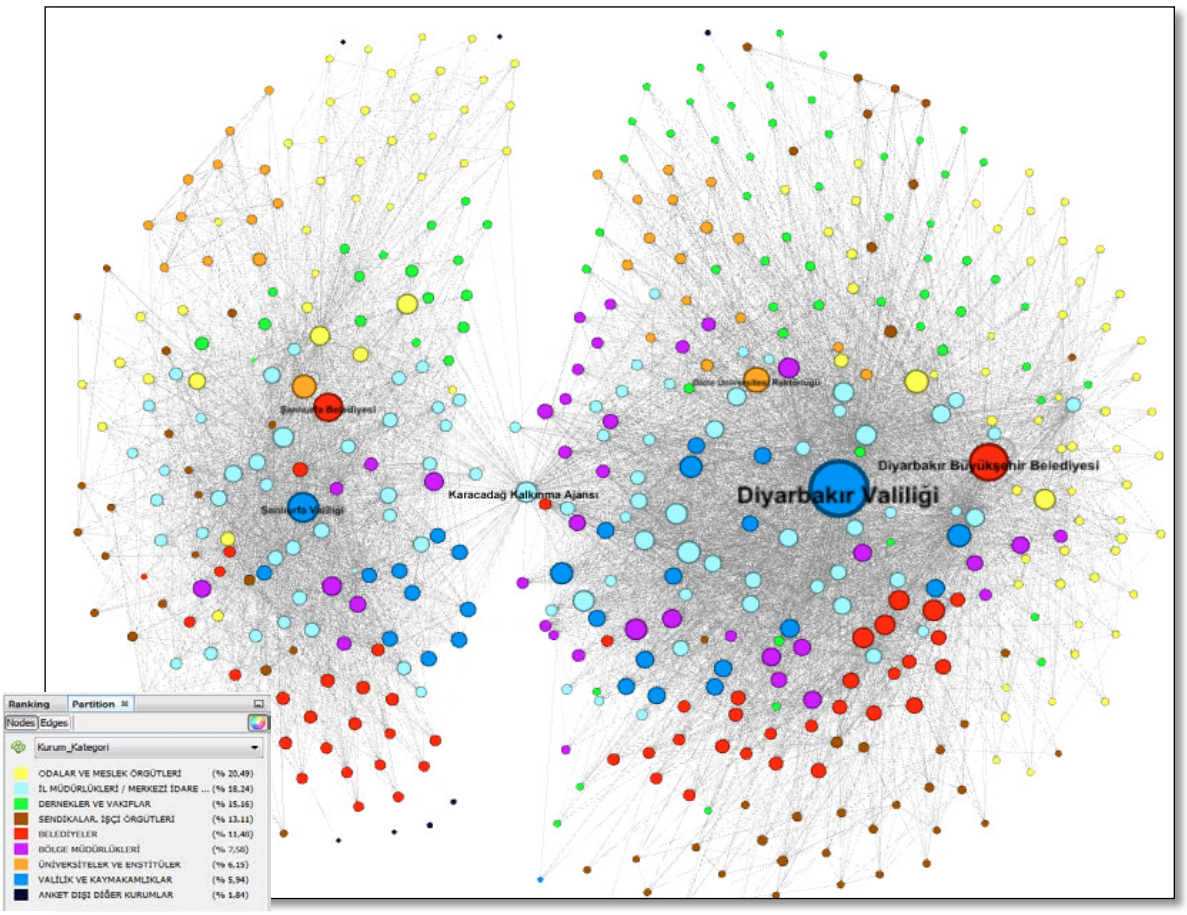
Bölgede kurumlar arasında ortaklık ve işbirliği geliştirmek için getirilen diğer öneriler ise aşağıda şekilde sıralanmıştır:

a) Koordinasyondan sorumlu kurum-kuruluşların etkinliğinin artırılması
b) Kurumlar arası iletişim kanallarının geliştirilmesi, ilgili alanlarda toplantı/çalıştaylar düzenlenmesi
c) İlgili alanlarda kurumlar arası işbirliği protokolleri yapılması ve yürütülmesi
d) Temel düşünce ve bakış açısı farklılıklarının giderilerek kamu hizmetlerine ve bölgesel kalkınmaya odaklanılması
e) Yerel yönetişimin geliştirilmesi, STK'ların etkinliğinin artırılması
f) Ortaklık için finansal desteklerin artırılması, destek mekanizmalarının şeffaflaşması
g) İşbirliği kültürünü geliştirmek için eğitimler verilmesi

Ağ görselleştirmesi aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

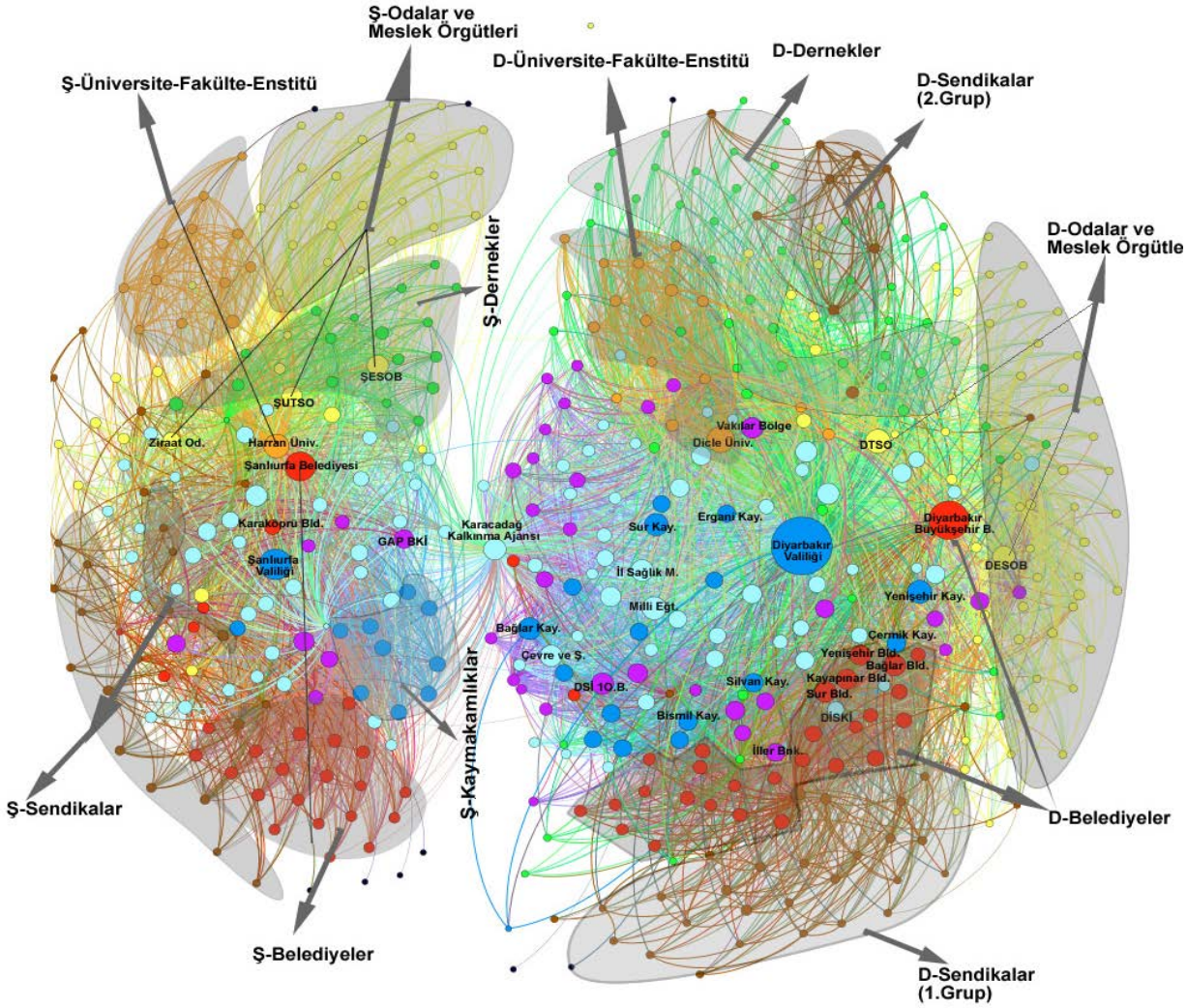
Aynı bölgede yer alan **Diyarbakır-Şanlıurfa illeri** kurumsal yapıları itibariyle **iki ayrı kutupsal merkez şeklinde yapılanmıştır**. TRC2 (Diyarbakır ve Şanlıurfa) Bölgesi illeri arasında işbirliği ilişkisi olmadığı veya çok az olduğu ortaya çıkmıştır. Ağdaki **iki kutbu birbirine bağlayan tek kurum Kalkınma Ajansı olarak görülmektedir**. İllerde derece merkezi kurumlar beklendiği gibi Valilik ve Belediyelerdir.

Şekil 4-1: TRC2 Bölgesi Kurumlar Arası İşbirliği Ağı Görselleştirmesi

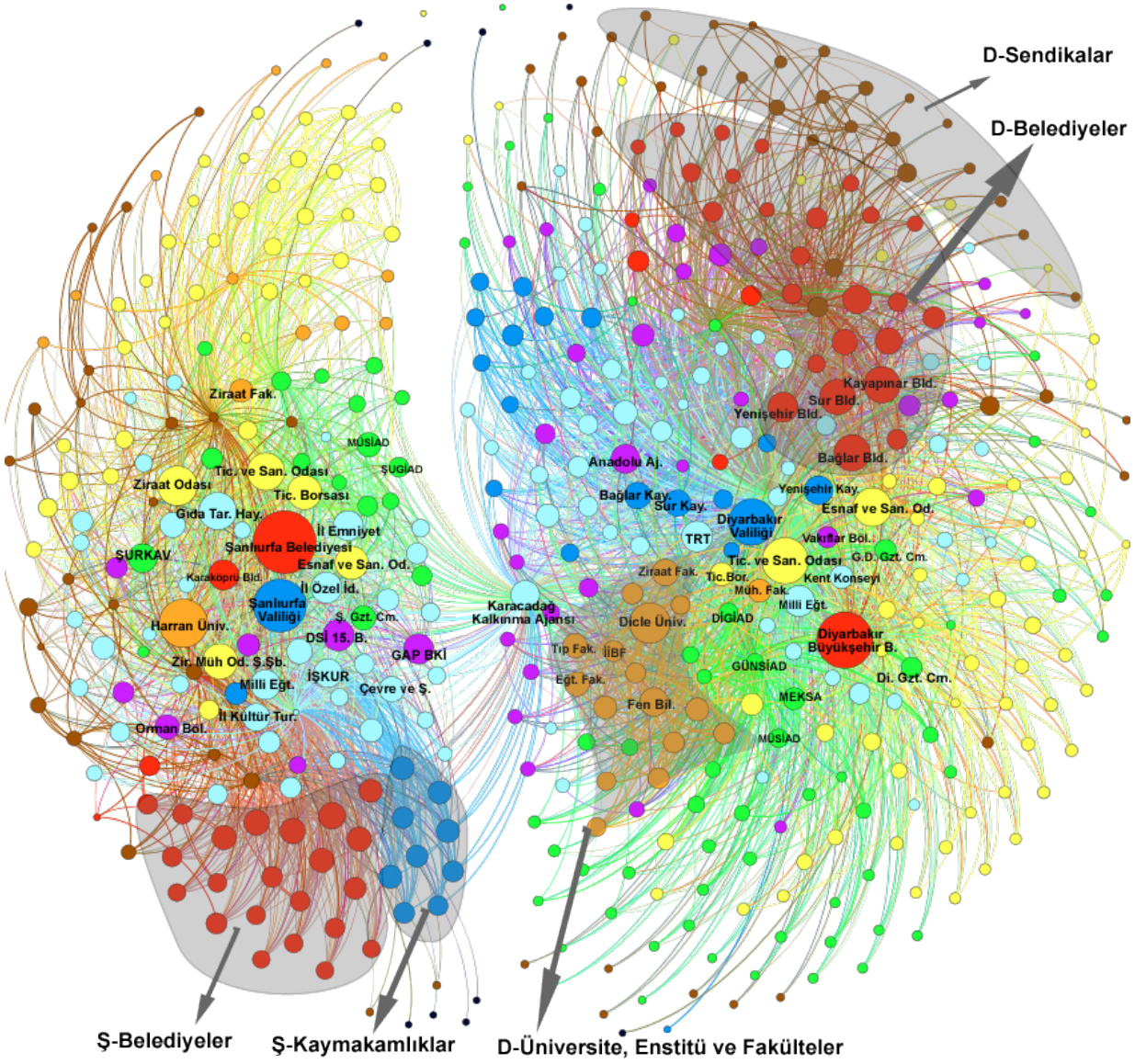

Ağda Fruchterman-Reingold (Fruchterman, T. M. J. & Reingold, E. M. 1991) grafik çizim yöntemine göre konumlandırılan düğümler, kurum kategorilerine göre renklendirildiklerinde ön izleme modunda bazı kategorilerde benzer kurumların birbirlerine çok yakın kümelendiği gözlemlenmektedir.

Şekil 4-2: TRC2 Bölgesi İşbirliği Ağı; Kurum Kategorilerine Göre İlişkiler

TRC2 işbirliği ağında derece merkezi kurumlar Diyarbakır ve Şanlıurfa Valilikleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Şanlıurfa Belediyesi, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, GAP BKİ, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve iki ilin Ticaret Ve Sanayi Odaları ile Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birlikleri olarak ortaya çıkmıştır.

Şekil 4-3: TRC2 Bölgesi Gönüllü İşbirliği Ağı; Kurum Kategorilerine Göre İlişkiler

TRC2 kurumlar arası işbirliği ağında ilişki türlerine göre toplanan verilerde gönüllü ilişkileri yansıtan bağlantılar ayrıca görselleştirilmiştir. TRC2 gönüllü ağındaki derece merkezi kurumlar; Diyarbakır ilinde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır Valiliği, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkârları Odaları Birliği ve merkez ilçe belediyeleridir. Şanlıurfa ilinde ise Şanlıurfa Belediyesi, Şanlıurfa Valiliği, Harran Üniversitesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Odası, Ticaret Borsası olarak görülmektedir.

Ağ analizi çalışması sonucunda ağ ölçülerine ve görselleştirme sonuçlarına göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Ağ ölçülerine göre;

Ağın bağlantı yapısı kuvvet yasasına uygun olarak dağılmakta, çok sayıda kurumun az sayıda bağlantısı varken, kalan az sayıda kurumun çok bağlantısı bulunmaktadır. Başka bir deyişle, az sayıda kurum tüm ağa hâkim durumdadır. Kurumlar arası gönüllü işbirliği ağının yoğunluğu ve ortalama bağlantı sayısı daha azdır ve zorunlu ağa göre kurumlar birbirlerinden daha uzaktır.

Kurumlar birbirlerine ulaşmak istedikleri takdirde, birkaç bağlantı kullanmaları yeterlidir. Ağda bir kurum mevcut bağlantılarını kullanarak zorunlu ilişkilerin olduğu ağda en fazla 6, gönüllü ağında en fazla 9 adımda ağdaki herhangi bir kuruma ulaşabilmektedir.

Görselleştirme sonuçlarına göre;

Görselleştirme çalışmasında kurumların büyüklüğü, bir kurumun kendi beyanı ile değil diğer tüm kurumların belirttiği gelen bağlantı sayısı (in-degree) ile belirlenmiştir. Fruchterman-Reingold algoritması ile oluşturulan ve kurum kategorilerine göre incelenen görselleştirme çalışmasının sonuçlarına göre; TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi kurumlar arası işbirliği ağı kurumsal yapıları itibariyle iki ayrı kutupsal merkez şeklinde yapılanmıştır. Ağdaki iki kutbu birbirine bağlayan tek kurum Karacadağ Kalkınma Ajansı'dır.

İllerde derece merkezi kurumlar beklendiği gibi Valilik ve Belediyelerdir. Diyarbakır ilinde kurum ve bağlantı sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Derece merkezi diğer kurumlar ise Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, GAP BKİ, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve iki ilin Ticaret ve Sanayi Odaları ile Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birlikleridir.

Merkezi idarenin yerel örgütleri: görevleri itibariyle ağda mevzuata dayalı ilişkiler geliştirmektedirler. Kaymakamlıklar bağlantıları itibariyle Diyarbakır'da merkeze yakın ve dağınık şekilde yerleşmişken, Şanlıurfa'da birbirlerine ve belediyelere yakın konumlanmıştır. TRC2 Bölgesi gönüllü ağında; valiliklerin önemini korumakla beraber önceki ağa göre ilişkilerinin azaldığı görülmektedir.

Belediyeler: Diyarbakır'da merkez ilçe belediyeleri (Yenişehir, Sur, Kayapınar, Bağlar) ağın merkezine daha yakın ve derece merkezidir. Diyarbakır'da ilçe belediyeleri 1. grup sendikalarla işbirliği ilişkileri gelişmiştir. Şanlıurfa'daki ilçe belediyeleri-sendika ilişkisi daha dağınıktır. *Gönüllü ağında;* Belediyelerin derece merkezi rolü artmaktadır**.** İki ilde de anakent belediyeleri ağın merkezinde yer almaktadır.

Üniversiteler: Dicle ve Harran Üniversite Rektörlükleri ağdaki bağlantıları itibariyle derece merkezleridir ve konumları itibariyle merkeze yakındırlar. Ancak her iki ilde de fakülte ve enstitüler belirgin bir şekilde ağın dışında ve daha çok birbirleriyle ilişkilidirler. Bu durum, Bölgede üniversitelerin idari olarak ağ yapısı ile işbirliği içerisinde olduğu; ancak bilimsel üniteleri itibariyle büyük ölçüde ağın dışında kaldıkları şeklinde yorumlanmıştır. *Gönüllü*

*Ağında**;*** enstitü ve fakültelerden Ziraat Fakültesi hariç olmak üzere Harran Üniversitesi ağın dışında kalmışken, Diyarbakır'da enstitü ve fakültelerin derece merkeziliği artmıştır. Ancak daha çok kendi aralarında bağlantı kurmaya devam etmektedirler.

Odalar ve Meslek Örgütleri: Her iki ilde de küçük esnaf odaları büyük ölçüde birbiriyle yakın ilişki içerisinde ve ağın dışındadır. Esnaf Birlik Başkanlıkları derece merkezi ve ilgili odalara daha yakın konumlanmıştır. Ticaret ve Sanayi Odaları ve kısmen Ticaret Borsası Başkanlıkları iki ilde de derece merkezleridir ve merkeze yakın konumlanmışlardır. *Gönüllü ağında;* küçük esnaf odaları birbirleriyle yakın ilişki içerisinde ve ağın dışındadır. Şanlıurfa ilinde tarım ile ilgili kurumların derece merkezi rollerinin artması, ildeki tarım sektörü odaklı ilişkilerin ön plana çıktığını göstermektedir.

Sendikalar ve İşçi Örgütleri: Sendikalar, Diyarbakır ilinde belirgin olarak 2 grupta yer alırken, Şanlıurfa'da işbirliği ilişkileri itibariyle daha dağınıktır. Diyarbakır'da 1. grup sendikaların kurumsal işbirlikleri Belediyelere daha yakın konumlanmıştır. Diyarbakır ilinde sendikaların belediyelerle ilişkileri gönüllü ağında da devam etmektedir. Şanlıurfa'da sendikalar ağın dışında dağınık bir şekilde yer almıştır.

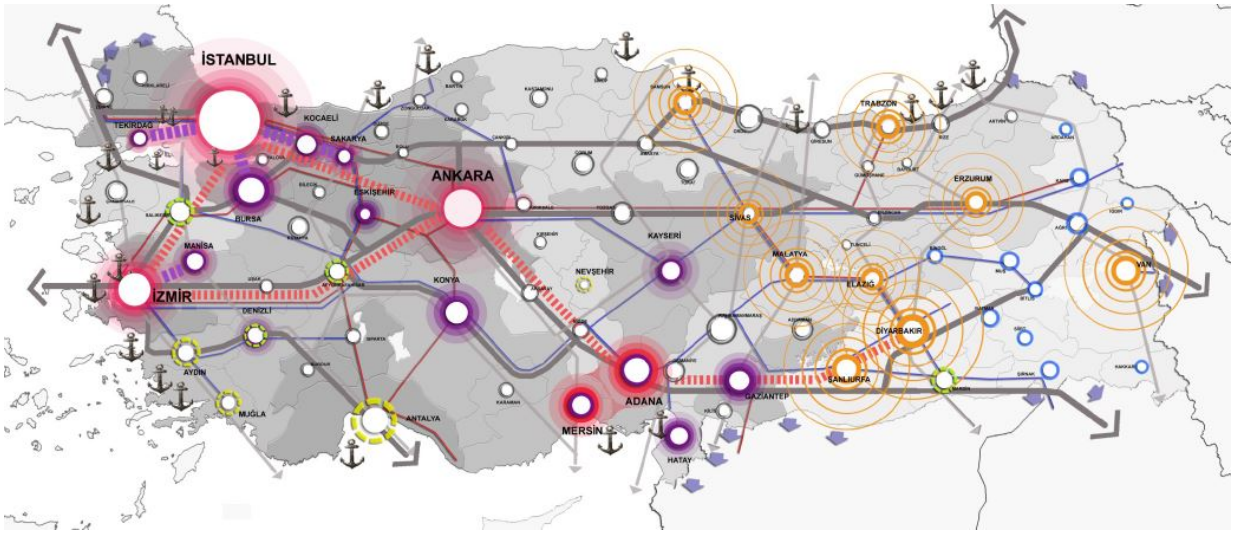
Dernekler ve Vakıflar: Dernekler-vakıflar kategorisinde görselleştirme sonuçlarına göre, kurumlar Şanlıurfa ilinde bir arada konumlanmışken Diyarbakır ilinde bir kısmı hariç büyük ölçüde dağınık şekildedir. Gelen bağlantı sayısına göre (in-degree) dernek ve vakıflardan merkezi bir kurum gözlenmemektedir**.** *Gönüllü ağında;* Şanlıurfa'da daha belirgin olmak üzere dernekler ağın merkezine yaklaşmakta, bağlantı sayıları kısmen artmaktadır. Ancak derneklerin gönüllü işbirliği ağında daha etkin olmaları beklenirken bu gözlenmemiştir. Her iki ilde de dernekler anakent belediyelerine bağlantıları itibariyle yakın konumlanmıştır.

5. MEKÂNSAL YAPININ ANALİZİ

TRC2 Bölgesi Türkiye'nin güneydoğusunda, Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan, Dicle ve Fırat havzaları içerisinde yer almaktadır. Bölge; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinden oluşmakta ve batısında Gaziantep, Adıyaman ve Malatya, kuzeyinde Elazığ ve Bingöl, doğusunda Mardin ve Batman illeri ve güneyinde Suriye ile sınır komşusudur (**Bkz:** Harita 1- TRC2 Bölgesi'nin Konumu ve Düzey 2 Bölgeleri Arasındaki Yeri)

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farkları doğu batı yönünde yoğun olarak görülmektedir. Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın içinde bulunduğu ülkenin az gelişmiş doğu bölgelerinden ülkenin gelişmiş batı bölgeleri ve metropol kentlerine doğru büyük göç dalgaları yaşanmaktadır. Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan 2011 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, Diyarbakır tüm iller arasında 67. ve Şanlıurfa ili 73. sırada yer almıştır. Buna karşın illerin nüfus açısından büyüklük sıralamasına göre Diyarbakır Türkiye'nin 12., Şanlıurfa ise 9. büyük ilidir. Derin bölgelerarası gelişmişlik ve gelir farkları nedeniyle meydana gelen göç sorunu 1950'lerden bu yana Türkiye'nin gündeminde ön sıralardaki yerini korumaktadır. Kendi bölgesinden aldığı yoğun göç ve ülkenin batısındaki metropollere verdiği göç nedeniyle Güneydoğu Anadolu Bölgesinin iki büyük merkezinden (Diyarbakır-Şanlıurfa) oluşan TRC2 Bölgesi, bu sorunu en derinden yaşayan bölgeler arasındadır. GAP Eylem Planında, bölge içinde kalkınmayı tetikleyici merkezler olarak ***Diyarbakır ve Şanlıurfa*** ***kentleri cazibe merkezleri*** olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde, Diyarbakır ve Şanlıurfa ***bölgesel büyüme merkezleri*** olarak tanımlanmıştır. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde belirlenen kentsel sınıflama aşağıdaki haritada görülmektedir.

Harita 5-1: Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde Mekansal Gelişme Şeması ve Kentsel Sınıflama

Kaynak: BGUS, 2012.

Belirlenen sınıflamada bölgesel büyüme merkezlerinin geliştirilmesi ile kalkınmanın geri kalmış yörelerde tetiklenmesi ve ülkenin doğusundan batısına doğru yaşanan göç hareketlerinin bu bölgeler içine yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Negatif net göç değerlerine rağmen nüfusu ülke ortalamasının üzerinde büyüyen Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezleri, az gelişmişlik ve göç sorununun kaynağını ve çözümünü birlikte barındırması nedeniyle Türkiye'nin mekânsal organizasyonu açısından önemli bir noktada bulunmaktadır.

5.1 Mekânsal Organizasyon ve Yerleşmeler Sistemi

5.1.1 Türkiye'de Yerleşmeler Sistemi

Türkiye'de yerleşmeler sisteminin incelendiği ilk çalışma olan Türkiye Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesine göre (DPT, 1982); Türkiye'de yerleşmeler ekonomik ve sosyal ilişkiler sisteminden kaynaklanan bir hiyerarşik düzen içinde yer almaktadır. Merkezi yerler teorisi temel alınarak yapılan çalışmada, hem merkez işlevi gören yerleşim birimleri hem de bu merkezlerin etki alanları tespit edilmiştir. Buna göre ,Türkiye için 7 kademeden oluşan bir yerleşmeler sistemi oluşturulmuştur:

Tablo 5-1: Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi

Derecesi	Niteliği	Fonksiyonu
1	Kırsal Yerleşme	Tarımsal üretim
2	Köy Grup Merkezi (Belde)	Ticaret/Hizmet/Tarımsal Üretim
3	Kentsel Merkez (İlçe)	Ticaret/Hizmet/Tarım dışı Üretim
4	Yöresel Merkez (İl)	Ticaret/Hizmet/Küçük Sanayi/Sanayi
5	Bölge Merkezi	Alt Bölgesel Ölçekte Ticaret, Sanayi ve Hizmetler
6	Bölgesel Metropol	Metropoliten İşlevler
7	Ülkesel Metropol	Ülkesel ve Ülkelerarası İşlevler

Kaynak: DPT, 1982.

Bu birimlere göre Türkiye'de merkezi yerler ve fonksiyonel bölgeler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo 5-2: Türkiye'de Merkezi Yerler

Derecesi	Merkez Adedi	Özellikleri- Fonksiyonu
1	35.118	***Kırsal yerleşmeler***
2	1.267 (+78)[4]	***İlçe merkezleri***
3	416 (+88)	***Yerel merkezler***

[4] Parantez içindeki sayılar ara kademeleri temsil etmektedir.

Derecesi	Merkez Adedi	Özellikleri- Fonksiyonu
4	53 (+5)	***Yöresel merkezler (... Şanlıurfa...)***
5	11	***Bölgesel Merkezler: Bursa, Eskişehir, Konya, Kayseri, Diyarbakır, Samsun, Sivas, Erzurum, Malatya, Elazığ ve Trabzon.***
6	3 (+1)	***Bölgelerüstü merkezler: Ankara, İzmir, Adana, (Gaziantep)***
7	1	***Ulusal merkez: İstanbul***

Kaynak: DPT, 1982.

İstanbul'un ülkesel metropol olarak belirlendiği sistemde, Diyarbakır bölgesel merkez olarak, Şanlıurfa ise alt bölge merkezi olarak belirlenmiştir. Buna göre sistemde Diyarbakır'ın dâhil olduğu 5. kademe bölge merkezleri etki alanları ile birlikte fonksiyonel bölgeleri oluşturmaktadır. Bu merkezler, bölgesel ölçekte ticaret, sanayi ve hizmetler fonksiyonları ile alt kademe merkezler için mal ve hizmet sağlamaktadır. 5. kademe bölge merkezi olarak Diyarbakır kentinin etki alanına, ilin daha çok doğu ve güneyindeki yerleşmeler girmektedir. Bunlar, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak, Van, Hakkâri, Bitlis illeri ile Şanlıurfa ilinin, Siverek, Hilvan, Bingöl ilinin, Merkez, Genç, Solhan ilçeleri ve Muş Merkez ilçesi dâhildir. Şanlıurfa 4. kademe merkez olarak, Gaziantep 6. kademe merkezinin etki alanında bulunmakta ve kendi idari sınırları içindeki yerleşmelere mal ve hizmet sunmaktadır.

Söz konusu kademelenmenin belirlendiği tarihten günümüze gelindiğinde yerleşmeler sisteminde bazı değişimlerin olduğu, bazı bölge merkezlerinin etkisini arttığını ve bazı merkezlerin etkisinin zayıfladığı söylenebilir. Aşağıdaki tabloda ***1975 döneminden günümüze kadar kademeler arasındaki geçişler ve işlevsel merkezlerdeki değişim*** incelenmektedir.

Tablo 5-3: 1975-2012 Döneminde Bölgesel Merkezler ve Değişimler

Merkez[5]	Kentler	Sıra	1975 Kentsel Nüfus	Kentler	Sıra	2012 Kentsel Nüfus	1975-2012 Nüfus Artış Oranı	İmalat Sanayi İstihdamı
M	İstanbul	1	3.605.154	İstanbul	1	13.710.512	4,2	% 21,58
M	Ankara	2	1.719.361	Ankara	2	4.630.735	2,7	% 11,53
M	İzmir	3	947.315	İzmir	3	3.401.994	4,0	% 21,89
M	Adana	4	475.384	Bursa	4	1.983.880	5,5	% 34,78
M	Bursa	5	346.103	Adana	5	1.636.229	3,9	% 13,85
M	Gaziantep	6	300.882	Kocaeli	6	1.527.407	6,5	% 32,73
M	Eskişehir	7	259.952	Gaziantep	7	1.438.373	4,9	% 27,68
M	Konya	8	246.727	Konya	8	1.107.886	4,7	% 16,02
M	Kayseri	9	227.069	Antalya	9	1.073.794	6,6	% 5,99

[5] 1975 döneminde belirlenen bölgesel merkezler M harfi ile gösterilmiştir.

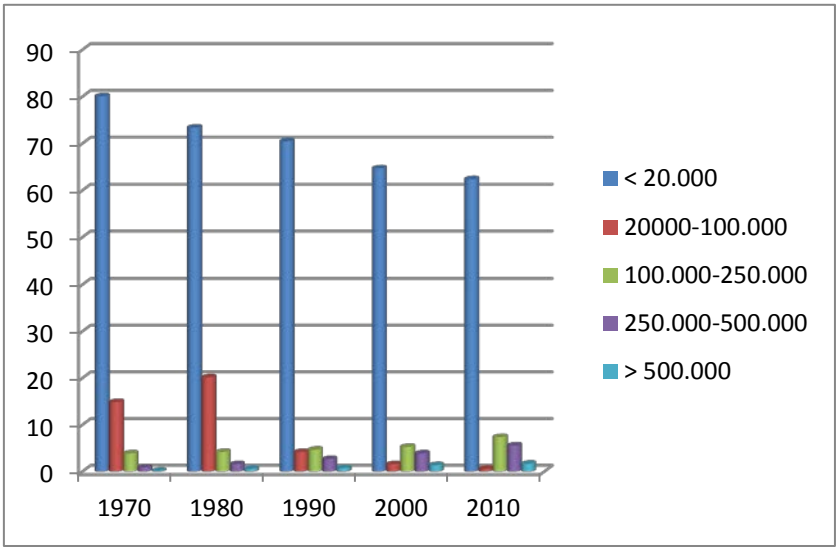
Merkez[5]	Kentler	Sıra	1975 Kentsel Nüfus	Kentler	Sıra	2012 Kentsel Nüfus	1975-2012 Nüfus Artış Oranı	İmalat Sanayi İstihdamı
	Kocaeli	10	188.525	Kayseri	10	1.004.276	4,6	% 23,27
M	**Diyarbakır**	**11**	169.535	**Diyarbakır**	**11**	892.713	**5,2**	**% 7,87**
M	Samsun	12	168.478	Mersin	12	876.958	5,5	% 10,11
M	Erzurum	13	162.973	Eskişehir	13	659.924	2,9	% 24,97
M	Malatya	14	154.505	Sakarya	14	590.498	4,4	% 25,35
	Mersin	15	152.236	**Şanlıurfa**	**15**	586540	**4,6**	**% 6,25**
M	Sivas	16	149.201	Samsun	16	547.778	3,7	% 8,43
	Şanlıurfa	**21**	132.934	Malatya	17	474.435	3,5	% 13,55
	Türkiye		**17.178.953**			**58.448.431**	**3,8**	**% 18,05**

Kaynak: Zeyneloğlu, 2008; TÜİK, 2012d; SGK, 2011.

Buna göre; 1975'teki işlevsel bölge merkezleri büyüklük sıralamasında en büyük merkezler durumundayken, 2012 yılına gelindiğinde durumun kentlerde ekonomik performans ve sanayileşme yönünde değiştiği görülmektedir. Türkiye'de yerleşme merkezlerinin kademelenmesinin incelendiği bir teze göre (Zeyneloğlu, 2008); 1975'ten 2000 yılına kadar olan süreçte nüfuslarını ülke ortalamasının iki katı değerinde artıran iki grup yerleşme olduğu; birinci grupta ülkenin batı bölgelerinde bulunan sanayileşmiş ve girişimci kentlerin olduğu, ikinci grupta ise Güneydoğu Anadolu'da yer alan ve belirtilen dönemde yüksek oranda göçe maruz kalan "***Diyarbakır, Şanlıurfa ve Batman***"ın bulunduğu tespit edilmiştir. Yaşanan bu değişim yukarıdaki tabloda yerleşim merkezlerinin 1975-2012 arasındaki yıllık ortalama nüfus artış hızlarından görülebilmektedir. Birinci grupta yaşanan büyümenin ***çekici güçlerin etkisi*** ile, ikinci gruptaki büyümenin de kırsal alandan kentlere doğru göçün yarattığı ***itici güçlerin etkisi*** ile oluştuğu söylenebilir. Tabloda görülen imalat sanayi göstergesine göre, geniş bir hinterlanda sahip olan Diyarbakır merkezinin hinterlandı üzerindeki ekonomik etkisinin zayıf olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'nın 1975 döneminde 21. sıradayken 2012 yılında 15. sıraya yükselmiş olması ve büyük yerleşim merkezleri arasına girmesi dikkat çekicidir. Bu durum, kentin doğal nüfus artışının yüksek olması, 1990 sonrası yoğun göç almış olması ve GAP yatırımlarının gerçekleşmesi sonucu kentin çekim gücünün artmasıyla açıklanabilmektedir. Ancak Şanlıurfa'nın ekonomik performansını yansıtan imalat sanayi göstergesi merkezler arasında en düşük ikinci sırayı almıştır.

Bölgesel merkezlerde yaşanan değişimlere ek olarak Türkiye'de 1975'ten 2012 yılına kadar kentsel sistemin değişimi aşağıda incelenmektedir.

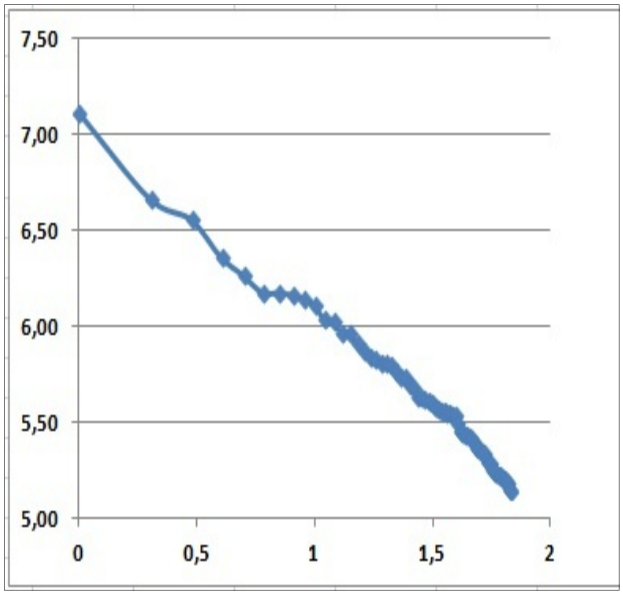
Grafik 5-1: Türkiye'de Kent Büyüklüklerinin Değişimi

Kaynak: TÜİK, 2012c.

Grafiğe göre; nüfusu 20.000'in altında olan yerleşimlerin toplam yerleşimler içindeki oranı azalırken, nüfusu 250.000 ve 500.000'in üzerindeki yerleşmelerin nüfus paylarında artış yaşanmaktadır. Zaman içinde orta büyüklükteki kentler ile büyük kentlerin nüfusları artmıştır.

Grafik 5-2: Sıra Büyüklük Dağılımına göre Türkiye'de Kentsel Sistem

Kaynak: (TÜİK, 2012c) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Buna göre, Türkiye yerleşmeler sistemi gelişmiş ülkelerle paralellik göstermektedir. 1990 öncesi dönemde gelişmekte olan ülkelerde görülen ***tek büyük kent*** yapısı gösteren Türkiye yerleşimler sistemi, 1990'dan bu yana ideal dağılım göstermektedir. Türkiye'nin gelişmekte olan

ülkeler arasında olmasına rağmen ***ideal yerleşim dağılımı*** göstermesi, köklü ticaret ve kentleşme geçmişine sahip olması ile de açıklanmaktadır.

Kırsal kademelerdeki nüfus değişimlerine bakıldığında ise çarpıcı sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Yıllara göre nüfus sayımlarına göre; Türkiye'nin ***1965 yılı nüfusunun üçte ikisini kırsal nüfusun oluşturduğu, 1975'te bu oranın düşüş göstererek yüzde 58'e*** indiği, 2012'ye gelindiğinde ise ***bu oranın üç kat azalarak yüzde 23'ün*** altına indiği görülmektedir. Kırdan kente göçün devam ettiği ve nüfusun büyük kentlerde yığıldığı ülkemizde, yapılan araştırmalar kırsal yerleşim kademelerinin birim sayısı, ortalama nüfus büyüklükleri ve nüfus paylarının sürekli olarak azaldığını göstermektedir. Kırsal alanlara ve kırsal yerleşmelerin hizmet aldıkları kademelere yönelik özel önlemlerin alınması, yatırımların ampirik çalışmalar doğrultusunda bu kademelerde yapılması önem taşımaktadır.

5.1.2 TRC2 Bölgesi Yerleşmeler Sistemi

Ülke düzeyinde az gelişmiş bölgeler arasında olan TRC2 Bölgesinde bölge içi gelişmişlik farkları da yoğun olarak görülmekte ve bu durum yerleşme desenine yansımaktadır. TRC2 Bölgesinde bölge merkezleri olan Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri ile diğer kentsel yerleşmeler arasında çok büyük gelişmişlik farkları bulunmakta ve Bölgenin küçük yerleşmelerinden büyük merkezlerine doğru göçlerle nüfus kentsel merkezlerde yığılmaktadır. TRC2 Bölgesinde 28 ilçe, 56 belediye ve 1.955 köy bulunmaktadır. Diyarbakır ilinde 4 merkez ilçe ile birlikte 17 ilçe, 30 belediye ve 803 köy; Şanlıurfa ilinde merkez ilçe ile birlikte 11 ilçe, 26 belediye ve 1.152 köy bulunmaktadır. TRC2 Bölgesinde bulunan ilçeler nüfus açısından yapılan büyüklük sıralamasına göre aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 5-4: TRC2 Bölgesi İlçeleri ve Nüfus Dağılımı, 2012

Sıra	Yerleşim adı	Nüfus	Sıra	Yerleşim adı	Nüfus
1	Diyarbakır Merkez[6]	950.094	**14**	Bozova	57.400
2	Şanlıurfa Merkez	788.956	**15**	Çermik	50.309
3	Siverek	227.017	**16**	Hilvan	41.064
4	Viranşehir	172.422	**17**	Dicle	40.356
5	Ergani	119.167	**18**	Halfeti	39.609
6	Bismil	111.746	**19**	Kulp	37.191
7	Suruç	101.351	**20**	Hani	32.571
8	Akçakale	91.731	**21**	Lice	27.414
9	Birecik	91.605	**22**	Eğil	23.028
10	Silvan	86.450	**23**	Hazro	16.977
11	Ceylanpınar	77.981	**24**	Kocaköy	16.312
12	Harran	72.939	**25**	Çüngüş	13.544

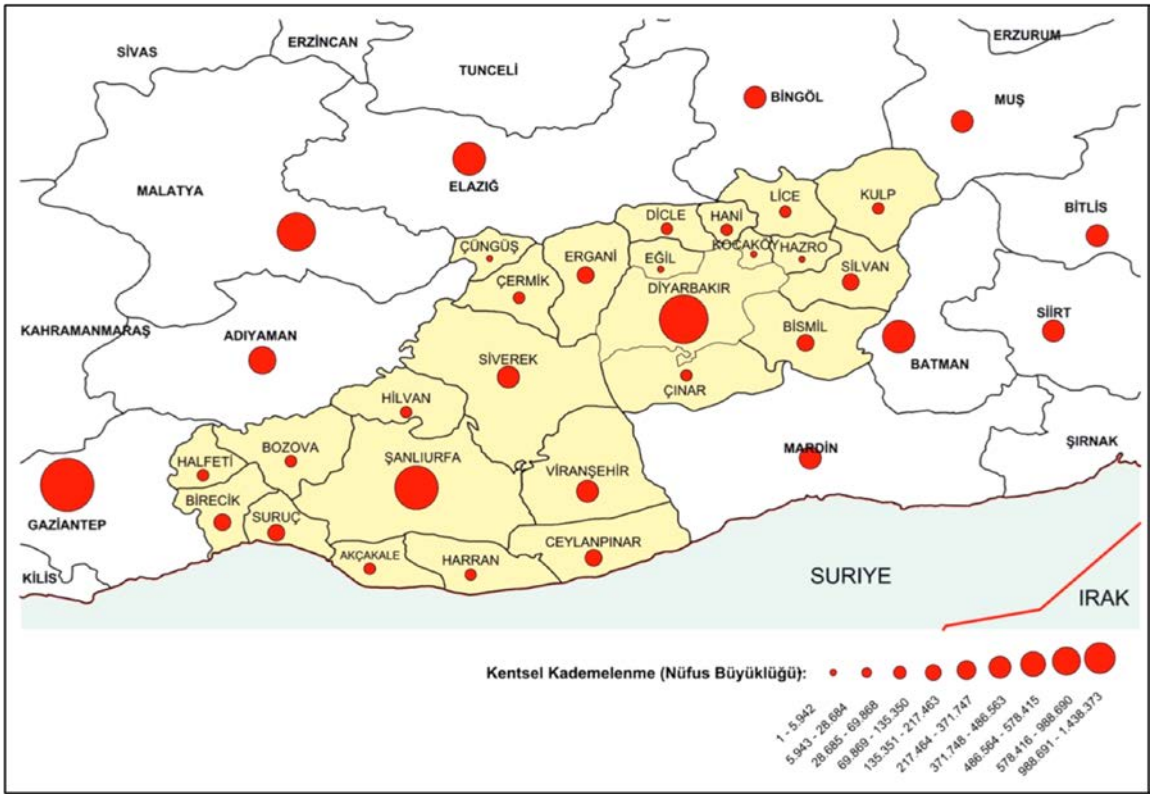
[6] Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi içinde yer alan Sur, Yenişehir, Bağlar ve Diyarbakır ilçeleri, Diyarbakır Merkez olarak gösterilmiştir.

Sıra	Yerleşim adı	Nüfus	Sıra	Yerleşim adı	Nüfus
13	Çınar	67.008			

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Yukarıdaki tabloda Bölgenin en büyük yerleşiminin Diyarbakır merkez ilçesi olduğu, orta boy yerleşimlerin çoğunlukla Şanlıurfa ilçeleri olduğu, bölgenin en küçük yerleşimlerinin de Diyarbakır ilçeleri olduğu görülmektedir. Tabloya göre Diyarbakır'da nüfus tek büyük merkezde toplanırken ve Şanlıurfa'da nüfus yerleşimler içinde nispeten dengeli dağılmaktadır. Diyarbakır'da, yerleşmelerin daha dengeli dağıldığı Şanlıurfa ilinden farklı olarak, il merkezi ile diğer ilçeler arasında nüfus, gelişmişlik ve ekonomik yapı açısından çok daha büyük farklar bulunmaktadır. Bölgede bulunan ilçelerin hiyerarşik durumu aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

Harita 5-2: Büyüklüklerine Göre Yerleşim Merkezleri[7]

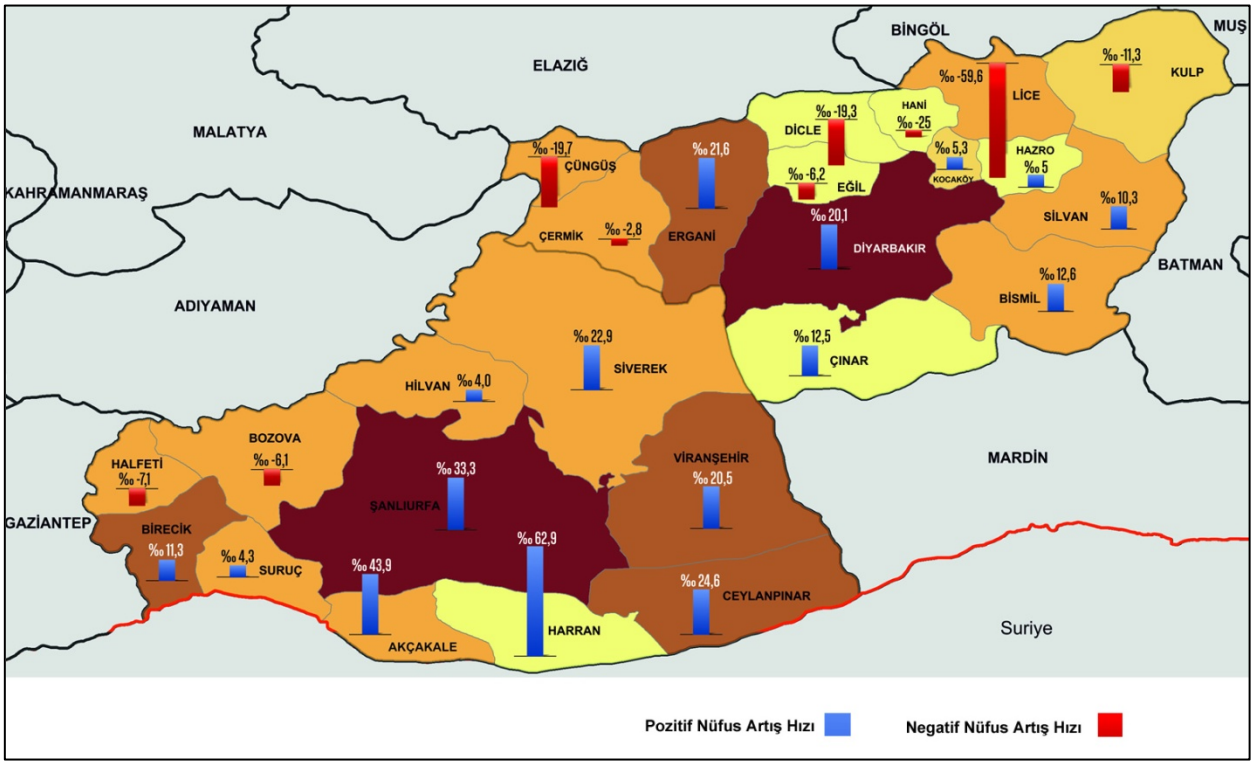

Kaynak: TÜİK 2012 verileri kullanılarak üretilmiştir.

Geniş bir alana yayılan bölge yerleşmeleri, konumları, coğrafi yapıları, sahip oldukları kaynak ve potansiyelleri bakımından farklılaşmaktadır. Diyarbakır ilinin daha engebeli topografyasına sahip olan kuzey bölgesinde yer alan Ergani dışındaki ilçeler; tarımsal arazilerin kısıtlı olması ve önemli ulaşım hatlarına görece uzak olmaları nedeniyle gelişme konusunda geriye düşmekte ve göç vermektedirler. ***Verilen göçlerle*** önemli miktarda ***nüfus kaybeden***

[7] Yerleşimler 2012 yılı merkez nüfusları büyüklüklerine göre gruplara ayrılmış ve nüfus hiyerarşisi doğrultusunda temsili olarak gösterilmiştir.

Diyarbakır'daki bu ilçeler ile baraj yapımından sonra yerleşimin bir kısmının sular altında kalmasını nedeniyle nüfus kaybeden Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesi Bölgenin ***dezavantajlı yerleşmeler***i durumundadır.

Harita 5-3: Yerleşim Merkezlerinde Nüfus Artış Hızı, 2012

Kaynak: (DPT, 2004; TÜİK, 2012c) verileri kullanılarak üretilmiştir.

5.1.3 Sıra Büyüklük Dağılımına Göre Diyarbakır Yerleşimler Sistemi

Diyarbakır ilinde yer alan yerleşmelerin **1970-2010** yılları arasındaki sıra büyüklük dağılımları aşağıda incelenmiştir. Söz konusu dönem içinde bölge nüfusu doğal nüfus artışının yanında özellikle **çevre iller ve kırsal alanlardan alınan göçl**erin etkisi ile ülke ortalamasının çok üzerinde bir artış ile büyümüştür. Diyarbakır il nüfusu yaklaşık ***3 kat***, Diyarbakır kentinin nüfusu ise bu dönemde yaklaşık ***6 kat*** artmıştır. Diyarbakır ili çevre iller ve kırsal alandan göç ile aldığı nüfusa yeterli istihdam olanaklarını sağlayamadığı için büyük kentlere göç vermektedir. Son yıllarda verilen göçlerin hızları azalmaktadır.

Tablo 5-5: Diyarbakır ve İlçelerinde Kent Nüfuslarındaki Değişim

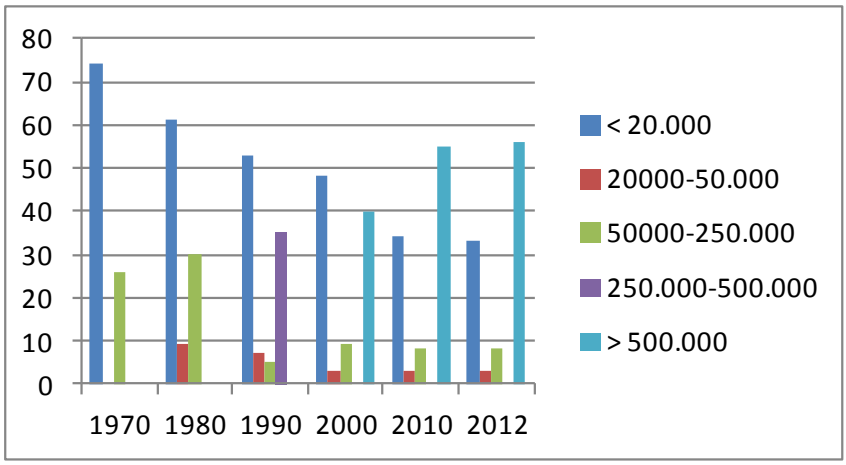
	1970	1980	1990	2000	2010	2012
Diyarbakır	**581.208**	**778.150**	**1.094.996**	**1.362.708**	**1.528.958**	**1.592.167**
Merkez	149.566	235.617	381.144	545.983	843.460	892.713
Silvan	18.592	43.624	59.865	64.136	41.451	43.676
Ergani	18.544	24.218	37.365	47.333	64.608	69.868

	1970	1980	1990	2000	2010	2012
Bismil	9.403	19.059	39.834	61.182	56.887	60.150
Lice	8.093	9.798	11.639	11.927	9.644	11.271
Çermik	6.910	8.298	16.531	15.843	17.962	18.505
Kulp	6.346	8.077	7.472	15.825	10.119	11.205
Hani	5.500	6.115	10.266	10.918	8.146	8.824
Hazro	4.321	5.729	8.048	6.189	4.488	4.536
Dicle	4.245	5.619	5.414	9.861	8.436	9.023
Çınar	3.823	4.426	10.080	13.282	11.666	12.037
Çüngüş	3.161	3.684	3.935	4.708	2.495	2.439
Eğil			4.803	4.827	5.046	5.069
Kocaköy			4.244	5.678	5.764	5.942

Kaynak: TÜİK, 2012c.

1970-2012 yılları arasında yaşanan değişimlere bakıldığında nüfusun Diyarbakır ***kent merkezine yığıldığı*** ve bunun yanında erişilebilirliği güçlü olan ve tarım olanaklarının olduğu ovalık alanlarda bulunan ***orta büyüklükteki kentler***in çevre ilçelerden göç alarak büyüdüğü görülmektedir. **1970-2012** yılları arasında en büyük büyümenin ***Bismil*** ve ***Diyarbakır*** kentlerinde gerçekleştiği, bu dönemde Ergani ve Silvan'a ek olarak, ***7 kat*** oranında büyüme ile yeni bir alt merkez olarak ***Bismil*** ilçesinin büyüdüğü göze çarpmaktadır. Tablodaki nüfus değişimlerinden 1990 yılından sonra Silvan ilçesinin nüfus kaybettiği, büyüme eğiliminin azaldığı ve dezavantajlı ilçelerin de ciddi oranda göç verdiği görülmektedir.

Grafik 5-3: Nüfusun Yerleşim Büyüklüklerine Göre İl İçindeki Dağılımı (%)

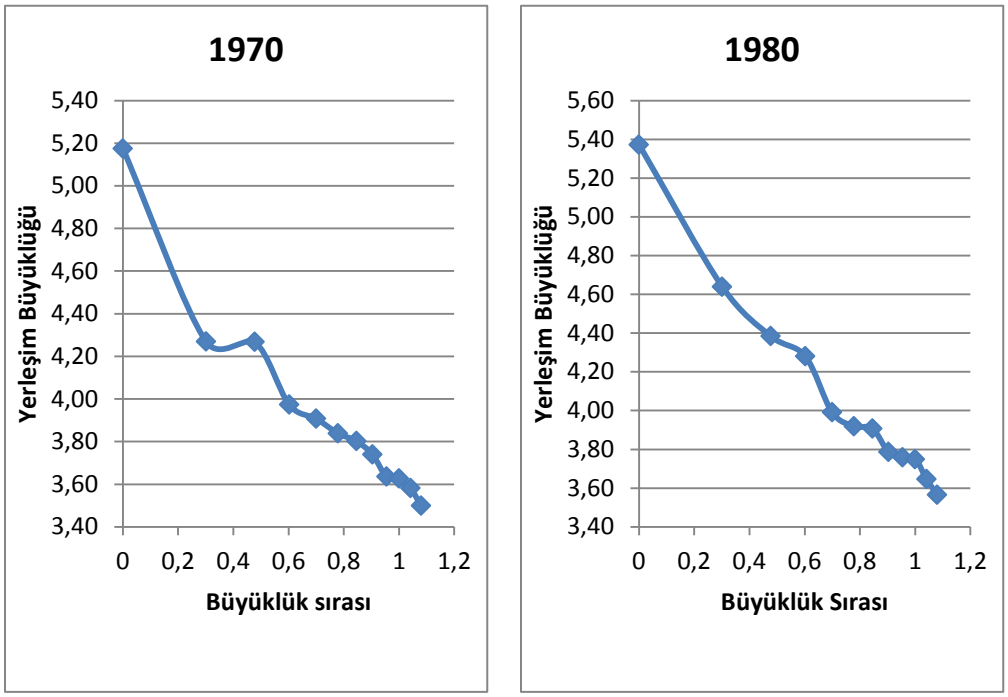

Kaynak: TÜİK, 2012c.

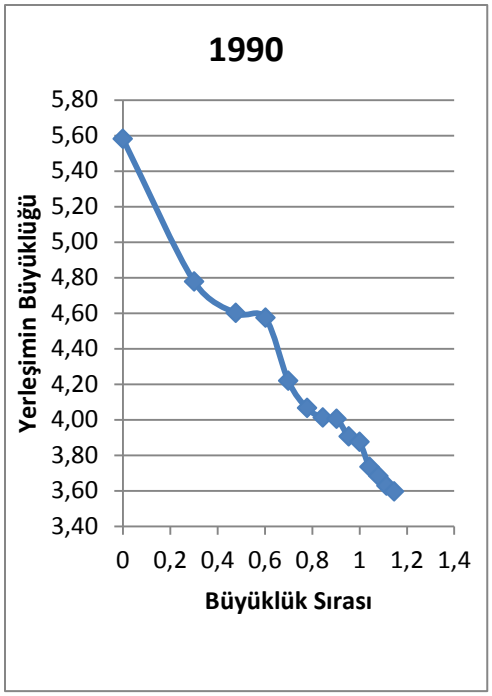
Yukarıdaki grafikte farklı büyüklükteki yerleşmelerin 1970-2012 dönemi içindeki nüfus payları görülmektedir. Grafikten ildeki küçük yerleşmelerin nüfus payının ülke eğilimine oranla daha hızlı bir şekilde azalmakta olduğu (bkz. Grafik-1) ve Diyarbakır kentinin nüfusunun hızla

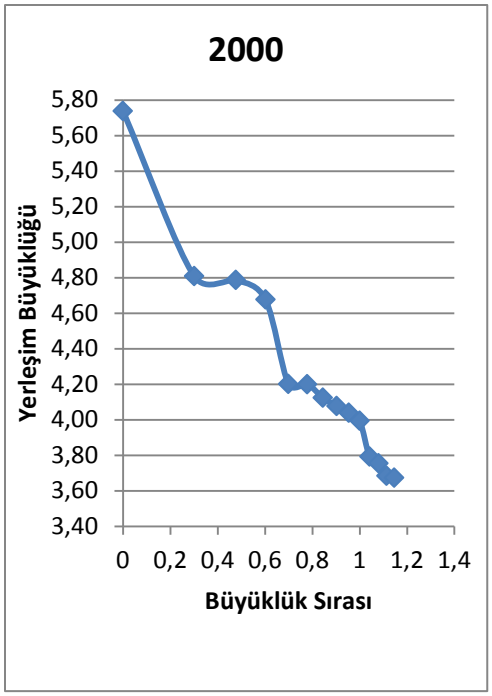
arttığı görülmektedir. Söz konusu dönemde bölge merkezi olan Diyarbakır hinterlandından yoğun göç almıştır. **1970-2010** dönemi içinde Diyarbakır yerleşmelerine "***sıra büyüklük kuralı uygulaması***"[8] yapılmış, 10 yılık periyotlarda yerleşim sisteminin değişimi aşağıda incelenmiştir:

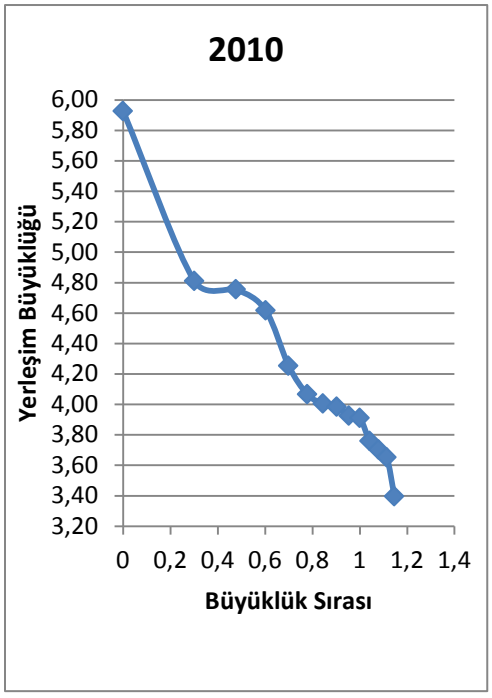
Grafik 5-4: 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 Yılları Diyarbakır İli Sıra Büyüklük Dağılımı

[8] Sıra büyüklük kuralına göre (Zipf Kanunu) bir kentsel sistem içinde yerleşimlerin sıra ile büyüklük değerlerinin logaritmaları arasında ters orantılı doğrusal bir ilişki olduğu ve kentsel kademelenmelerin buna göre bir düzen içinde olduğu gözlemlenir.

Buna göre; Grafik 4'te Diyarbakır kentinin ***tek büyük kent*** (primate city) yapısı sergilediği, ancak sıra büyüklük dağılımının nispeten ideale yakın olduğu görülmektedir. Kırdan kente göçlerin arttığı **1980-2000** yılları arasında doğrunun eğiminin arttığı, küçük yerleşimlerin nüfus payının azaldığı ve ***orta büyüklükteki kentler***in de göç alarak büyüdüğü görülmektedir. **2010**'da Diyarbakır'ın tek büyük kent özelliği artmıştır. Tarihsel süreçte ve inceleme döneminde yer alan

1970, 1980 ve **1990** yıllarında Diyarbakır'ın en büyük ilçesi olan ***Silvan*** ilçesi, 1990 sonrası bölgede yaşanan ***güvenlik sorunları***ndan fazlasıyla etkilenmiş olup büyük oranda göç vererek küçülmüş, bunun yanında şehirlerarası yol geçişinin Bismil ilçesine kaydırılmasının da etkisi ile ilçenin gelişme potansiyelinde düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında eğrinin son sırasında bulunan ***Çüngüş*** ilçesinin ise Karakaya Barajı'nın yapımından sonra ulaşım bağlantılarının ve çevre yerleşmelerle olan sosyoekonomik ilişkilerinin zayıflaması sonucu gelişme potansiyeli düşmüştür. **1975-2012** döneminde Diyarbakır ***kent merkezinde yığılma eğilimi*** ile birlikte tek büyük kent özelliğinin daha da arttığı ve ideal sistemden uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir.

5.1.4 Sıra Büyüklük Dağılımına Göre Şanlıurfa Yerleşimler Sistemi

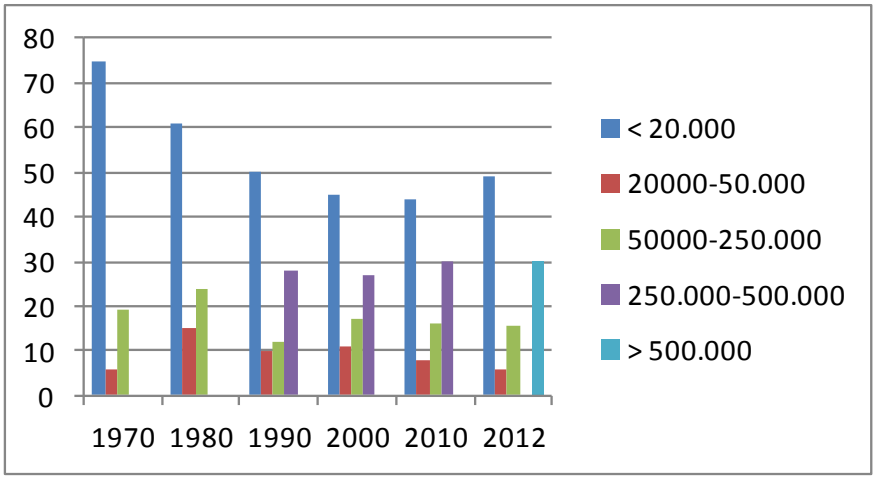
Şanlıurfa ilinde bulunan yerleşmelerin **1970-2010** yılları arasındaki sıra büyüklük dağılımları aşağıda incelenmektedir. Diyarbakır iline kıyasla daha dağınık ve kırsal bir nüfus yapısına sahip olan Şanlıurfa ili 1970-2010 dönemi içinde ele alınmıştır. Ülke ortalamasının üzerinde olan doğal nüfus artış hızının ve alınan göçlerin etkisi ile Şanlıurfa ve ilçeleri nüfusu ülke ortalamasının çok üzerinde (3 kat) artmıştır. İl içinde toplam nüfus artarken, aynı zamanda, merkez kent ve orta büyüklükteki kentlerin nüfusu yüksek oranda artmıştır.

Tablo 5-6: Şanlıurfa İlçelerinin Kentsel Nüfuslarının Değişimi

İLÇELER	1970	1980	1990	2000	2010	2012
Şanlıurfa	**538.131**	**602.736**	**1.001.455**	**1.443.422**	**1.663.371**	**1.762.075**
Merkez	100.654	147.488	276.528	385.588	498.111	526.247
Siverek	34.146	29.464	63.049	126.820	111.628	120.556
Birecik	18.392	20.081	28.440	40.054	47.792	48.706
Viranşehir	17.850	40.820	57.461	121.382	90.784	95.896
Suruç	15.033	18.892	39.905	44.421	55.600	56.963
Akçakale	6.096	11.184	15.211	32.114	25.793	28.684
Hilvan	5.185	5.635	14.152	16.094	21.518	22.633
Bozova	4.853	5.597	16.745	19.848	11.917	11.809
Halfeti	3.315	3.258	4.128	2.766	8.457	8.536
Harran			2.267	8.784	6.213	7.375

Kaynak: TÜİK, 2012c.

Grafik 5-5: Nüfusun Yerleşim Büyüklüklerine Göre İl İçindeki Dağılımı (%)

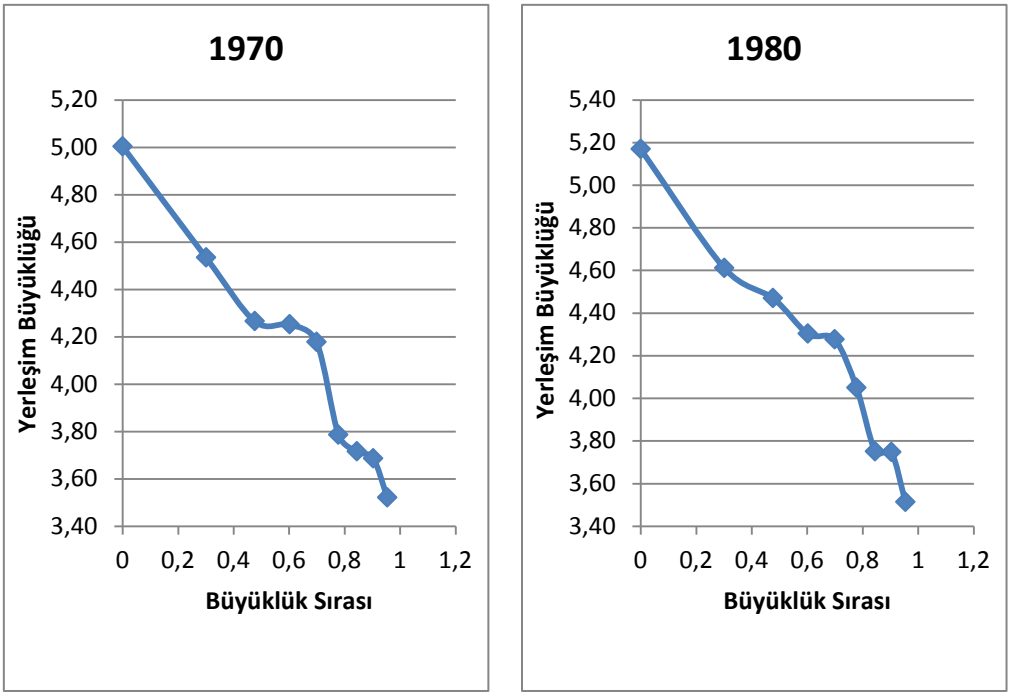

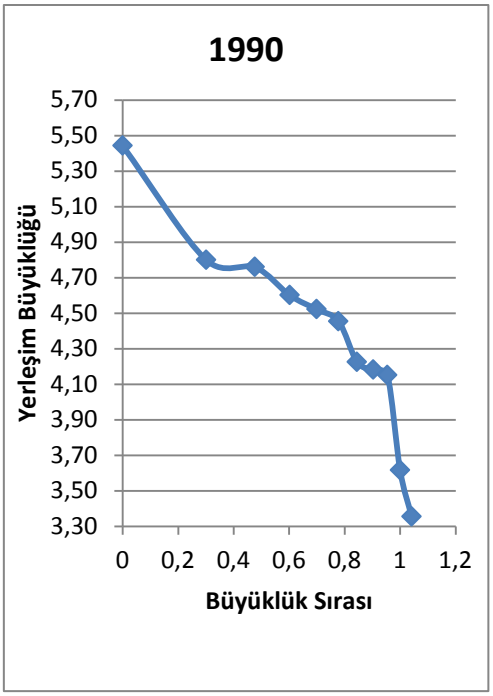

Kaynak: TÜİK, 2012c.

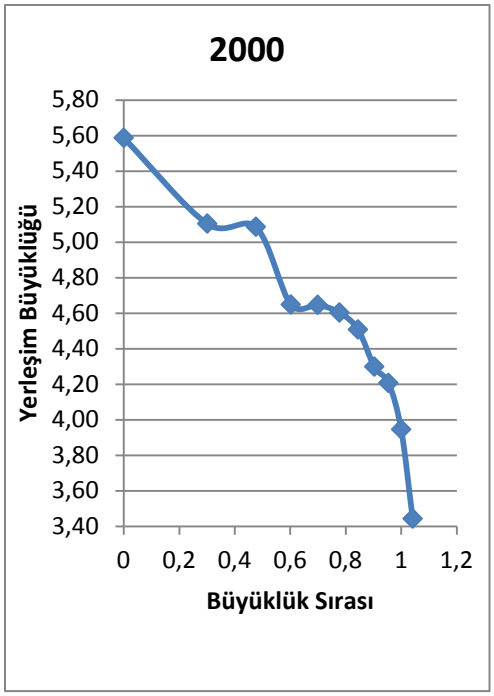
Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi, incelenen dönem içinde küçük ve kırsal yerleşimlerde bulunan nüfusun il nüfusu içindeki payının azaldığı, ancak yüksek doğurganlık oranı sonucu 2000 yılından sonra nüfus payının artışa geçtiği ve orta büyüklükteki kentlerin nüfus paylarını önemli ölçüde artırdığı görülmektedir.

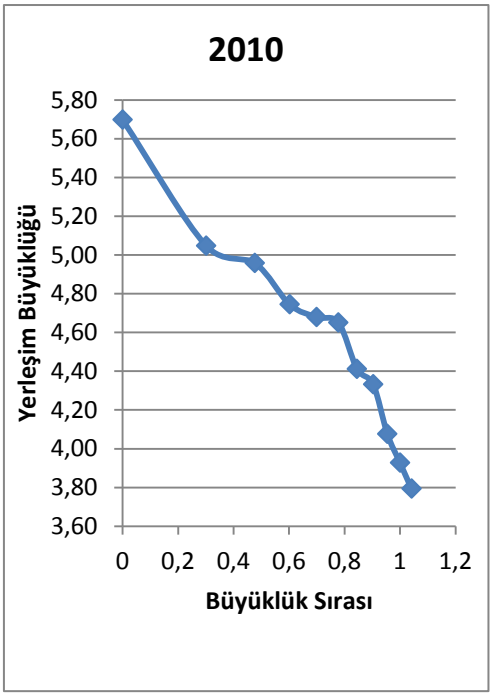
1970-2010 dönemi içinde Şanlıurfa yerleşmelerine **"sıra büyüklük kuralı uygulaması"** yapılmış, 10 yılık aralıklarda yerleşim sistemindeki değişimler aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir:

Grafik 5-6: 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 Yılları Şanlıurfa İli Sıra Büyüklük Dağılımı

Tüm periyotlardaki yerleşme sistemi ***tek büyük kent*** tipi sergilemekle beraber, **1970** yılında ***Şanlıurfa*** kentinin bir sonraki yerleşimle doğrusal bir uyumunun olduğu ve nispeten dengeli dağılıma yakın olduğu söylenebilir. Kırsal alandan kentlere yoğun göçün yaşandığı **1980-2000** döneminde özellikle merkez kent ve orta büyüklükteki kentlerde büyük nüfus artışı olmuş, tek büyük kent özelliği artarak yerleşimlerin dağılımda dengesizlikler oluşmuştur. 2000-2010

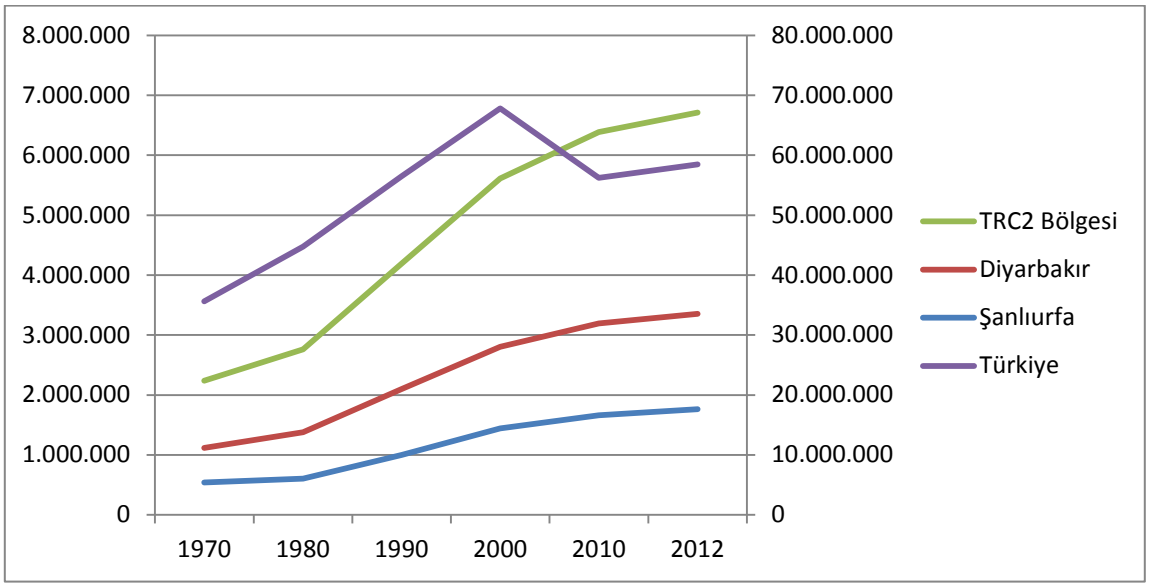
dönemi eğrisinde Şanlıurfa kentinin il içinden göç aldığı ve nüfusunu diğer merkezlere oranla daha hızlı artırarak kentleştiği görülmektedir. Ancak dönem içerisinde büyük ve orta büyüklükteki kentlerde büyüme eğiliminin artmasıyla büyümenin çok merkezli gerçekleştiği ve nispeten dengeli bir dağılımın olduğu söylenebilir. Bu nedenle 2000-2012 yılları arasında Şanlıurfa ili yerleşim dağılımının orta büyüklükteki merkezlerin gelişimi ile iyileşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bölge içindeki göçlerin itici etkisi ve Güneydoğu Anadolu Projesi ile yapılan tarımsal altyapı yatırımlarının yarattığı çekici etkileri ile Şanlıurfa ve ilçelerinde büyüme gözlenmektedir.

Sonuç olarak, istihdam olanaklarının yetersiz olması ve imalat sanayi istihdamının ülkenin en düşük bölgeleri arasında olması nedeniyle ***bölgesel büyüme odakları*** olarak belirlenen Diyarbakır ve Şanlıurfa'da göçle gelen nüfusa yeterli altyapı, istihdam ve donatı alanları gibi hizmetler sağlanamamaktadır. Bu nedenle bölgede göç ve yoksulluk temelli ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bölgede dengeli yerleşmeler sisteminin oluşturulması ve sağlıklı kentleşmenin sağlanabilmesi için; ***bölge merkezleri***nde ve alt merkez işlevi görecek ***orta büyüklükteki yerleşmeler****de istihdam olanakları sağlayacak alanların geliştirilmesi, yeterli altyapı ve donatı imkânlarının sağlanması* ve bunun yanında göçün dengelenmesi için ***kırsal kalkınma yatırımları***nın öncelik verilmesi gerekmektedir.

5.2 Kentleşme

Diyarbakır ve ***Şanlıurfa*** illeri köklü bir tarihe ve kentsel yapıya sahiptir. Tarih boyunca zengin ticaret merkezleri ve önemli kentler olan Diyarbakır ve Şanlıurfa, son yüzyılda yaşanan değişimlerle birlikte, gelişme dinamizminde önemli oranda geride kalmıştır. Buna rağmen doğu ve güneydoğu içinde önemlerini koruyan bu merkezlerin yakın geçmişteki kentleşme süreçlerinde, çevre iller ile bölge içinden ve ***küçük yerleşmelerden büyük kentlere doğru göç*** akımları etkili olmuştur. Bölge illeri göç hareketleri için bir ara kademe rolü oynamakta, bölge kırsalı ve çevresinden göç almakta ve bölgenin batısında bulunan gelişmiş ve sanayileşmiş merkezlere göç vermektedir. Bu nedenle bölge kentlerinde hızlı nüfus artışı ve ***hızlı kentleşme*** yaşanmıştır.

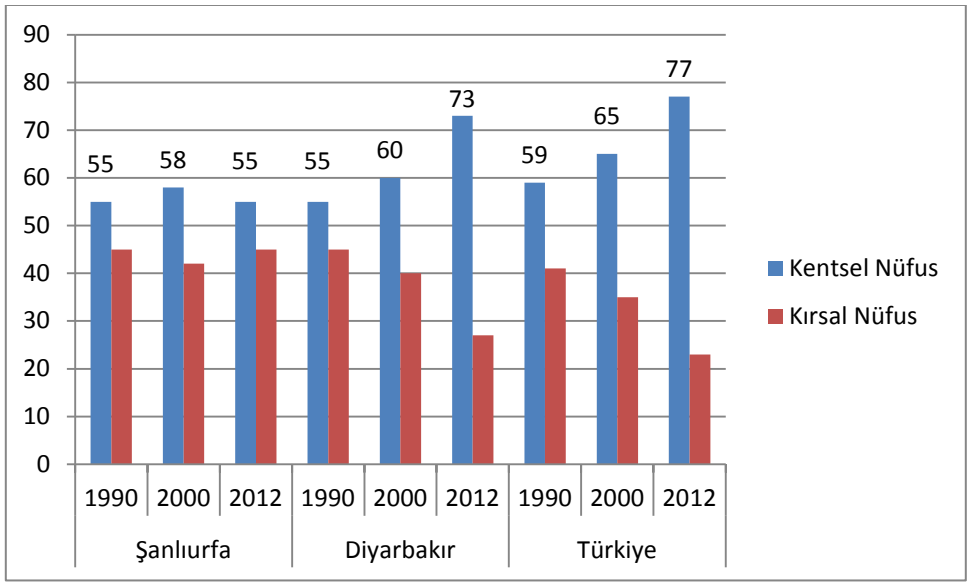
Grafik 5-7: 1970-2012 Döneminde TRC2 Bölgesi ve Türkiye'de Nüfus Artışları

Kaynak: TÜİK, 2012c.

Yukarıdaki grafik 1970-2012 döneminde TRC2 Bölgesi ile Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yaşanan büyümenin ülke ortalamasının üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Aşağıdaki grafikte bölgede kitlesel göçlerin yaşandığı 1990-2000 dönemi ve etkilerinin sürdüğü 2000 sonrası dönemde kentleşme oranları incelenmiştir.

Grafik 5-8: TRC2 İlleri ve Türkiye'nin Şehirleşme Oranlarındaki Değişim

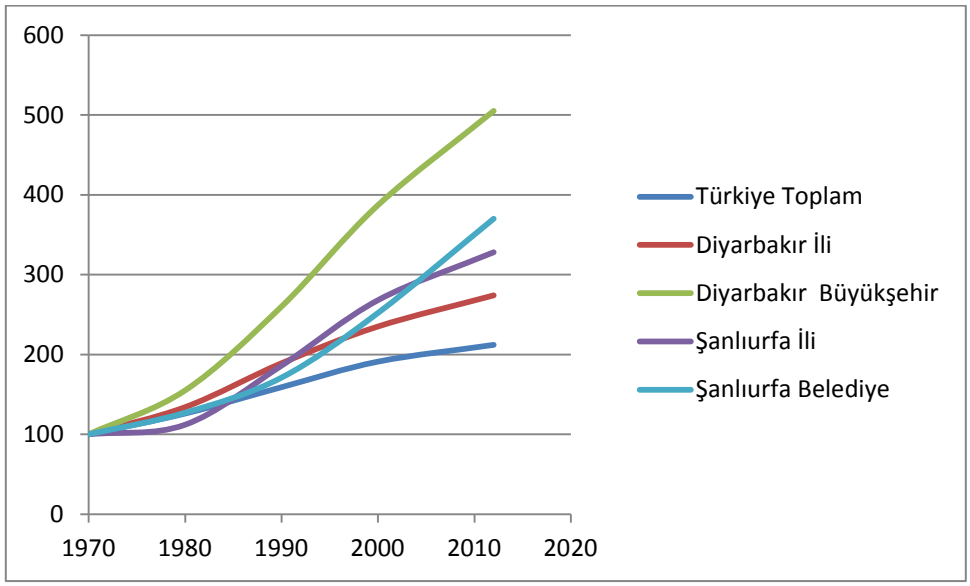

Kaynak: TÜİK, 2012c.

1990-2000 yılları arasında alınan göçler özellikle kent merkezlerine yoğunlaşmış, bu dönemde Diyarbakır başta olmak üzere bölge merkezlerinde hızlı nüfus artışı yaşanmıştır.

Diyarbakır ilinde kentleşme hızı ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşirken, şehirleşme oranı da ülke ortalamasına yakın seyretmektedir. Diyarbakır'da nüfusun ***% 73***'ü şehirlerde yaşamaktadır. Kırsal nüfus oranının yüksek olduğu Şanlıurfa'da nüfusun ***% 55***'i şehirlerde, ***% 45***'i belde ve köylerde yaşamaktadır.

1970 yılı nüfusları baz alınarak TRC2 Bölgesi illeri, Diyarbakır ve Şanlıurfa merkez belediye sınırları içi ve Türkiye'nin 1970-2012 dönemindeki değişim endeksi aşağıdaki grafikte görülmektedir.

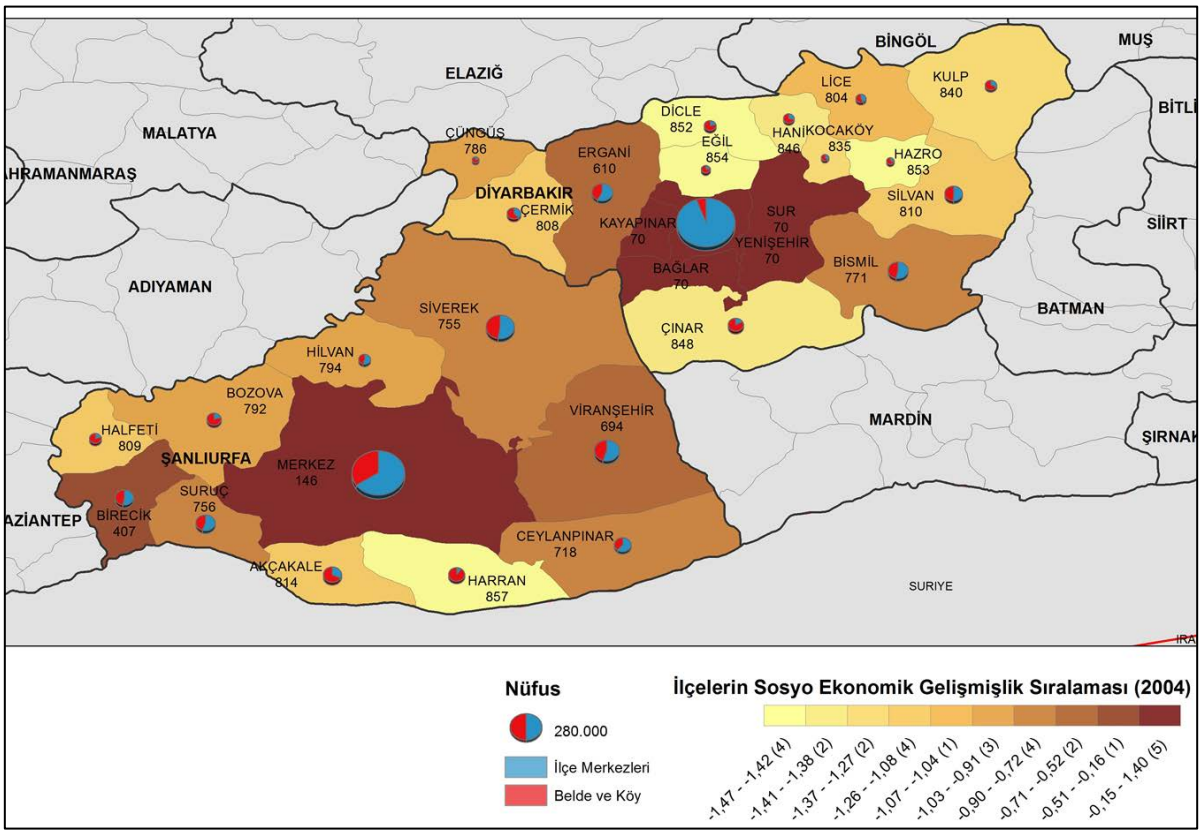
Grafik 5-9: Türkiye, TRC2 İlleri ve Diyarbakır ve Şanlıurfa Belediye Nüfuslarındaki Değişim

Kaynak: TÜİK, 2012c.

Buna göre en hızlı nüfus artışı ***Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi*** sınırları içinde olurken, daha sonra ***Şanlıurfa Belediyesi*** sınırları içindeki artış gelmektedir. Başta merkez kent nüfusları olmak üzere bölge illeri genelinde yaşanan artış oranı da Türkiye'de gerçekleşen artış oranının çok üstünde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Diyarbakır kent büyüklüğü ***5 katına***, Şanlıurfa kent büyüklüğü de ***3 katına*** çıkmıştır. Bu dönemde Diyarbakır ve Şanlıurfa'da kentsel alanlar büyük oranda *çarpık yapılaşmış,* sosyal ve ekonomik sorunlar derinleşmiştir. Aşağıdaki haritada TRC2 Bölgesi ilçelerinin şehirleşme oranları görülmektedir. Haritada ilçeler gelişmişlik endeksi değerleri doğrultusunda (DPT, 2004) renklendirilmiştir.

Harita 5-4: TRC2 Bölgesi İlçelerinin Şehirleşme Oranları

Kaynak: (DPT, 2004; TÜİK, 2012d) verileri kullanılarak üretilmiştir.

Harita 5.4'te bölge yerleşmelerinin şehirleşme oranları ile gelişmişlik düzeylerinin paralellik gösterdiği görülmektedir. İlçe yerleşmelerinin TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) 2012 yılı verilerine göre kentsel ve kırsal nüfus dağılımları ile nüfus artış hızları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 5-7: Şanlıurfa İli ve İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Dağılımları, 2012

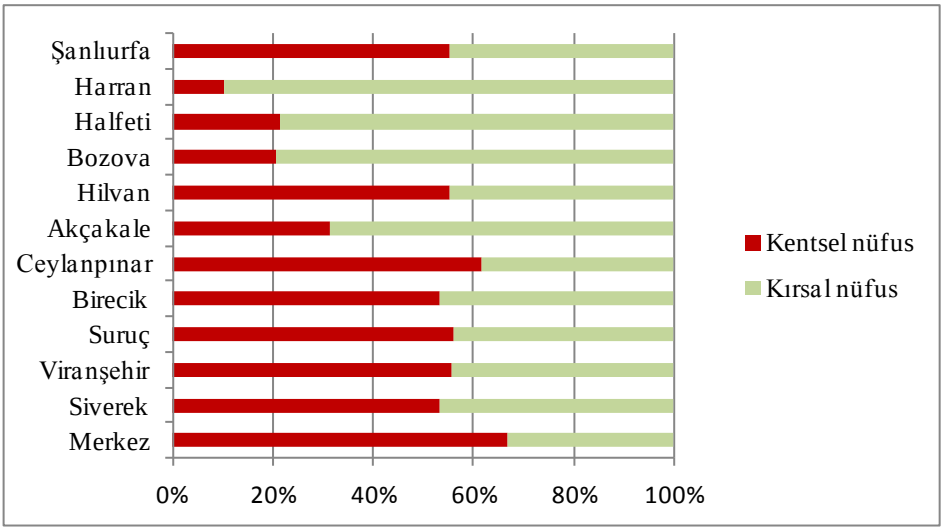
İLÇELER	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam	Nüfus Artış Hızı (‰)
Merkez	526.247	67	262.709	33	788.956	33,3
Siverek	120.556	53	106.461	47	227.017	22,9
Viranşehir	95.896	56	76.526	44	172.422	20,5
Suruç	56.963	56	44.388	44	101.351	4,3
Birecik	48.706	53	42.899	47	91.605	11,6
Ceylanpınar	48.050	62	29.931	38	77.981	24,6
Akçakale	28.684	31	63.047	69	91.731	43,9
Hilvan	22.633	55	18.431	45	41.064	4,0
Bozova	11.809	21	45.591	79	57.400	-6,1

İLÇELER	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam	Nüfus Artış Hızı (‰)
Halfeti	8.536	22	31.073	78	39.609	-7,1
Harran	7.375	10	65.564	90	72.939	62,9
Şanlıurfa	**975.455**	**55**	**786.620**	**45**	**1.762.075**	26,3

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Ceylanpınar, Suruç, Viranşehir, Siverek ve ***Hilvan*** ilçeleri şehirleşme oranları görece yüksek olan kentlerdir. ***Siverek*** ilçesi bölgenin en büyük ikincil merkezi olup, ***Viranşehir, Birecik*** ve ***Suruç*** ilçeleri de ikincil büyük merkezler arasındadır. ***Bozova*** ve ***Halfeti*** ilçeleri göç vererek nüfus kaybetmektedir. Baraj yapımı sonrasında bir kısmı su altında kalan ***Halfeti*** ilçesi, tarım olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle bölgenin ***dezavantajlı ilçeler***i arasındadır.

Grafik 5-10: Şanlıurfa İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Payları, 2012

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Şanlıurfa ili içinde kırsal nüfusun oranı % 45 olup yüksek bir paya sahiptir. İlde kent nüfusu ile birlikte kırsal nüfus da ülke ortalamasının çok üstünde bir hızla artış göstermektedir. ***Harran, Bozova, Halfeti*** ve ***Akçakale*** ilçeleri Şanlıurfa ilinde kırsal karakteri yüksek olan ilçelerdir.

Aşağıdaki tabloda Diyarbakır ilçelerinin 2012 yılı kentsel-kırsal nüfus dağılım oranları ve nüfus artış hızları verilmiştir.

Tablo 5-8: Diyarbakır ve İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Payları, 2012

İlçeler	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam	Nüfus Artış Hızı (‰)

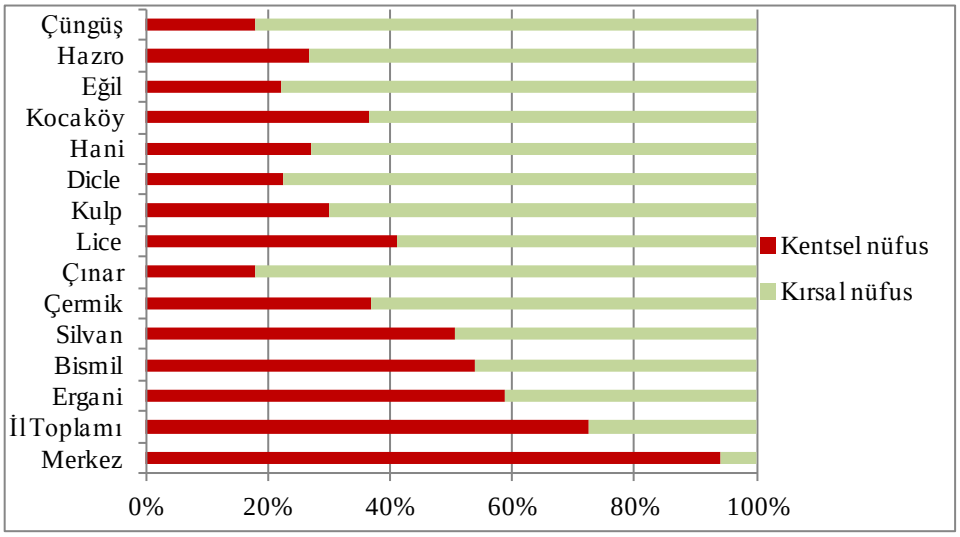
İlçeler	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam	Nüfus Artış Hızı (‰)
Merkez[9]	892.713	94	57.381	6	950.094	20,1
Bağlar*	343.065	96	13.178	4	356.243	13,7
Kayapınar*	253.323	96	9.552	4	262.875	65,3
Yenişehir*	195.791	96	8.400	4	204.191	7,3
Sur*	100.534	79	26.251	21	126.785	-31,1
Ergani	69.868	59	49.299	41	119.167	21,6
Bismil	60.150	54	51.596	46	111.746	12,6
Silvan	43.676	51	42.774	49	86.450	10,3
Çermik	18.505	37	31.804	63	50.309	-2,8
Çınar	12.037	18	54.971	82	67.008	12,5
Lice	11.271	41	16.143	59	27.414	-59,6
Kulp	11.205	30	25.986	70	37.191	-11,3
Dicle	9.023	22	31.333	78	40.356	-19,3
Hani	8.824	27	23.747	73	32.571	-2,9
Kocaköy	5.942	36	10.370	64	16.312	5,3
Eğil	5.069	22	17.959	78	23.028	-6,2
Hazro	4.536	27	12.441	73	16.977	5,0
Çüngüş	2.439	18	11.105	82	13.544	-19,7
Diyarbakır	**1.155.258**	**73**	**436.909**	**27**	**1.592.167**	13,4

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Sur, Yenişehir, Bağlar ve ***Kayapınar*** ilçeleri merkez ilçeler olup kentsel nüfus oranları yüksektir. Diyarbakır'da merkez ilçeler dışında en yüksek şehirleşme oranına sahip ilçeler ***Ergani, Bismil*** ve ***Silvan*** ilçeleri olup bu merkezler ilin ikincil büyük kentsel merkezleridir. Nüfus artış hızı negatif olan ve nüfus kaybeden ilçeler sarı renk ile gösterilmiştir.

[9] Bağlar, Yenişehir, Kayapınar ve Sur ilçeleri büyükşehir belediyesi sınırları içinde yer alan merkez ilçeler olup, bu ilçelerin toplam değerleri merkez olarak alınmıştır.

Grafik 5-11: Diyarbakır İlçelerinin Kentsel ve Kırsal Nüfus Payları, 2012

Kaynak: TÜİK, 2012d.

Yukarıdaki grafikte Diyarbakır merkez kenti dışındaki ilçelerin kırsal nüfus paylarının yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre ilin kuzeyinde bulunan ***Çüngüş, Dicle, Eğil, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ilçeleri*** ile ***Çınar*** ilçelerinin nüfuslarının önemli bir bölümü kırsal alanda yaşamaktadır. Bu ilçeler özellikle bölge içinde Diyarbakır kentine, Bismil ve diğer büyük kentsel merkezlere göç vermekte ve nüfus kaybetmektedir.

5.3 Diğer Planlarda Kentsel Kademelenme

GAP Master Planı'nda bölgedeki sosyo-ekonomik gelişmelere paralel olarak mekansal yapının ve kentsel gelişmelerin "***kırık gelişme aksı"*** olarak tanımlanan Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır ekseninde gerçekleşeceği öngörülmüştür. Belirlenmiş olan kırık gelişme aksı içerisinde Şanlıurfa ili için; Birecik, Suruç, Şanlıurfa Merkez, Hilvan ve Siverek ile "Şanlıurfa-Viranşehir-Kızıltepe-Mardin Alt Bölge Gelişme Aksları belirlenmiştir. Diyarbakır ili için; Ergani-Diyarbakır, Merkez-Silvan ve Diyarbakır-Bismil hatları üzerinde bulunan merkezlerin kentsel gelişme odakları olacağı öngörülmüştür. Ayrıca GAP Eylem Planında Diyarbakır ve Şanlıurfa "cazibe merkezleri" olarak belirlenmiştir.

2011-2013 dönemini kapsayan TRC2 Bölgesi Bölge Planında gelişmişlik ve potansiyelleri bakımından benzer özellik gösteren yerleşimler, ilçe merkezleri bazında gruplanarak, ***4 kademe yerleşim grubu*** oluşturulmuştur.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yaptırılan 1/100.000 ölçekli Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır Çevre Düzeni Planında, Planlama Bölgesi'ndeki kentsel yerleşimlerin kademelenmesi TRC2 Bölge Planı kademelenmesi doğrultusunda belirlenmiştir. Kademelenmeye göre ***I. grup yerleşimler;*** genelde yüksek ve engebeli bölgelerde bulunmaları nedeniyle kısıtlı tarım arazilerine sahip, sulama projeleri dışında bulunan, daha çok kendi potansiyelleri ile kendi içinde

gelişim gösteren ilçeler olup, Diyarbakır'da Çüngüş, Dicle, Eğil, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp ve Lice ilçeleri; Şanlıurfa'da Halfeti ilçesi bu yerleşimler arasında bulunmaktadır.

II. grup yerleşimler; görece küçük ve orta ölçekli, ulaşılabilirlik ve büyük merkezlerle etkileşim açısından uygun konumda bulunan, genelde tarım kapasitesi yüksek, kısmen tarımsal sanayi ve turizm ağırlıklı hizmetler sektörü potansiyeli bulunan, küçük ölçekli çekim merkezleri olarak tanımlanmıştır. Diyarbakır'da, Çermik, Çınar ve Silvan; Şanlıurfa'da Akçakale, Birecik, Bozova, Ceylanpınar, Harran ve Hilvan ilçeleri bu grupta yer almaktadır.

III. grup yerleşimler; daha büyük ve gelişme potansiyelleri açısından daha güçlü, il merkezleri ile direkt etkileşim halinde olan, üç ana sektördeki gelişme potansiyelleri yüksek, il merkezlerinden sonraki çekim merkezleridir. Diyarbakır'da Bismil ve Ergani ilçeleri, Şanlıurfa'da Siverek, Suruç ve Viranşehir ilçeleri bu grupta yer almaktadır.

IV. grup yerleşimler; planlama bölgesindeki, Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır il merkezleri ya da merkez ilçelerdir. Bu yerleşimler, mal ve hizmet sunumları açısından bölgedeki ana çekim merkezleri olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezleri olarak belirlenmiştir.

5.4 TRC2 Bölgesi İlçeleri Sıralama ve Sınıflandırma Endeksleri

TRC21 Şanlıurfa ve TRC22 Diyarbakır İstatistik Bölge Birimlerinin ilçeler düzeyinde seçilmiş demografik, sosyal ve ekonomik göstergelere dayalı olarak önemlerini, dizilişlerini ve sınıflanmalarını ortaya çıkarabilecek endeksler geliştirmek amacıyla yapılan araştırmada çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden Temel Bileşenler Analizi, Kümeleme Analizi ve Diskriminant Analizi uygulanmıştır.

TRC2 Bölgesi ilçeleri öncelikle Temel Bileşenler Analizi ile sosyal, tarım, sanayi ve ekonomik değişkenler kullanılarak sıralanmıştır. Ardından ilçeler Kümeleme Analizi kullanılarak kümelere ayrılmıştır. İlçelerin ayrıldığı kümelerin doğruluğunun sınanması ise Diskriminant Analizi kullanılarak yapılmıştır.

Temel Bileşenler Analizi; özetle, çok sayıdaki özelliklerin belli bir nitelik yönünden özetlenmesi ve ortak nitelik ve biçimlerden bir soyutlama yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Kümeleme analizinin genel amacı, belirli özelliklerine göre birimlerin benzerliklerini ortaya koymak ve bu benzerlikleri esas alarak birimleri sınıflandırmaktır. Kümeleme sonucunda birbiri ile yüksek oranda benzerlik gösteren nesneler aynı küme içinde yer almaktadır. Diskriminant Analizi, x veri setindeki değişkenlerin iki veya daha fazla sayıdaki gruba ayrılmasını belirlemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz, verilerin tahmin edildiği gibi sınıflandırılıp sınıflandırılmadığını test etmek için kullanılmaktadır.

5.4.1 TRC2 Bölgesi İlçelerinin Sıralaması

TRC2 Bölgesi ilçeleri; Temel Bileşenler Analizi kullanılarak sosyal, tarım, sanayi ve turizm alanlarında ayrı ayrı sıralanmıştır. Ardından Bölgenin 25 ilçesi 31 değişken kullanılarak sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre sıralanmıştır.

5.4.1.1 İlçelerin Sosyal Gelişmişlik Düzeyine Göre Sıralaması

İlçelerin Sosyal Gelişmişlikteki sıralamasında 25 ilçeye ait 13 değişkenle oluşturulan 25x13 standartlaştırılmış veri matrisi kullanılmıştır. Temel bileşenlerin öz değerleri ve varyans açıklama oranları, korrelâsyon matrisinin birim matrise eşitliğine **(Bartlett Testi)** ve örneklem yeterliliğine **(Kaiser-Meyer-Olkin-KMO)** ait test sonuçları **Ek-3**'te verilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin 1. Temel Bileşenle korrelâsyonları **Tablo-5.9'da** gösterilmiştir. Sosyal gelişmişlik boyutunu açıklayan birinci temel bileşende her bir değişkenin sahip olduğu ağırlıkların yönü incelendiğinde; söz konusu 5 değişkenin negatif, bunun dışında kalan 8 değişkenin ise pozitif ağırlıklar aldıkları görülmektedir. Sosyal gelişmişlik ile pozitif yönde en çok ilişkisi bulunan değişken **Lise ve Üzeri Okul Mezunu Oranıdır**. Yine bir eğitim değişkeni olan **Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranı** sosyal gelişmişlik ile en yüksek negatif korrelâsyona sahip değişkendir.

Tablo 5-9: Sosyal Değişkenlerin 1. Temel Bileşenle İlişkisi

Değişkenler	1.Temel Bileşenle İlişkisi
Lise ve Üzeri Okul Mezunu Oranı	0,951
Şehirleşme Oranı	0,807
Kadın Okuma Yazma Oranı	0,788
Yapı Yüzölçümü	0,750
Toplam Nüfus	0,720
15-64 Yaş Grubu %si	0,683
Kanalizasyon Nüfus Oranı	0,283
65+ Yaş Grubu %si	0,010
Nüfus Artış Hızı	-0,092
0-14 Yaş Grubu %si	-0,507
Yeşil Kartlı Nüfus %si	-0,528
Ortalama Hane halkı Büyüklüğü	-0,533
Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranı	-0,710

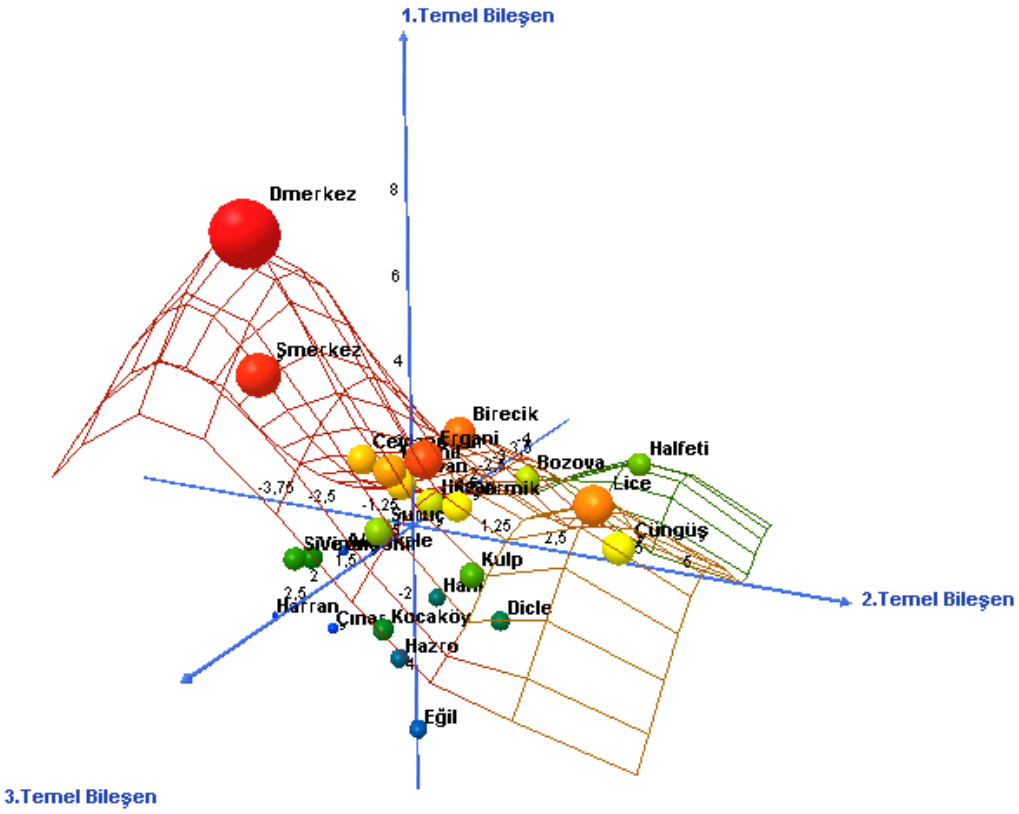
TRC2 Bölgesinin 25 ilçesine ait 13 değişken kullanılarak elde edilen sıralama aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Listenin ilk 2 sırasında merkez ilçeler bulunmaktadır. Listenin son sırasında ise Harran İlçesi yer almaktadır. Lise ve üzeri okul mezunu oranı Diyarbakır merkezden sonra en yüksek ilçe 3. sırada bulunan Ergani'dir. Kadın okuma yazma oranı en yüksek ilçe 4. sırada bulunan Birecik ilçesidir. Lise ve Üzeri Okul Mezunu Oranının yüksek olması ve Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranının düşük olması Lice'yi 5. sıraya yerleştirmiştir.

Tablo 5-10: İlçelerin Sosyal Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Endeks Değeri
Diyarbakır Merkez	7,171
Şanlıurfa Merkez	3,552
Ergani	1,953

İlçeler	Endeks Değeri
Birecik	1,761
Lice	1,629
Bismil	1,264
Ceylanpınar	1,059
Silvan	0,814
Çermik	0,567
Çüngüş	0,502
Hilvan	0,356
Bozova	0,268
Suruç	0,149
Halfeti	0,122
Kulp	-0,594
Siverek	-0,826
Viranşehir	-0,862
Kocaköy	-1,465
Dicle	-1,728
Hani	-1,827
Hazro	-2,022
Eğil	-2,387
Akçakale	-2,615
Çınar	-3,017
Harran	-3,825

Grafik 5-12: Sosyal Gelişmişlikte İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü

5.4.1.2 İlçelerin Tarım Sektörüne Göre Sıralanması

İlçelerin tarım sektöründeki sıralamasında, 25 ilçeye ait 9 değişkenle oluşturulan 25x9 standartlaştırılmış veri matrisi kullanılmıştır. Temel bileşenlerin öz değerleri ve varyans açıklama oranları, korrelâsyon matrisinin birim matrise eşitliğine **(Bartlett Testi)** ve örneklem yeterliliğine **(Kaiser-Meyer-Olkin-KMO)** ait test sonuçları **Ek-3**'te verilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin 1. Temel Bileşenle korrelâsyonları **Tablo-5.11**'de gösterilmiştir. Tarım sektörünün gelişmişlik boyutunu açıklayan birinci temel bileşende her bir değişkenin sahip olduğu ağırlıkların yönü incelendiğinde; söz konusu tüm değişkenlerin pozitif ağırlıklar aldıkları görülmektedir. Tarım sektörün gelişmişliği ile pozitif yönde en çok ilişkisi bulunan değişken **sığır (kültür) ırkı** sayısıdır. En düşük korrelâsyona ise **meyve verim (ton/dekar)** değişkeni sahiptir.

Tablo 5-11: Tarım Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi

Değişkenler	1. Temel Bileşenle İlişkisi
Sığır (kültür) Irkı	0,912
Canlı Hayvan Varlığı (Bbaş)	0,906
Canlı Hayvan Varlığı (Kbaş)	0,721

Değişkenler	1. Temel Bileşenle İlişkisi
Yeni Kovan Sayısı	0,721
Toplam Tarımsal Alet ve Makine Sayısı	0,689
Silajlık Mısır Üretimi (verim kg/da)	0,617
Sebze Bitkileri Verim (ton/dekar)	0,506
Tarla Bitkileri Verim(ton/dekar)	0,506
Meyve Verim (ton/dekar)	0,219

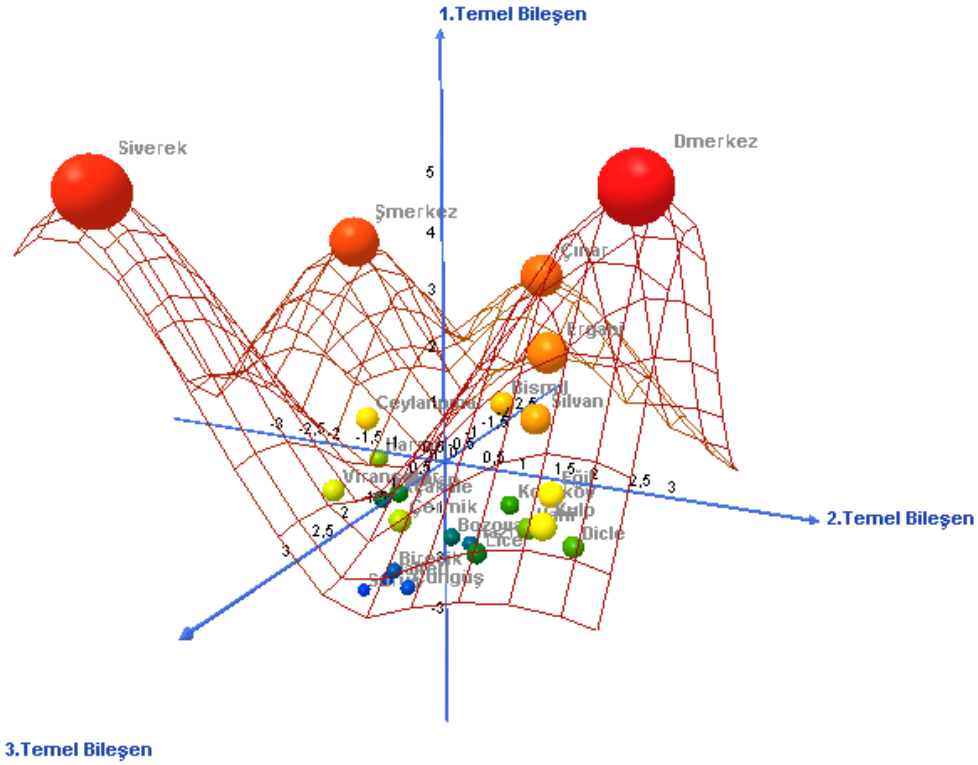
TRC2 Bölgesinin 25 ilçesine ait 9 değişken kullanılarak elde edilen sıralama aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. İlk sırada Diyarbakır Merkez, son sırada ise Suruç ilçesi bulunmaktadır. Sığır (kültür) ırkı sayısı en fazla olan ilçe 2. sırada olan Siverek'tir. Yine önemli bir değişken olan Canlı Hayvan Varlığı (Bbaş) sayısında Siverek ilk sıradadır. Toplam Tarımsal Alet ve Makine Sayısında Çınar ilk sıradadır. Sığır (kültür) ırkı sayısı, Canlı Hayvan Varlığı (B.baş), Canlı Hayvan Varlığı (K.baş) gibi önemli değişkenlerde Çınar İlçesinin ön sıralarda olması Çınar'ı 4. sıraya yerleştirmiştir.

Tablo 5-12: İlçelerin Tarım Sektörü Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Endeks Değeri
Diyarbakır Merkez	4,989
Siverek	4,910
Şanlıurfa Merkez	3,694
Çınar	2,938
Ergani	1,991
Silvan	0,687
Bismil	0,201
Ceylanpınar	-0,050
Eğil	-0,258
Kulp	-0,327
Viranşehir	-0,606
Çermik	-0,739
Harran	-0,764
Hani	-0,847
Dicle	-0,958
Kocaköy	-0,999
Hilvan	-1,040
Lice	-1,071
Akçakale	-1,178
Bozova	-1,359
Hazro	-1,557
Birecik	-1,690
Çüngüş	-1,813

İlçeler	Endeks Değeri
Halfeti	-2,028
Suruç	-2,126

Grafik 5-13: Tarım Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü

5.4.1.3 İlçelerin Sanayi Sektörüne Göre Sıralaması

İlçelerin sanayi sektöründeki sıralamasında, 25 ilçeye ait 5 değişkenle oluşturulan 25x5 standartlaştırılmış veri matrisi kullanılmıştır. Temel bileşenlerin öz değerleri ve varyans açıklama oranları, korrelâsyon matrisinin birim matrise eşitliğine **(Bartlett Testi)** ve örneklem yeterliliğine **(Kaiser-Meyer-Olkin-KMO)** ait test sonuçları **Ek-3**'te verilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerin 1. Temel Bileşenle korrelâsyonları Tablo **5-13**'te gösterilmiştir. Sanayi sektörünün gelişmişlik boyutunu açıklayan birinci temel bileşende her bir değişkenin sahip olduğu ağırlıkların yönü incelendiğinde; söz konusu tüm değişkenlerin çok büyük pozitif ağırlıklar aldıkları görülmektedir. Değişkenlerin 1. Temel Bileşenle korrelâsyonları birbirine çok yakındır.

Tablo 5-13: Sanayi Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi

Değişkenler	1. Temel Bileşenle İlişkisi
Kapasite Raporu	0,990
Şirket Sayısı	0,984

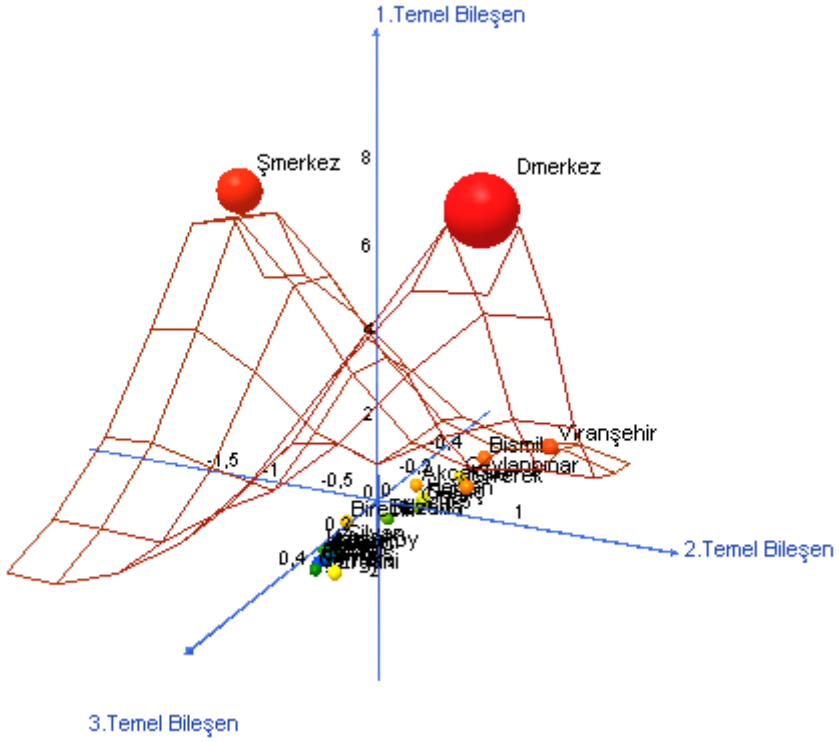
YTB Sayısı	0,977
Banka Şubesi (Sayı)	0,957
Trafo Kurulu Gücü (MVA)	0,945

TRC2 Bölgesinin 25 ilçesine ait 5 değişken kullanılarak elde edilen sıralama aşağıdaki Tablo5.14'te gösterilmiştir. İlk sırada Diyarbakır Merkez, son sırada ise Kocaköy ilçesi bulunmaktadır. Diyarbakır Merkez ve Şanlıurfa Merkez endeks değerleri birbirine yakındır. Yatırım Teşvik Belgesi sayısında 5. sırada, diğer değişkenlerde 3. sırada bulunan Viranşehir listenin 3. sırasına yerleşmiştir.

Tablo 5-14: İlçelerin Sanayi Sektörü Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Endeks Değeri
Diyarbakır Merkez	7,692
Şanlıurfa Merkez	6,814
Viranşehir	0,509
Bismil	0,057
Siverek	-0,077
Akçakale	-0,307
Birecik	-0,486
Ceylanpınar	-0,486
Ergani	-0,502
Harran	-0,611
Suruç	-0,668
Silvan	-0,692
Çınar	-0,696
Bozova	-0,711
Hilvan	-0,724
Hani	-0,835
Çermik	-0,856
Kulp	-0,887
Lice	-0,889
Halfeti	-0,900
Dicle	-0,928
Hazro	-0,934
Eğil	-0,934
Çüngüş	-0,948
Kocaköy	-1,002

Grafik 5-14: Sanayi Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü

5.4.1.4 İlçelerin Turizm Sektörüne Göre Sıralaması

İlçelerin turizm sektöründeki sıralamasında, 25 ilçeye ait 4 değişkenle oluşturulan 25x4 standartlaştırılmış veri matrisi kullanılmıştır. Temel bileşenlerin öz değerleri ve varyans açıklama oranları, korrelâsyon matrisinin birim matrise eşitliğine **(Bartlett Testi)** ve örneklem yeterliliğine **(Kaiser-Meyer-Olkin-KMO)** ait test sonuçları **Ek-3**'te verilmiştir. Turizm sektörünün gelişmişlik boyutunu açıklayan birinci temel bileşende her bir değişkenin sahip olduğu ağırlıkların yönü incelendiğinde; söz konusu tüm değişkenlerin çok büyük pozitif ağırlıklar aldıkları görülmektedir. **Sit alanları** değişkeninin diğer değişkenlere göre 1. Temel Bileşenle ilişkisi daha zayıftır.

Tablo 5-15: Turizm Sektörü Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi

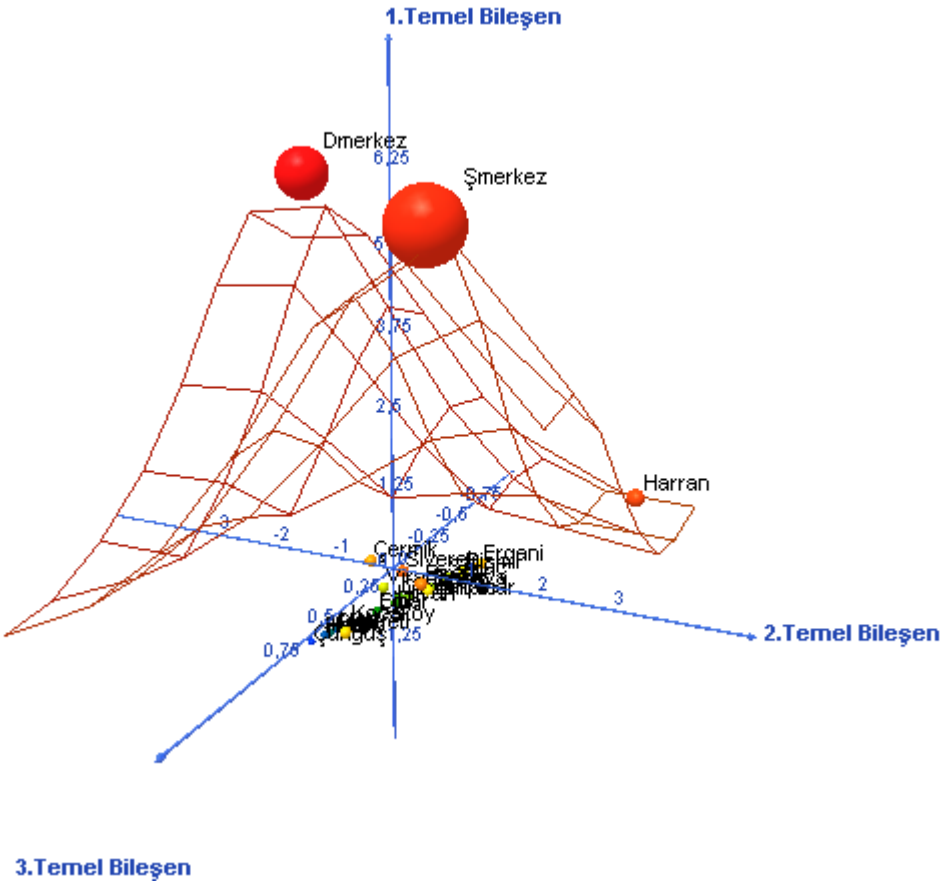
Değişkenler	1. Temel Bileşenle İlişkisi
Tescilli Yapı	0,967
Tesise Geliş (toplam)	0,967
Geceleme (toplam)	0,923
Sit Alanları	0,581

TRC2 Bölgesinin 25 ilçesine ait 4 değişken kullanılarak elde edilen sıralama aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. İlk sırada Diyarbakır Merkez, son sırada ise Çüngüş ilçesi bulunmaktadır. Diyarbakır Merkez ve Şanlıurfa Merkez endeks değerleri birbirine çok yakındır. Tescilli yapıda 3. sırada bulunan Harran liste de 3. sırada yer almıştır.

Tablo 5-16: İlçelerin Turizm Sektörü Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Endeks Değeri
Diyarbakır Merkez	5,854
Şanlıurfa Merkez	5,820
Harran	0,630
Siverek	-0,204
Birecik	-0,205
Çermik	-0,230
Ergani	-0,281
Halfeti	-0,393
Silvan	-0,396
Bismil	-0,401
Viranşehir	-0,401
Suruç	-0,431
Bozova	-0,485
Akçakale	-0,590
Ceylanpınar	-0,597
Hilvan	-0,639
Eğil	-0,659
Çınar	-0,661
Kocaköy	-0,786
Kulp	-0,799
Lice	-0,807
Hani	-0,828
Dicle	-0,828
Hazro	-0,832
Çüngüş	-0,850

Grafik 5-15: Turizm Sektöründe İlçelerin 3 Boyutlu Görünümü

5.4.1.5 İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik sıralamasında, veri setinde bulunan tüm değişkenler kullanılmıştır. 25 ilçeye ait 31 değişkenle oluşturulan 25x31 standartlaştırılmış veri matrisi oluşturulmuştur. Temel bileşenlerin öz değerleri ve varyans açıklama oranları, korrelâsyon matrisinin birim matrise eşitliğine **(Bartlett Testi)** ve örneklem yeterliliğine **(Kaiser-Meyer-Olkin-KMO)** ait test sonuçları **Ek-3**'te verilmiştir. Analizde kullanıla değişkenlerin 1. Temel Bileşenle korrelâsyonları **Tablo 5-17**'de gösterilmiştir. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliğini açıklayan birinci temel bileşende her bir değişkenin sahip olduğu ağırlıkların yönü incelendiğinde; söz konusu 3 değişkenin negatif, bunun dışında kalan 28 değişkenin ise pozitif ağırlıklar aldıkları görülmektedir.

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik ile pozitif yönde en çok ilişkisi bulunan değişken **Toplam Nüfus** değişkenidir. **Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranı** Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik ile en yüksek negatif korrelâsyona sahip değişkendir.

Tablo 5-17: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Değişkenlerinin 1. Temel Bileşenle İlişkisi

Değişkenler	1. Temel Bileşenle İlişkisi
Toplam Nüfus	0,985
Yapı Yüzölçümü	0,960
Tesise Geliş (toplam)	0,949
Banka Şubesi (sayı)	0,948
Kapasite Raporu	0,947
Trafo Kurulu Gücü (MVA)	0,943
Şirket Sayısı	0,940
YTB Sayısı	0,936
Geceleme (toplam)	0,929
Tescilli Yapı	0,890
Şehirleşme Oranı	0,750
Lise ve Üzeri Okul Mezunu Oranı	0,733
Silajlık Mısır Üretimi (verim kg/da)	0,698
Sığır (kültür) ırkı	0,684
Canlı Hayvan Varlığı (Bbaş)	0,682
Yeni Kovan Sayısı	0,633
Sit Alanları	0,485
Canlı Hayvan Varlığı (Kbaş)	0,466
Sebze Bitkileri Verim (ton/dekar)	0,457
Toplam Tarımsal Alet ve Makine Sayısı	0,443
Tarla Bitkileri Verim (ton/dekar)	0,432
Kadın Okuma Yazma Oranı	0,432
Nüfus Artış Hızı	0,368
Kanalizasyon Nüfus Oranı	0,317
15-64 Yaş Grubu %si	0,200
Meyve Verim (ton/dekar)	0,086
Ortalama Hane halkı Büyüklüğü	0,009
0-14 Yaş Grubu %si	0,007
65+ Yaş Grubu %si	-0,422
Yeşil Kartlı Nüfus %si	-0,467
Okuma Yazma Bilmeyen Nüfus Oranı	-0,546

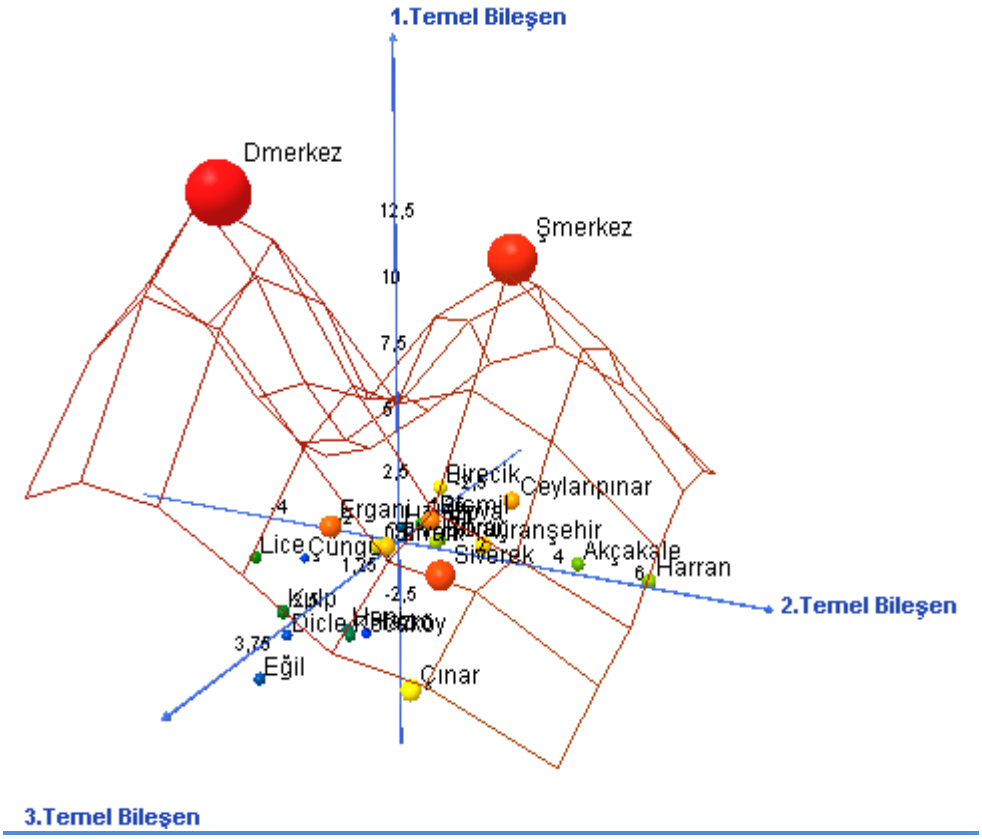
TRC2 Bölgesinin 25 ilçesine ait 31 değişken kullanılarak elde edilen Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik sıralaması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Beklenildiği gibi ilk sırada Diyarbakır Merkez bulunmaktadır. Şanlıurfa Merkez 2. sırada yer almaktadır. Diyarbakır Merkez ve Şanlıurfa Merkez endeks değerleri arasındaki fark dikkate değerdir. Nüfus bu sıralamayı belirleyen en önemli değişkendir. Dolayısıyla Siverek, Ergani, Bismil gibi nüfusu fazla olan büyük ilçeler listenin başında yer alırken, Çüngüş, Hazro gibi nüfusu az olan ilçeler listenin son sıralarında yer almışlardır. Listenin başında endeks değerleri arasındaki fark fazla iken, listenin

ortalarında ve sonunda endeks değerleri arasındaki fark çok azdır. Diğer bir deyişle, orta ve son sıralarda ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişliğinde önemli farklar yoktur ve ilçeler birbirine çok benzerdir.

Tablo 5-18: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İlçeler	Endeks Değeri
Diyarbakır Merkez	13,407
Şanlıurfa Merkez	10,535
Siverek	2,080
Ergani	1,110
Bismil	0,480
Ceylanpınar	0,299
Silvan	0,082
Viranşehir	-0,072
Çınar	-0,390
Birecik	-0,459
Çermik	-1,021
Hilvan	-1,084
Harran	-1,118
Akçakale	-1,284
Suruç	-1,370
Bozova	-1,371
Lice	-1,634
Kulp	-1,666
Kocaköy	-2,112
Hani	-2,116
Halfeti	-2,323
Eğil	-2,326
Dicle	-2,497
Çüngüş	-2,506
Hazro	-2,644

Grafik 5-16: İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliğinin 3 Boyutlu Görünümü

5.4.2 TRC2 Bölgesi İlçelerinin Sınıflandırması

5.4.2.1 Kümeleme Analizi

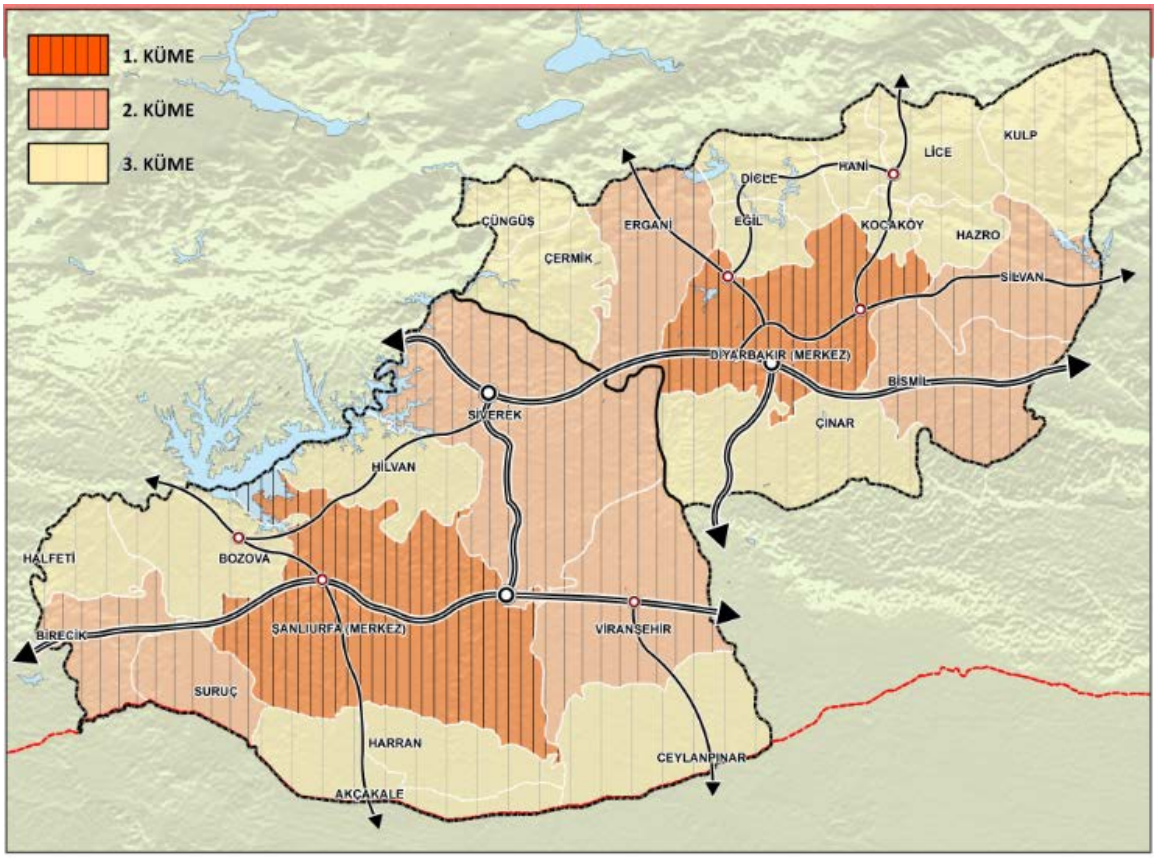
TRC2 Bölgesi ilçelerine ait değişkenlerden oluşturulan veri matrisine kümeleme yöntemlerinden K-ortalamalar yöntemi uygulanmıştır. İlçeler 3'lü, 4'lü ve 5'li kümelere ayrılmış, en anlamlı sonucun küme sayısının 3 olduğunda (K=3) ortaya çıktığı görülmüştür. K=3 için 25 ilçeyi 31 değişkene göre kümelediğimizde, merkez nokta olarak 3 ilçe belirlenmiştir. Küme merkezleri ve ilçelerin merkezlere uzaklıkları **Ek-4**'te verilmiştir.

1. Küme için merkez ilçe Diyarbakır Merkez, 2. Küme için merkez ilçe Bismil ve 3. Küme için merkez ilçe Dicle olmuştur. Kümelere ait özetleyici istatistikler ve ilçelerin ait oldukları kümeler aşağıdaki tabloda verilmiştir. 1. kümede 2 ilçe, 2. kümede 7 ilçe ve 3. kümede 16 ilçe bulunmaktadır.

Tablo 5-19: İlçelerin Bulunduğu Kümeler

Küme	1	2	3
Kümedeki İlçe Sayısı	2	7	16
Küme İçi Varyans	39384447714860,800	416689369018,242	7834968501,906
	Diyarbakır Merkez	Bismil	Çermik
	Şanlıurfa Merkez	Ergani	Çınar
		Silvan	Çüngüş
		Birecik	Dicle
		Siverek	Eğil
		Suruç	Hani
		Viranşehir	Hazro
			Kocaköy
			Kulp
			Lice
			Akçakale
			Bozova
			Ceylanpınar
			Halfeti
			Harran
			Hilvan

Harita 5-5: TRC2 Bölgesi İlçeleri Küme Haritası

5.4.2.2 Diskriminant Analizi

Diskriminant Analizi; yeni birimleri sınıflandırmak için diskriminant fonksiyonu oluşturmak, gruplar arasındaki çok değişkenli farkları test etmek, önceden belirlenen grupları birbirinden en iyi veya benzer düzeyde ayrıştıran bağımsız değişkenleri belirlemek, homojen veya farklı grupları saptamak ve gruplardaki birimler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Diskriminant Analizi; birimleri en az hata ile ait oldukları gruplara atamak için kullanılmaktadır. Analizde açıklayıcı değişkenler metrik, göreceli olarak birbirinden bağımsız ve normal dağılıma uymaları durumunda benzer amaçla kullanılan diğer çok değişkenli yöntemlere göre daha güvenilir ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Elde edilen diskriminant fonksiyonuyla daha önce sınıflandırılmamış olan birimlere ait gözlem değerleri modelde yerine konarak sınıflandırılabilmektedir (Tatlıdil, 1992).

Bir önceki bölümde kümeleme analizi kullanarak oluşturulan kümelere atanan ilçelerin doğru şekilde sınıflandırılıp sınıflandırılmadığı Diskriminant Analizi ile test edilmiştir. Diskriminant Analizinin çoklu doğrusal bağlantı problemi temel bileşenler analizi ile birbirinden bağımsız olarak türetilen 7 temel bileşen kullanılarak giderilmiştir. Analize ait normallik testleri çarpıklık, basıklık değerleri **Ek-5**'te gösterilmiştir.

Tablo 5-20: Diskriminant Analizi Sonuçları

İlçeler	Gerçek Grubu	Tahmin Grubu	Olasılık-1. Küme	Olasılık-2. Küme	Olasılık-3. Küme
Diyarbakır Merkez	1.Küme	1.Küme	1,000	0,000	0,000
Şanlıurfa Merkez	1.Küme	1.Küme	1,000	0,000	0,000
Siverek	2.Küme	2.Küme	0,000	0,989	0,011
Ergani	2.Küme	2.Küme	0,000	0,995	0,005
Bismil	2.Küme	2.Küme	0,000	0,936	0,064
Ceylanpınar	3.Küme	**2.Küme**	0,000	0,886	0,114
Silvan	2.Küme	2.Küme	0,000	0,647	0,353
Viranşehir	2.Küme	2.Küme	0,000	0,630	0,370
Çınar	3.Küme	3.Küme	0,000	0,014	0,986
Birecik	2.Küme	2.Küme	0,000	0,811	0,189
Çermik	3.Küme	3.Küme	0,000	0,284	0,716
Hilvan	3.Küme	3.Küme	0,000	0,157	0,843
Harran	3.Küme	3.Küme	0,000	0,157	0,843
Akçakale	3.Küme	3.Küme	0,000	0,010	0,990
Suruç	2.Küme	**3.Küme**	0,000	0,270	0,730
Bozova	3.Küme	3.Küme	0,000	0,048	0,952
Lice	3.Küme	3.Küme	0,000	0,136	0,864
Kulp	3.Küme	3.Küme	0,000	0,018	0,982
Kocaköy	3.Küme	3.Küme	0,000	0,008	0,992
Hani	3.Küme	3.Küme	0,000	0,001	0,999
Halfeti	3.Küme	3.Küme	0,000	0,001	0,999
Eğil	3.Küme	3.Küme	0,000	0,015	0,985
Dicle	3.Küme	3.Küme	0,000	0,001	0,999
Çüngüş	3.Küme	3.Küme	0,000	0,029	0,971
Hazro	3.Küme	3.Küme	0,000	0,003	0,997

Kümeleme Analizi kullanarak bulunan kümeler ile Diskriminant Analizinde bulunan kümeler % 92 gibi büyük oranda benzerlik göstermektedir. Kümeleme Analizinde Suruç 2. kümede çıkarken, Diskriminant Analizinde 3. kümede çıkmıştır. Kümeleme Analizinde Ceylanpınar 3. kümede yer alırken, Diskriminant Analizinde 2. kümede çıkmıştır. Bulunan bu sonuçlar, ilçelerin sıralaması ile ilgili olarak 2. bölümde yapılan ilçelerin sosyo-gelişmişlik sıralamasındaki sonuçlar ile paralellik arz etmektedir.

Tablo 5-21: Diskriminant Fonksiyonlarının Ayırma Başarısı

	1. Küme	2. Küme	3. Küme	Toplam	Doğruluk Oranı (%)
1. Küme	2	0	0	2	100,00
2. Küme	0	6	1	7	85,71
3. Küme	0	1	15	16	93,75

	1. Küme	2. Küme	3. Küme	Toplam	Doğruluk Oranı (%)
Toplam	2	7	16	25	92,00

6. GENEL DEĞERLENDİRME

Kalkınma Bakanlığı'nca 2011 yılında yapılan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında; 81 il içinde Diyarbakır 67. ve Şanlıurfa 73. sırada yer almaktadır. İllerin nüfus açısından yapılan büyüklük sıralamasına göre, Şanlıurfa ili 9. ve Diyarbakır ili 12. Sırada; kent merkezlerinin büyüklük sıralamasına göre ise *Diyarbakır'ın* ***11. büyük kent***, Şanlıurfa'nın ***15. büyük kent*** olmasına karşın, nüfusun yığıldığı bu merkezlerin ***sosyo-ekonomik performansı*** ve buna paralel olarak ***istihdam olanakları*** yetersiz kalmaktadır.

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasına göre (2011); TRC2 Bölgesi illeri 6'ncı bölgede yer almıştır. İllerin rekabet gücünün incelendiği ve sıralamaların yapıldığı faklı çalışmalara göre; Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri ***erişilebilirlik, altyapı*** gibi alanlarda ülkenin rekabetçi illeri arasındayken, ***eğitim*** başta olmak üzere ***demografik yapı ve beşeri sermaye*** ile ***sosyal yaşam*** konularındaki sıralamalarda son sıralara düşmektedir.

İçinde bulunduğumuz yeni dönemde ***kentler ve bölgeler*** ulusal sınırların ötesinde ilişkilerle şekillenmekte ve küresel ve bölgesel ağlara entegre olmaktadır. Artık ülkeler yerine ***kentlerin rekabeti öne çıkmakta*** ve ülkelerin gelişmişliğini kentlerin rekabetçiliği belirlemektedir. Bu nedenle Bölge kentlerinin nitelikli insan kaynaklarını bölgeye çekebilmesi, yatırım ve turist gelişlerini çekebilmek için ***etkin altyapı hizmetleri, insan sermayesi, sosyal sermaye ile yüksek yaşam kalitesi*** olanaklarını sunan bir yapıya dönüşmesi gerekmektedir.

TRC2 Bölgesi; istihdam oranı ve işgücüne katılımda 26 düzey 2 bölgesi içinde son sırada, işsizlik oranında da 16. sıradadır. Bunun yanında TRC2 Bölgesinin ***kadınların işgücüne katılım oranının (% 6,4) en düşük olduğu bölgeler arasında olması, ekonomik gelişme ve toplumsal refah için önemli sorun alanlarından biri***ni oluşturmaktadır.

Derin bölgelerarası gelişmişlik ve gelir farkları nedeniyle, TRC2 Bölgesinde 1950'li yıllardan bu yana yaşanan göç, özellikle 1990-2000 döneminde terör ve güvenlik olayları nedeniyle büyük bir artış göstermiştir. Yoğun göç alan Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezleri, aynı zamanda, iş ve istihdam olanaklarının yetersizliği sonucu ülkenin batısındaki metropollere yoğun göç vermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin iki büyük merkezi olan Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri, işsizlik ve göç sorununu en derinden yaşayan bölgeler arasındadır. GAP Eylem Planında, bölge içinde kalkınmayı tetikleyici merkezler olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri ***cazibe merkezleri*** olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde, Diyarbakır ve Şanlıurfa, bölgede göçün yönlendirildiği ve nüfus tutma kapasiteleri artan ***bölgesel büyüme merkezleri*** olarak tanımlanmıştır.

2008 yılına ait kişi başına düşen GSKD verilerine göre, TRC2 Bölgesi düzey 2 Bölgeleri arasında ***22.*** sıradadır. TRC2 Bölgesinde yaratılan GSKD'nin sektörel dağılımı incelendiğinde,

hizmetler sektörünün Türkiye ortalamasına yakın olduğu, tarım sektörünün ülke ortalamasının çok üstünde olduğu ve ***sanayi sektörünün payının ülke ortalamasına göre düşük kaldığı*** gözlenmektedir. Bölgede son yıllarda sanayinin artış eğiliminde olması bölge ekonomisi için olumlu bir gelişmedir. TRC2 Bölgesinde yer alan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin sektörel yapısı birbirinden farklılaşmaktadır. TÜİK nüfus ve konut araştırması kapsamında iller bazında açıklanan istihdamın sektörel dağılımına göre, Diyarbakır'ın öncü sektörü hizmetler sektörü iken, Şanlıurfa'da ağırlıklı sektör tarımdır. TÜİK verilerine göre, sanayi sektörünün payı içinde inşaat sektörü de sayılmaktadır. TRC2 Bölgesinde, inşaat sektörü çıkarıldığında imalat sanayinin payı düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak son yıllarda, Bölgede, özellikle 2008 yılı ve sonrasında açılan sanayi işletmeleri sayısında ve imalat sanayide ciddi bir artış eğilimi görülmektedir.

Ekonomik büyümenin analizine göre, 2008 - 2011 yılları arasında bölge ekonomisindeki büyüme oranı (0,45) ülke ortalamasının (0,25) üstünde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Şanlıurfa ekonomisinde yaşanan büyüme (0,63), Diyarbakır'daki büyümeye (0,31) oranla iki kat yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bu dönemde bölgede en hızlı büyüyen sektörler sırasıyla ***bilgi ve iletişim, konaklama ve yiyecek hizmetleri, sağlık hizmetleri, ulaştırma ve depolama hizmetleri, gayrimenkul ve tarım*** sektörleri olmuş, bölgede gerçekleşen imalat sanayideki büyüme bölge yerleşmelerinin ***sanayi yatırımlarını çekmek için rekabet gücünü artıracak yatırımlara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.*** Bunun yanında imalat sanayi alt sektörlerinde Diyarbakır'da rekabetçi faktörün en yüksek olduğu 5 sektör ***makine ve ekipman kurulumu ve onarımı, giyim eşyaları imalatı, tekstil ürünleri imalatı, gıda ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı ve mobilya imalatı*** sektörleri; Şanlıurfa'da rekabetçi faktörün en yüksek olduğu 5 sektör **gıda** ***ürünleri imalatı, makine ve ekipman imalatı, ana metal sanayi, mobilya imalatı, fabrikasyon metal ürünleri imalatı*** sektörleri olduğu görülmektedir.

Diyarbakır – Şanlıurfa illeri ekonomilerinde temel sektörlerin belirlenmesi için yapılan Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) Analizi sonuçlarına göre; 2008-2011 döneminde ilde uzmanlaşmış ve yoğunlaşmasını artıran imalat sanayi sektörleri; ***makine ve ekipman kurulumu, gıda imalatı, ağaç ve ağaç ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı*** sektörleridir. Bu dönemde yükselişe geçen ve uzmanlaşma yolunda olan sektörler başta ***mobilya imalatı*** ve ***giyim eşyaları imalatı*** olmak üzere ***tekstil ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı*** ile ***makine ve ekipman imalatı*** olarak görülmektedir. 2008-2011 döneminde Şanlıurfa'da yoğunlaşmasını artıran uzmanlaşmış imalat sanayi sektörleri; ***makine ve ekipman imalatı, gıda ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı ile makine ve ekipman kurulumu ve onarımı*** sektörleridir. Bu dönemde yükselişe geçen ve gelişen sektörler başta ***mobilya imalatı*** olmak üzere, ***ana metal sanayi, fabrikasyon metal ürünleri imalatı*** ile ***kauçuk ve plastik ürünler imalatı*** sektörleridir.

Bölge illerinde yoğunlaşma ve uzmanlaşma gösteren sektörlerin kümelenme potansiyeli bakımından ele alındığı üç yıldız analizine göre; Diyarbakır'da bitkisel ve hayvansal üretim, madencilik ve taş ocakçılığı, ***bitkisel ve hayvansal üretim, gıda ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı sektörleri ile içecek ürünleri imalatı*** **ile** ***ağaç ve ağaç ürünleri imalatı***

sektörleri ve hizmetlerde inşaat sektörü öne çıkmaktadır. Şanlıurfa'da ***bitkisel ve hayvansal üretim, madencilik ve taş ocakçılığı, gıda ürünleri imalatı, tekstil ürünleri imalatı, metalik olmayan ürünler imalatı, makine ve ekipman imalatı, makine ve ekipman kurulumu ve onarımı sektörleri ile elektrikli teçhizat imalatı sektörü*** ve hizmetlerde inşaat sektörü öne çıkmaktadır. Bölgede yoğunlaşan ***bitkisel ve hayvansal ürünler imalatı, gıda ürünleri, içecek ürünleri*** ile ***tekstil ürünleri imalatı*** sektörleri ve inşaat faaliyetleri ile doğrudan ilişki içinde olan madencilik, metalik olmayan ürünler imalatı ile ağaç ve ağaç ürünleri imalatı sektörleri arasında ***tedarik zinciri sağlanması ve değer zincirinin oluşturulması*** bölgenin üretim ve katma değer potansiyelinin geliştirilmesi için önem taşımaktadır.

TRC2 Bölgesi, son yıllarda hem sanayi üretimini hem de ihracat miktarını artırmaktadır. Bölgenin 2002-2012 dönemindeki ihracat artışı 22 kattan daha fazla olmuştur. Diğer yandan ihracattaki artışa paralel olarak ihracatçı firma sayısında da artış yaşanmaktadır. İhracatçı firma sayısı Diyarbakır'da **18**'den **161**'e, Şanlıurfa'da **41**'den **124**'e çıkmıştır. Türkiye'de 2002 yılına göre ihracatçı firma sayısında % 78, TRC2 Bölgesinde ise % 483 artış olmuştur. Suriye'de yaşanan krizin etkisiyle Şanlıurfa'nın 2010 yılından sonraki ihracatı ciddi oranda azalmıştır. Her iki ilde yapılan ihracatın yaklaşık % 50'si Irak'a yapılmaktadır. Ancak Irak'a yapılan ihracat, Türkiye ihracatı içinde sadece % 1'e karşılık gelmekte ve Irak pazarı bölge tarafından yeterince değerlendirilememektedir. Türkiye ihracatı ile karşılaştırıldığında, Bölge ihracatında genel olarak tarım ve madenciliğe dayalı doğal kaynakların önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Son yıllarda bölgeden yapılan imalat sanayi ürünleri ihracat miktarı ile ihracat yapılan ülkelerin sayısının arttığı görülmektedir.

Bölgenin ihracatta rekabetçi sektörlerinin tespiti için 2012 yılı ihracat verileri ile 2008-2012 yılları arasındaki değişim değerleri kullanılarak yapılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi sonuçlarına göre; Diyarbakır'da rekabetçi üstünlüğe sahip ürünler sırasıyla ***gıda ürünleri ve içecek ürünleri***, ***taşocakçılığı ve diğer madencilik, metalik olmayan diğer mineral ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar ile metal cevherleri;***Şanlıurfa'da ise ***elektrikli makine ve cihazlar, tarım ve hayvancılık, gıda ürünleri ve içecek sektörleri*** ile kağıt ve kağıt ürünleri, plastik ve kauçuk ürünleridir. İhracatta rekabet gücü yükselen sektörleri ise, Diyarbakır'da sırasıyla ***tarım ve hayvancılık***, ***ana metal sanayi, kimyasal madde ve ürünler, tekstil, mobilya, elektrikli makine ve cihazlar, metal eşya sanayi*** ürünleri; Şanlıurfa'da sırasıyla ***mobilya ürünleri, ağaç ve mantar ürünleri, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, motorlu kara taşıtları ve römorklar***dır.

Analiz kapsamında ekonomik büyümenin motorlarından olan ihracat konusu ele alınmış ve bölgenin ihracat profili ve rekabetçi sektörleri incelenmiştir. Tarım ve madencilik ürünlerinde güçlü potansiyele sahip olan ve stratejik bir konuma sahip olan TRC2 Bölgesinin ihracatı Türkiye ihracatı içinde yetersiz bir pay almaktadır. İhracatın önemli bir bölümü doğal kaynaklara bağlı ürünler olup imalat sanayi ürünlerinin ihracatında ve rekabetçi performansında hızlı bir gelişme eğilimi görülmektedir. Küresel ticaret alanındaki fırsatların ve bunun yanında rekabetin de arttığı

bu dönemde, ihracat gerçekleştirilen pazarlarda Bölgenin imalat sanayi ihracatının payının artırılması ve ürün ve pazarlarda çeşitlenmenin sağlanması büyüme için önem taşımaktadır. Bunun yanında ticaret ağlarına entegrasyonun artırılması için Bölgenin bağlantılılık ve altyapısının geliştirilmesi, firmalarda rekabet gücünün artırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik gelişimlerin sağlanması gerekmektedir.

Sosyal analizler kapsamında Bölgenin en önemli sosyal sorunları yapılan katılımcı çalışmalar ve anketlerle belirlenmiştir. Bölge Planı hazırlıkları kapsamında Ocak-Şubat 2013 tarihlerinde Diyarbakır'da ve Şanlıurfa'da il merkezi ve ilçelerde gerçekleştirilen sosyal politika çalıştaylarında uygulanan anket çalışmasından elde edilen sonuçlar önemli sosyal sorunlara ve sosyal hizmet sunumundaki eksikliklere işaret etmektedir. Bu çalışmada Bölgenin en öncelikli sosyal sorunlarının sırasıyla; ***istihdam olanaklarının yetersizliği ve işsizlikten kaynaklı yoksulluk***, ***gelir eşitsizliği, mevsimlik işçilik, gençlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olamaması ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata yeterince dâhil olmaması*** olarak belirlenmiştir.

Bölgemizdeki kurumsal yapı ve işbirliği ilişkilerinin anlaşılması, kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ağının analiz edilmesi ve ilişki ağındaki sorunlar ve güçlü yönlerin tespit edilmesi amacıyla **"Kurumlar Arası İşbirliği Ağ Analizi"** çalışması için yaklaşık **480 kurum ile birebir görüşülerek anket uygulanmıştır**. Bu kapsamda Bölgenin kalkınması yolunda kurumsal yapının, ortaklık ve işbirliği önündeki en önemli engeller sırasıyla; koordinasyon yetersizliği, ortaklık kültürünün bulunmaması, kurumlar arası iletişim eksikliği, iletişim ağlarının olmaması, düşünce ayrılıkları, güven bunalımı ve STK'ların işbirliği süreçlerinde yer almaması/alamaması sorunları tespit edilmiştir. Aynı çalışma kapsamında ortaklık ve işbirliğini geliştirmek için getirilen çözüm önerileri; koordinasyondan sorumlu kurum-kuruluşların etkinliğinin artırılması, kurumlar arası iletişim kanallarının geliştirilmesi, ilgili alanlarda toplantı/çalıştaylar düzenlenmesi, ilgili alanlarda kurumlar arası işbirliği protokolleri yapılması ve yürütülmesi olarak ifade edilmiştir.

Bölge yerleşmeler sisteminin incelenmesi için yapılan mekânsal analizler kapsamında, Bölge yerleşmelerinin 1970-2012 dönemi içindeki yerleşme sistemi incelenmiştir. Buna göre köklü kent ve ticaret geçmişine sahip olan Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın 1970 yılı yerleşme sisteminin ideal dağılıma yakın bir yapı gösterdiği; ancak incelenen dönemde yaşanan yoğun göç ve bölgede yaşanan terör ve güvenlik sorunları nedeniyle ideal dağılımın bozulduğu görülmüştür. **1970-2012** döneminde nüfusun Diyarbakır ***kent merkezinde yığılma eğilimi*** ile birlikte tek büyük kent özelliğinin arttığı, ana kent ile diğer kentler arasında çok büyük gelişmişlik farkları olduğu ve alınan göçlerle ideal sistemden daha da uzaklaşıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde Diyarbakır'ın orta büyüklükteki ilçelerinin de göç alarak büyüdüğü ve gelişme eğilimi gösterdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca bu dönemde verilen göçlerle nüfusu 20.000'den küçük olan yerleşmelerin Bölge içindeki payının hızla azaldığı görülmüştür. Şanlıurfa'da da tek büyük kent tipi görülmekle birlikte, 1970-2012 dönemi içerisinde büyük ve orta büyüklükteki kentlerdeki

büyüme eğiliminin artmasıyla ***çok merkezli*** gelişme ve nispeten dengeli bir dağılımın olduğu tespit edilmiştir. Şanlıurfa'da doğal nüfus artışının da yüksek olması nedeniyle, kırsal alandaki nüfusun son yıllarda artışa geçtiği görülmüştür.

Yapılan bir diğer mekânsal analiz çalışması, Bölge yerleşmelerinin sosyal, tarım, sanayi ve turizm alanlarına yönelik gelişmişlik durumlarının incelendiği endeks çalışmalarıdır. Bu kapsamda yerleşmelerin gelişim alanlarına yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Yerleşmelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik endekslerinde Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezlerinin ilk sırada yer alırken, Bölgenin orta büyüklükteki yerleşmeleri olan Siverek, Viranşehir, Ergani, Bismil, Birecik ve Silvan ilçelerinin orta kademede yer aldığı, Diyarbakır'ın kuzeyinde yer alan genelde yüksek ve engebeli bölgelerde bulunmaları nedeni ile kısıtlı tarım arazilerine sahip olup sürekli olarak net göç vererek küçülme eğiliminde olan dezavantajlı ilçelerinin son sıralarda yer aldığı görülmüştür. Yapılan gelişmişlik endeksi ve kümeleme analizinde Bölge yerleşmeleri 3 kümeye ayrılmış; Diyarbakır ve Şanlıurfa merkezleri birinci kümede yer alırken, Siverek, Viranşehir, Ergani, Bismil, Birecik ve Silvan ilçeleri ikinci kümede ve diğer ilçelerde üçüncü kümede yer almıştır.

Yapılan mekânsal analizlerin de gösterdiği gibi, istihdam olanaklarının yetersiz olması ve imalat sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki payının ülkenin en düşük bölgeleri arasında olması nedeniyle ***bölgesel büyüme odakları*** olarak belirlenen Diyarbakır ve Şanlıurfa'da göçle gelen nüfus için yeterli altyapı, istihdam ve donatı alanları gibi hizmetler sağlanamamaktadır. Bu nedenle ***ana merkezlerde kentsel ekonomilerin geliştirilmesi, sektörel gelişmenin hızlandırılması,*** merkezlerin mal ve hizmet sunum kapasitelerinin artırılması ve kentlerin yaşam kalitesi ve yatırım iklimi bakımından çekici kılınması yönünde önlemlerin alınması gerekmektedir. Bölgede dengeli yerleşmeler sisteminin oluşturulması ve sağlıklı kentleşmenin sağlanabilmesi için; ***bölge merkezleri***nde ve alt merkez işlevi görecek ***orta büyüklükteki yerleşmeler****de istihdam olanakları sağlayacak alanların geliştirilmesi, yeterli altyapı ve donatı imkânlarının sağlanması, etki alanlarındaki yerleşmelere daha fazla mal, hizmet ve istihdam imkânları sunmaları* ve bunun yanında göçün dengelenmesi için ***kırsal kalkınma yatırımları***n öncelik ve ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Yapılan analizler sonucunda; Bölge ekonomisinin kent ekonomileri, tarım ve madencilik potansiyellerinin itici gücüyle büyüme eğilimi gösterdiği, temel sektörlerin Bölge illerinde yığılma gösterdiği, ancak değer zincirlerinin etkin işlememesi nedeniyle birincil üretimden ikincil üretime geçişte, bir başka deyişle imalat sanayi üretiminde yeterli performans gösteremediği, buna paralel olarak ihracat performansında geride kaldığı görülmektedir. Bölge potansiyelleri ile temel sektörler ve gelişen sektörlerde rekabetçi gücün arttığı; ancak sanayi altyapısının yetersizliği, yoğun göçlerin etkisiyle işgücünün büyük bölümünün yeterli niteliğe sahip olmaması, Bölgede girişimcilik kültürünün yetersiz olması ve Bölgenin olumsuz imajı sonucu yatırım çekmede yaşanan sorunlar nedeniyle sektörel gelişmede rekabet gücünün görece düşük kaldığı görülmektedir. Yeni teşvik sistemi ile Bölge illerine ciddi miktarlarda yatırım talepleri

gelmekte; ancak Diyarbakır başta olmak üzere sanayi altyapısının yetersiz olması ve uygun yatırım yeri sağlanamadığı için taleplere cevap verilememekte ve yatırım fırsatları kaybedilmektedir. Bölge illerinde sanayinin hızla geliştiği ve yatırım taleplerine cevap verilebilmesi için sanayi altyapısının geliştirilmesi ve ivedilikle yeni organize sanayi alanlarının oluşturulması gerekmektedir.

EKLER

EK-1: Shift Share Analiziyle NACE Revize 2 Sınıflamasına Göre Tarım, Sanayi ve Hizmetler Altındaki Tüm Sektörler

KOD NO	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2)	DİYARBAKIR				ŞANLIURFA			
		Değişim/ gerçek büyüme	NGE	IME	CE	Değişim/ gerçek büyüme	NSE	IME	CE
01	BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRETİM	-158	185	84	-427	4.705	420	191	4094
02	ORMANCILIK VE TOMRUKÇULUK	93	24	1	68	4	37	2	-35
03	BALIKÇILIK VE SU ÜRÜNLERİ YETİŞ.	18	0	0	17	28	4	5	19
05	KÖMÜR VE LİNYİT ÇIKARTILMASI	-52	13	-11	-54	1	0	-0,2	-1
06	HAM PETROL VE DOĞALGAZ ÇIKARIMI	206	51	31	124	44	0	0,2	44
07	METAL CEVHERİ MADENCİLİĞİ	-25	10	13	-48	1	0	0,3	-2
08	DİĞER MADENCİLİK VE TAŞ OCAK.	299	275	-60	84	243	67	-15	190
09	MADENCİLİĞİ DESTEKLEYİCİ HİZMET	18	1	13	3	14	0	3	11
10	GIDA ÜRÜNLERİ İMALATI	500	557	-200	143	694	446	-161	408
11	İÇECEK İMALATI	0	18	-3	-15	-49	18	-3	-64
12	TÜTÜN ÜRÜNLERİ İMALATI	-705	277	-939	-43	1	0	-1	0
13	TEKSTİL ÜRÜNLERİ İMALATI	406	287	-98	217	-2.307	1135	-386	-3056
14	GİYİM EŞYALARI İMALATI	334	112	-95	318	-187	75	-64	-198
15	DERİ VE İLGİLİ ÜRÜNLER İMALATI	-11	12	5	-27	16	5	2	9
16	AĞAÇ,AĞAÇ ÜRÜNLERİ VE MANTAR ÜR.	107	87	-44	64	-151	55	-28	-178
17	KAĞIT VE KAĞIT ÜRÜNLERİ İMALATI	7	4	-1	5	0	1	0	0
18	KAYITLI MEDYANIN BASILMASI VE ÇOĞ.	-168	93	-97	-164	-29	73	-76	-26
19	KOK KÖMÜRÜ VE PETROL ÜRÜN. İM.	18	3	-2	18	-15	12	-11	-17
20	KİMYASAL ÜRÜNLERİ İMALATI	-9	59	-36	-32	-40	98	-60	-78
21	ECZACILIK VE ECZ.İLİŞKİN MAL.İM..	14	0	1	13	16	6	22	-11
22	KAUÇUK VE PLASTİK ÜRÜNLER İM.	67	101	11	-45	59	50	5	4
23	METALİK OLMAYAN ÜRÜNLER İMA.	-422	635	-261	-796	-46	328	-135	-239
24	ANA METAL SANAYİ	-164	91	30	-285	142	19	6	117
25	FABRİK.METAL ÜRÜN.(MAK.TEC.HAR)	-17	209	-200	-25	162	90	-87	158
26	BİLGİSAYAR, ELEKRONİK VE OPTİK ÜR.	58	16	-29	70	-13	3	-6	-11
27	ELEKTRİKLİ TECHİZAT İMALATI	118	62	-53	109	-23	97	-83	-37
28	MAKİNE VE EKİPMAN İMALATI	89	64	-37	62	489	325	-186	350
29	MOTORLU KARA TAŞITI VE RÖMORK İM.	121	18	100	3	10	0	1	8
30	DİĞER ULAŞIM ARAÇLARI İMALATI	21	4	-8	25	-1	0	0	-1
31	MOBİLYA İMALATI	335	13	220	102	377	2	31	344
32	DİĞER İMALATLAR	-66	28	-12	-83	-26	24	-10	-40
33	MAKİNE VE EKİPMAN. KURULUMU VE ON.	851	527	-88	413	354	138	-23	239

KOD NO	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2)	DİYARBAKIR				ŞANLIURFA			
		Değişim/ gerçek büyüme	NGE	IME	CE	Değişim/ gerçek büyüme	NSE	IME	CE
35	ELK.GAZ,BUHAR VE HAVA.SİS.ÜRET.DA.	682	539	-409	553	67	236	-180	10
36	SUYUN TOPLANMASI ARITILMASI VE DAĞT.	-6	123	-231	102	-219	136	-255	-100
37	KANALİZASYON	79	2	17	60	144	6	68	70
38	ATIK MADDELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	-625	354	-546	-433	-1.233	380	-587	-1027
39	İYİLEŞTİRME VE DİĞER ATIK YÖN. HİZ.	22	39	-94	77	-1	10	-24	13
41	BİNA İNŞAATI	4.183	2420	219	1544	4.724	1613	146	2965
42	BİNA DIŞI YAPILARIN İNŞAATI	1.985	1216	-553	1322	2.509	967	-440	1982
43	ÖZEL İNŞAAT FAALİYETLERİ	2.750	583	839	1328	734	427	614	-308
45	TOPTAN VE PER.TİC.VE MOT.TAŞIT.ON.	444	183	560	-299	322	88	267	-33
46	TOPTAN TİC. (MOT. TAŞIT. ONAR. HARİÇ)	340	595	-335	81	1.220	312	-176	1084
47	PERAKENDE TİC. (MOT. TAŞIT. ONAR. HAR)	2.981	1623	1152	206	1.722	1219	866	-363
49	KARA TAŞIMA. VE BORU HATTI TAŞIMA.	2.553	870	747	936	5.534	632	542	4359
50	SUYOLU TAŞIMACILIĞI	-1	0	0	-1	0	0	0	0
51	HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI	-76	25	-58	-43	1	0	-1	-1
52	TAŞIMA.İÇİN DEPOLAMA VE DESTEK.FA.	701	82	36	583	166	113	50	3
53	POSTA VE KURYE FAALİYETLERİ	8	40	22	-55	-157	51	28	-236
55	KONAKLAMA	616	30	201	385	463	27	179	257
56	YİYECEK VE İÇECEK HİZMETİ FAAL.	2.397	90	1081	1226	1.279	43	521	715
58	YAYIMCILIK FAALİYETLERİ	526	2	35	489	71	0	4	66
59	SİNEMA FİLMİ VE SES KAYDI YAYIMCILI.	-7	7	7	-20	7	5	5	-2
60	PROGRAMCILIK VE YAYINCILIK FAAL.	80	1	7	72	57	0	2	54
61	TELEKOMİNİKASYON	57	1	21	35	35	1	32	2
62	BİLGİSAYAR PROGRAMLAMA VE DANIŞ.	45	1	14	30	4	0	5	-1
63	BİLGİ HİZMET FAALİYETLERİ	612	14	518	80	909	7	250	652
64	FİNANSAL HİZMET. (SİG. VE EMEK. HAR.)	-81	117	-119	-79	131	112	-113	133
65	SİGORTA REAS. EMEK. FONL. (ZOR. S.G. HARİÇ)	37	37	-88	88	60	26	-63	97
66	FİNANS. VE SİG. HİZ. İÇİN YARD. FAAL.	60	0	5	54	85	8	161	-84
68	GAYRİMENKUL FAALİYETLERİ	0	0	13	-14	98	0	13	84
69	HUKUKİ VE MUHASEBE FAALİYETLERİ	310	39	232	39	225	34	200	-9
70	İDARİ DANIŞMANLIK FAALİYETLERİ	-2.241	1014	-2826	-429	-1.575	435	-1213	-797
71	MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK FAALİYETİ	114	178	25	-89	313	73	10	229
72	BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE GELİŞ. FAAL.	120	1	16	104	0	0	5	-5
73	REKLAMCILIK VE PAZAR ARAŞTIRMASI	155	20	12	123	74	13	8	53
74	DİĞER MESLEKİ, BİLİM. VE TEK. FAAL.	120	10	26	85	138	3	8	127
75	VETERİNERLİK HİZMETLERİ	-2.980	773	-3462	-291	-1.318	354	-	-85

KOD NO	FAALİYET GRUPLARI (Nace Rev.2)	DİYARBAKIR				ŞANLIURFA			
		Değişim/ gerçek büyüme	NGE	IME	CE	Değişim/ gerçek büyüme	NSE	IME	CE
								1587	
77	KİRALAMA VE LEASING FAALİYETLERİ	-1.218	341	-1199	-359	-578	230	-808	1
78	İSTİHDAM FAALİYETLERİ	6	0	20	-14	544	0	20	524
79	SEYAHAT ACENTESİ, TUR OPER. REZ. HİZ.	-118	65	-54	-129	2	45	-38	-6
80	GÜVENLİK VE SORUŞTURMA FAALİYET.	1.244	279	323	641	951	204	236	512
81	BİNA VE ÇEVRE DÜZENLEME FAALİYET.	2.459	162	305	1992	6.405	175	330	5900
82	BÜRO YÖNETİMİ, BÜRO DESTEĞİ FAAL.	2.989	42	4068	-1121	1.517	18	1730	-231
84	KAMU YÖN. VE SAVUNMA, ZOR. SOS. GÜV.	150	42	-57	164	61	13	-17	65
85	EĞİTİM	-1.617	2071	-108	-3579	3.395	1656	-86	1826
86	İNSAN SAĞLIĞI HİZMETLERİ	2.949	162	1033	1754	1.734	352	2243	-862
87	YATILI BAKIM FAALİYETLERİ	109	48	-4	65	-79	63	-5	-136
88	SOSYAL HİZMETLER	99	4	85	10	820	14	302	504
90	YARATICI SANATLAR, EĞLENCE FAAL.	43	29	-33	47	12	3	-3	12
91	KÜTÜPHANE, ARŞİV VE MÜZELER	2	0	1	1	32	0	1	31
92	KUMAR VE MÜŞTEREK BAHİS FAAL	-2.108	540	-2468	-180	-1.008	275	-1258	-26
93	SPOR, EĞLENCE VE DİNLENCE FAAL.	411	8	213	190	170	1	20	149
94	ÜYE OLUNAN KURULUŞ FAALİYETLERİ	22	24	12	-14	402	60	30	311
95	BİLGİSAYAR VE KİŞİSEL EV EŞYA. ONAR.	-333	192	-583	58	51	83	-250	219
96	DİĞER HİZMET FAALİYETLERİ	1.277	905	-869	1241	1.499	676	-649	1472
97	EV İÇİ ÇALIŞANLARIN FAALİYETLERİ	-1	0	27	-29	1	0	27	-29
98	HANEHALKLARI TAR. KENDİ İHT.FAAL.	-103	26	-110	-19	-13	4	-15	-2
99	ULUSLARARASI ÖRGÜT VE TEMS. FAAL.	-11	3	-11	-3	-80	22	-84	-18
	TOPLAM	24.100	19808	-4092	8378	36.905	14756	7	22127

EK-2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi Tabloları

1-Diyarbakır Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (ISIC 2 digit)

ISIC Kodu	ISIC adı	Diyarbakır İhracatı	Türkiye İhracatı	Türkiye içindeki payı	RCA Endeksi
1	Tarım ve hayvancılık	698.650	5167291594	0,01%	0,1
2	Ormancılık ve tomrukçuluk	265.932	21713412	1,22%	9,4
5	Balıkçılık	573.404	190335478	0,30%	2,3
10	Maden kömürü, linyit ve turb	27.300	6660347	0,41%	3,1
13	Metal cevherleri	7.953.450	1338680418	0,59%	4,6
14	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	54.368.985	1585460490	3,43%	26,3
15	Gıda ürünleri ve içecek	65.145.993	9515231443	0,68%	5,2
17	Tekstil ürünleri	1.640.168	13262290664	0,01%	0,1
18	Giyim eşyası	86.956	11959000364	0,00%	0,0
19	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	10.376	913920266	0,00%	0,0
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	1.689.319	658838024	0,26%	2,0
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	1.792.411	1646956568	0,11%	0,8
22	Basım ve yayım; plak, kaset vb.	1.232	157569230	0,00%	0,0
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	189.974	7179773573	0,00%	0,0
24	Kimyasal madde ve ürünler	5.805.128	7308645002	0,08%	0,6
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	4.008.414	6431039324	0,06%	0,5
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	24.241.924	4083899027	0,59%	4,5
27	Ana metal sanayi	3.954.944	29110717348	0,01%	0,1
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	4.925.616	6589719110	0,07%	0,6
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	3.686.990	11858261487	0,03%	0,2
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	31.625	147972742	0,02%	0,2
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	15.506.760	5860196394	0,26%	2,0
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	12.639	2511028504	0,00%	0,0
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	60.473	628279466	0,01%	0,1
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	1.254.071	16244476940	0,01%	0,1
35	Diğer ulaşım araçları	42.490	1780942852	0,00%	0,0
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	947.339	4946427757	0,02%	0,1
51	Atık ve hurdalar	29.711	534802544	0,01%	0,0
Toplam		**198.952.274**	**152.478.451.065**	0,13%	

2- Şanlıurfa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (ISIC 2 digit)

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	Türkiye İhracatı	TRC21 /TR	RCA
1	Tarım ve hayvancılık	23.647.963	5167291594	0,46%	6,35
2	Ormancılık ve tomrukçuluk	6,944	21713412	0,00%	0,00
14	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	801,126	1585460490	0,00%	0,00
15	Gıda ürünleri ve içecek	9.445.963	9515231443	0,10%	1,38
17	Tekstil ürünleri	1.958.486	13262290664	0,01%	0,20
18	Giyim eşyası	2.182.306	11959000364	0,02%	0,25
20	Ağaç ve mantar ürünleri (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddeler	860,254	658838024	0,00%	0,00
21	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	1.738.654	1646956568	0,11%	1,46
22	Basım ve yayım, plak, kaset vb.	1,064	157569230	0,00%	0,00
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	1.393.752	7179773573	0,02%	0,27
24	Kimyasal madde ve ürünler	840,197	7308645002	0,00%	0,00
25	Plastik ve kauçuk ürünleri	10.979.650	6431039324	0,17%	2,37
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	4.024.974	4083899027	0,10%	1,37
27	Ana metal sanayi	15.567.692	29110717348	0,05%	0,74
28	Metal eşya sanayi (makine ve teçhizatı hariç)	1.215.125	6589719110	0,02%	0,26
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	4.092.674	11858261487	0,03%	0,48
30	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	1,371	147972742	0,00%	0,00
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	26.558.935	5860196394	0,45%	6,28
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	4,524	2511028504	0,00%	0,00
33	Tıbbi aletler; hassas optik aletler ve saat	111,575	628279466	0,00%	0,00
34	Motorlu kara taşıtı ve römorklar	2.624.800	16244476940	0,02%	0,22
35	Diğer ulaşım araçları	5,124	1780942852	0,00%	0,00
36	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	1.870.320	4946427757	0,04%	0,52
51	Atık ve hurdalar	38,439	534802544	0,00%	0,00
Toplam		**109.971.912**	**152478451065,00**	0,07%	

3- Diyarbakır Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (ISIC 4 digit)

ISIC	ISIC adı	Diyarbakır İhracat $	TR	Payı	RCA

ISIC	ISIC adı	Diyarbakır İhracat $	TR	Payı	RCA
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	490.335	1.074.024.782	0,05%	0,3
112	Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ürünleri	121.815	720.544.915	0,02%	0,1
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	86.500	3.002.424.129	0,00%	0,0
200	Ormancılık ve tomrukçuluk	265.932	21.713.412	1,22%	9,4
500	Balıkçılık	573.404	190.335.478	0,30%	2,3
1030	Turba (turb)	27.300	1.931.652	1,41%	10,8
1320	Demir dışı metal cevherleri	7.953.450	1.313.516.257	0,61%	4,6
1410	Kum, kil ve taşocakçılığı	54.368.985	1.052.289.219	5,17%	39,6
1512	Balık ürünleri	17.500	258.489.227	0,01%	0,1
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	10.955.838	1.185.682.847	0,92%	7,1
1520	Süt ürünleri	4.346.780	227.993.307	1,91%	14,6
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	48.207.096	1.208.748.012	3,99%	30,6
1533	Hazır hayvan yemleri	1.053.150	112.529.608	0,94%	7,2
1541	Fırın ürünleri	35.944	739.238.612	0,00%	0,0
1543	Kakao, çikolata ve şekerleme	487.435	953.010.886	0,05%	0,4
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	42.250	712.782.598	0,01%	0,0
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	178.411	1.955.715.943	0,01%	0,1
1722	Halı ve kilim	1.445.249	1.997.503.208	0,07%	0,6
1729	Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri	14.848	1.018.861.836	0,00%	0,0
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	1.660	3.951.091.881	0,00%	0,0
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	86.956	11.685.117.888	0,00%	0,0
1920	Ayakkabı	10.376	546.129.539	0,00%	0,0
2010	Kereste ve parke	79.822	36.962.025	0,22%	1,7
2021	Tahta plaka; kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahtalar	633.406	428.594.650	0,15%	1,1
2022	İnşaat kerestesi	970.342	126.348.728	0,77%	5,9
2023	Ağaçtan yapılan ambalaj malzemeleri	5.749	35.461.649	0,02%	0,1
2101	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva	1.182.150	410.450.377	0,29%	2,2
2102	Oluklu karton ve mukavva ile kâğıt ve mukavvadan ambalajlar	151.672	322.334.169	0,05%	0,4
2109	Diğer kâğıt ve mukavva ürünleri	458.589	914.172.022	0,05%	0,4
2221	Basım	1.232	48.573.244	0,00%	0,0
2320	Rafine edilmiş petrol ürünleri	189.974	7.134.236.276	0,00%	0,0
2411	Ana kimyasal maddeler (kimyasal gübre ve azotlu bileşikler hariç)	505	2.056.845.470	0,00%	0,0
2412	Kimyasal gübre ve azotlu bileşikler	132.217	230.601.695	0,06%	0,4
2413	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddeler	7.708	1.007.897.117	0,00%	0,0
2422	Boya, vernik vb. kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun	4.294.841	556.686.744	0,77%	5,9
2423	Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler	67.912	750.056.711	0,01%	0,1

ISIC	ISIC adı	Diyarbakır İhracat $	TR	Payı	RCA
2424	Sabun, deterjan, temizlik, cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	1.186.931	1.391.090.541	0,09%	0,7
2429	Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünler	114.714	599.965.148	0,02%	0,1
2430	Suni ve sentetik elyaf	300	639.555.475	0,00%	0,0
2511	İç ve dış lastik	216.012	1.239.694.173	0,02%	0,1
2519	Diğer kauçuk ürünleri	12.408	1.135.364.679	0,00%	0,0
2520	Plastik ürünleri	3.779.994	4.055.980.472	0,09%	0,7
2610	Cam ve cam ürünleri	8.921	937.602.475	0,00%	0,0
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	1.328.081	287.022.826	0,46%	3,5
2692	Ateşe dayanıklı seramik ürünleri	1.047	143.327.005	0,00%	0,0
2693	Ateşe dayanıklı olmayan, kil ve seramik yapı malzemeleri	239.319	593.505.687	0,04%	0,3
2694	Çimento, kireç ve alçı	1.084.817	886.246.971	0,12%	0,9
2695	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddeler	361.723	132.213.811	0,27%	2,1
2696	Taş	20.890.939	944.574.609	2,21%	17,0
2699	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineraller	327.077	159.405.643	0,21%	1,6
2710	Demir-çelik ana sanayi	3.740.020	13.093.049.766	0,03%	0,2
2720	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	214.924	16.017.667.582	0,00%	0,0
2811	Metal yapı malzemeleri	3.786.376	1.855.409.136	0,20%	1,6
2812	Tank, sarnıç ve metal muhafazalar	143.988	1.029.420.061	0,01%	0,1
2813	Buhar kazanı (merkezi kalorifer kazanları hariç)	3.109	49.759.915	0,01%	0,0
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	67.492	704.720.885	0,01%	0,1
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	924.651	2.950.409.113	0,03%	0,2
2911	İçten yanmalı motor ve türbin; (uçak, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç)	3.000	49.554.507	0,01%	0,0
2912	Pompa, kompresör, musluk ve vana	646.920	1.090.638.148	0,06%	0,5
2914	Sanayi fırını, ocak ve ocak ateşleyiciler	1.394	110.741.882	0,00%	0,0
2915	Kaldırma ve taşıma teçhizatı	235.042	438.343.558	0,05%	0,4
2919	Diğer genel amaçlı makineler	195.440	1.370.867.877	0,01%	0,1
2921	Tarım ve orman makineleri	177.150	565.542.245	0,03%	0,2
2922	Takım tezgahları	143.709	676.076.991	0,02%	0,2
2924	Maden, taşocağı ve inşaat makineleri	551.254	971.914.818	0,06%	0,4
2925	Gıda, içecek ve tütün işleyen makineler	1.049	345.955.065	0,00%	0,0
2926	Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler	47.221	230.587.981	0,02%	0,2
2929	Diğer özel amaçlı makineler	1.565.200	672.261.159	0,23%	1,8
2930	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri	119.611	4.236.434.589	0,00%	0,0
3000	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	31.625	147.972.742	0,02%	0,2
3110	Elektrik mororu, jeneratör, trasformatörler	4.626.644	1.216.498.789	0,38%	2,9

ISIC	ISIC adı	Diyarbakır İhracat $	TR	Payı	RCA
3120	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları	588.234	1.199.697.176	0,05%	0,4
3130	İzole edilmiş tel ve kablolar	9.924.884	2.085.920.588	0,48%	3,6
3140	Akümülatör, pil ve batarya	44.845	250.504.136	0,02%	0,1
3150	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı	295.641	268.320.655	0,11%	0,8
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	26.512	839.255.050	0,00%	0,0
3220	Radyo ve televizyon vericileri ile telefon, telgraf teçhizatı	5.508	216.159.282	0,00%	0,0
3230	Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat vb. ilgili araçlar	7.131	2.238.119.655	0,00%	0,0
3311	Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçlar	11.735	247.794.980	0,00%	0,0
3312	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar	48.105	307.878.612	0,02%	0,1
3330	Saat	633	20.947.388	0,00%	0,0
3410	Motorlu kara taşıtları ve motorları	105.000	11.022.077.497	0,00%	0,0
3420	Motorlu kara taşıtlarının karasörleri ve römorkları	1.106.585	425.620.570	0,26%	2,0
3430	Motorlu kara taşıtlarının motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarları	42.486	4.796.778.873	0,00%	0,0
3592	Bisiklet ve sakat taşıyıcıları	1.598	36.704.049	0,00%	0,0
3599	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	40.892	25.967.417	0,16%	1,2
3610	Mobilya	838.334	1.819.168.927	0,05%	0,4
3692	Müzik aletleri	528	9.411.354	0,01%	0,0
3693	Spor malzemeleri	56.474	50.558.949	0,11%	0,9
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	52.003	349.281.048	0,01%	0,1
5149	Atık ve hurdalar	29.711	534.802.544	0,01%	0,0
Toplam		**198.952.274**	152.478.451.065	0,13%	

4- Şanlıurfa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi (ISIC 4 digit)

ISIC	ISIC adı	Şanlıurfa İhracat $	TR	Payı	RCA
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	12.308.920	1074024782	1,15%	15,89
112	Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ürünleri	872,363	720544915	0,00%	0,00
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	10.466.680	3002424129	0,35%	4,83
200	Ormancılık ve tomrukçuluk	6,944	21713412	0,00%	0,00
1410	Kum, kil ve taşocakçılığı	801,126	1052289219	0,00%	0,00
1511	Mezbahacılık	34,305	580789396	0,00%	0,00
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	6.539.396	2733160088	0,24%	3,32
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	734,553	1185682847	0,00%	0,00
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	2.096.663	1208748012	0,17%	2,41

ISIC	ISIC adı	Şanlıurfa İhracat $	TR	Payı	RCA
1544	Makarna, şehriye, kuskus vb. unlu mamuller	11,7	357965855	0,00%	0,00
1554	Alkolsüz içecekler, maden ve memba suları	29,346	145848764	0,00%	0,00
1711	Tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil	460,253	4320302002	0,00%	0,00
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	43,145	1955715943	0,00%	0,00
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	1.455.088	3951091881	0,04%	0,51
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	2.182.306	11685117888	0,02%	0,26
2010	Kereste ve parke	159,116	36962025	0,00%	0,01
2021	Tahta plaka; kontrplak, yonga levha, sunta, diğer pano ve tahtalar	11,987	428594650	0,00%	0,00
2022	İnşaat kerestesi	598,632	126348728	0,00%	0,01
2029	Diğer ağaç ürünleri; hasır vb. örülerek yapılan maddeler	90,519	31470972	0,00%	0,00
2101	Kâğıt hamuru, kağıt ve mukavva	411	410450377	0,00%	0,00
2109	Diğer kâğıt ve mukavva ürünleri	1.738.243	914172022	0,19%	2,64
2221	Basım	939	48573244	0,00%	0,03
2222	Basımla ilgili hizmetler	125	9833446	0,00%	0,02
2320	Rafine edilmiş petrol ürünleri	1.393.752	7134236276	0,02%	0,27
2412	Kimyasal gübre ve azotlu bileşikler	240,783	230601695	0,00%	0,00
2413	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddeler	4,733	1007897117	0,00%	0,00
2422	Boya, vernik vb.kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun	359,18	556686744	0,00%	0,00
2424	Sabun, deterjan, temizlik, cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	64,381	1391090541	0,00%	0,00
2429	Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünler	164,582	599965148	0,00%	0,00
2430	Suni ve sentetik elyaf	6,538	639555475	0,00%	0,00
2519	Diğer kauçuk ürünleri	17,97	1135364679	0,00%	0,00
2520	Plastik ürünleri	10.961.680	4055980472	0,27%	3,75
2610	Cam ve cam ürünleri	314,09	937602475	0,00%	0,00
2692	Ateşe dayanıklı seramik ürünleri	9,053	143327005	0,00%	0,00
2693	Ateşe dayanıklı olmayan, kil ve seramik yapı malzemeleri	1,838	593505687	0,00%	0,00
2694	Çimento, kireç ve alçı	2.819.266	886246971	0,32%	4,41
2695	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddeler	249,31	132213811	0,00%	0,00
2696	Taş	592,4	944574609	0,00%	0,00
2699	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineraller	39,017	159405643	0,00%	0,00

ISIC	ISIC adı	Şanlıurfa İhracat $	TR	Payı	RCA
2710	Demir-çelik ana sanayi	15.539.589	13093049766	0,12%	1,65
2720	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	28,103	16017667582	0,00%	0,00
2811	Metal yapı malzemeleri	839,433	1855409136	0,00%	0,00
2812	Tank, sarnıç ve metal muhafazalar	45,696	1029420061	0,00%	0,00
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	170,991	704720885	0,00%	0,00
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	159,005	2950409113	0,00%	0,00
2911	İçten yanmalı motor ve türbin; (uçak, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç)	6,681	49554507	0,00%	0,00
2912	Pompa, kompresör, musluk ve vana	512,762	1090638148	0,00%	0,00
2913	Mil yatağı, dişli, dişli takımı ve tahrik tertibatı	19,535	424753305	0,00%	0,00
2914	Sanayi fırını, ocak ve ocak ateşleyiciler	3,188	110741882	0,00%	0,00
2915	Kaldırma ve taşıma teçhizatı	58,93	438343558	0,00%	0,00
2919	Diğer genel amaçlı makineler	1.946.748	1370867877	0,14%	1,97
2921	Tarım ve orman makineleri	1.008.697	565542245	0,18%	2,47
2922	Takım tezgâhları	82,07	676076991	0,00%	0,00
2924	Maden, taşocağı ve inşaat makineleri	180,028	971914818	0,00%	0,00
2925	Gıda, içecek ve tütün işleyen makineler	11,186	345955065	0,00%	0,00
2926	Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler	3,557	230587981	0,00%	0,00
2929	Diğer özel amaçlı makineler	249,001	672261159	0,00%	0,00
2930	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri	10,291	4236434589	0,00%	0,00
3000	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	1,371	147972742	0,00%	0,00
3110	Elektrik motoru, jeneratör, trasformatörler	25.940.919	1216498789	2,13%	29,57
3120	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları	125,493	1199697176	0,00%	0,00
3130	İzole edilmiş tel ve kablolar	315,142	2085920588	0,00%	0,00
3150	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı	163,186	268320655	0,00%	0,00
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	14,195	839255050	0,00%	0,00
3210	Elektronik valf ve elektron tüpleri ile diğer elektronik parçalar	2,324	56749567	0,00%	0,00
3230	Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat vb. ilgili araçlar	2,2	2238119655	0,00%	0,00
3311	Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçlar	61,174	247794980	0,00%	0,00

ISIC	ISIC adı	Şanlıurfa İhracat $	TR	Payı	RCA
3312	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar	39,407	307878612	0,00%	0,00
3330	Saat	10,994	20947388	0,00%	0,00
3410	Motorlu kara taşıtları ve motorları	23,6	11022077497	0,00%	0,00
3420	Motorlu kara taşıtlarının karasörleri ve römorkları	4,5	425620570	0,00%	0,00
3430	Motorlu kara taşıtlarının motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarları	2.596.700	4796778873	0,05%	0,75
3599	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	5,124	25967417	0,00%	0,00
3610	Mobilya	1.816.071	1819168927	0,10%	1,38
3693	Spor malzemeleri	38,01	50558949	0,00%	0,00
3694	Oyun ve oyuncak	8,85	28800699	0,00%	0,00
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	7,389	349281048	0,00%	0,00
5149	Atık ve hurdalar	38,439	534802544	0,00%	0,00
Toplam		**109.971.912**	152478451065,00		

EK-3:Temel Bileşenler Analizi İstatistiksel Anlamlılık Testleri

Çalışmada kullanılan modelin ve sonuçların istatistikî olarak anlamlı olup olmadığının test edilmesi için değişik aşamalarda anlamlılık testleri yapılmıştır. Bu testler ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

1. Bartlett Küresellik Testi

Bartlett küresellik testi, korrelâsyon matrisinin birim matris olup olmadığının test edilmesi için yapılmaktadır. Korrelâsyon matrisinin birim matris olduğu durumda ise, değişkenler arasında hiçbir ilişki var olmayacağından yöntemin uygulanması mümkün olmamaktadır.

Sıfır hipotezi H0: korrelâsyon matrisinin birim matris olduğu, karşıt hipotez H1: korrelâsyon matrisinin birim matris olmadığı biçiminde kurulmuştur. Aşağıda, korrelâsyon matrisinin determinantının ki-kare dönüşümüne dayanan Bartlett test istatistikleri ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir. Korrelâsyon matrisinin birim matris olduğunu ifade eden sıfır hipotezleri reddedilmiştir.

	Batlett Test İstatistiği	**Anlamlılık Düzeyi**
	Chi-square (Critical value)	Alpha: 0,05
Sosyal Gelişmişlik	50,998	< 0,0001
Tarım Sektörü	50,998	< 0,0001
Sanayi Sektörü	18,307	< 0,0001
Turizm Sektörü	12,592	< 0,0001
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik	516,272	< 0,0001

2. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterlilik Testi

KMO indeksi, değişkenler arasındaki basit korrelâsyon katsayısı ile kısmi korrelâsyon katsayısını karşılaştırmaya yarayan bir değerdir.

$$KMO = \frac{\sum_i \sum_j r_{ij}^2}{\sum_i \sum_j r_{ij}^2 + \sum_i \sum_j a_{ij}^2}$$

Burada, rij=i ve j değişkenlerinin basit korrelâsyon katsayısı, aij=i ve j değişkenlerinin kısmi korrelâsyon katsayısıdır. Kısmi korrelâsyonlar basit korrelâsyonlardan nispi olarak küçükse, KMO indeksi 1'e yaklaşır. KMO değerlerinin sıfıra yakın olduğu durumlar ise, değişken çiftleri arasındaki korrelâsyonların diğer değişkenler tarafından açıklanamadığını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, KMO değerinin sıfıra yaklaşması, değişkenlere etki eden ortak bir faktörün olmadığını, dolayısıyla yöntemin uygulanmasının anlamlı olmadığını belirtmektedir.

Kaiser, KMO indeksi değerlerini şu şekilde sınıflandırmıştır;

> 0.90 mükemmel,

0.80 ile 0.90 arası oldukça iyi,

0.70 ile 0.80 arası iyice,

0.60 ile 0.70 arası orta,

0.50 ile 0.60 arası kötü,

< 0.50 kabul edilemez.

Aşağıdaki tabloda, Temel Bileşenler Analizinde kullanılan değişken gruplarına ait KMO düzeyleri verilmiştir.

	KMO	Sınıfı
Sosyal Gelişmişlik	0,576	Kötü
Tarım Sektörü	0,622	Orta
Sanayi Sektörü	0,776	İyi
Turizm Sektörü	0,515	Kötü
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik	0,633	Orta

3. Sosyal Gelişmişliğin Temel Bileşenleri ve Varyans Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Toplam Varyansın %'si Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli %'si Olarak Açıklanan Varyans
1	**5,137**	**39,512**	**39,512**
2	**4,057**	**31,206**	**70,718**
3	**1,407**	**10,822**	**81,540**
4	**1,040**	**8,000**	**89,540**
5	,658	5,061	94,601
6	,263	2,021	96,621
7	,176	1,351	97,972
8	,137	1,057	99,029
9	,062	,480	99,508
10	,033	,254	99,762
11	,020	,155	99,917
12	,011	,083	100,000

13	5,532E-14	4,256E-13	100,000

4. Tarım Sektörünün Temel Bileşenleri ve Varyans Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Öz değerler	Toplam Varyansın %'si Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli %'si Olarak Açıklanan Varyans
1	**4,109**	**45,655**	**45,655**
2	**1,816**	**20,182**	**65,837**
3	**1,134**	**12,596**	**78,433**
4	0,606	6,738	85,172
5	0,476	5,291	90,463
6	0,420	4,669	95,131
7	0,230	2,555	97,687
8	0,148	1,640	99,327
9	0,061	0,673	100,000

5. Sanayi Sektörünün Temel Bileşenleri ve Varyans Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Toplam Varyansın %'si Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli %'si Olarak Açıklanan Varyans
1	**4,713**	**94,253**	**94,253**
2	0,233	4,654	98,907
3	0,049	0,983	99,890
4	0,005	0,106	99,995
5	0,000	0,005	100,000

6. Turizm Sektörünün Temel Bileşenleri ve Varyans Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Özdeğerler	Toplam Varyansın %'si Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli %'si Olarak Açıklanan Varyans
1	3,059	76,477	76,477
2	0,850	21,261	97,739
3	0,088	2,208	99,946
4	0,002	0,054	100,000

7. Sosyo-Ekonomik Gelişmişliğin Temel Bileşenleri ve Varyans Açıklama Oranları

Temel Bileşenler	Öz değerler	Toplam Varyansın %'si Olarak Açıklanan Varyans	Toplam Varyansın Birikimli %'si Olarak Açıklanan Varyans
1	**14,023**	**45,234**	**45,234**
2	**5,601**	**18,068**	**63,302**
3	**2,880**	**9,291**	**72,593**
4	**1,956**	**6,309**	**78,902**
5	**1,434**	**4,626**	**83,528**
6	**1,176**	**3,793**	**87,321**
7	**1,099**	**3,546**	**90,867**
8	0,671	2,166	93,033
9	0,506	1,633	94,667
10	0,467	1,505	96,172
11	0,328	1,058	97,230
12	0,239	0,772	98,002
13	0,170	0,550	98,552
14	0,143	0,462	99,014
15	0,118	0,380	99,394
16	0,078	0,252	99,646
17	0,040	0,129	99,775
18	0,027	0,086	99,861
19	0,020	0,064	99,924
20	0,013	0,041	99,965
21	0,007	0,023	99,988
22	0,002	0,008	99,995
23	0,001	0,003	99,999
24	0,000	0,001	100,000

EK-4: İlçelerin Küme Merkezlerine Uzaklıkları

İlçe	Küme	Merkeze Uzaklık
Diyarbakır Merkez	**1**	**0,000**
Şanlıurfa Merkez	1	6275702,966
Bismil	**2**	**0,000**
Ergani	2	780906,902
Silvan	2	77154,226
Birecik	2	113561,242
Siverek	2	1173201,110
Suruç	2	127350,000
Viranşehir	2	691991,927
Çermik	3	158903,382
Çınar	3	189509,382
Çüngüş	3	37735,655
Dicle	**3**	**0,000**
Eğil	3	35941,038
Hani	3	118970,771
Hazro	3	27390,156
Kocaköy	3	38040,497
Kulp	3	43940,888
Lice	3	79552,491
Akçakale	3	82411,682
Bozova	3	20079,000
Ceylanpınar	3	109145,958
Halfeti	3	44377,472
Harran	3	47043,833
Hilvan	3	75787,732

EK-5: Diskriminant Analizi Anlamlılık Testleri

1.Temel Bileşenlerin Normallik Testleri (Jarque-Bera Testleri)

1. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	68,414
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	< 0,0001
alpha	0,05
2. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	1,075
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	0,584
alpha	0,05
3. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	1,136
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	0,567
alpha	0,05
4. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	2,203
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	0,332
alpha	0,05
5. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	51,681
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	< 0,0001
alpha	0,05
6. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	0,875
JB (Critical value)	5,991
DF	2

p-value	0,645
alpha	0,05
7. TEMEL BİLEŞEN	
JB (Observed value)	0,567
JB (Critical value)	5,991
DF	2
p-value	0,753
alpha	0,05

2. Temel Bileşenlerin Normal Dağılım Özellikleri

Temel Bileşenler	Çarpıklık	Basıklık
1	2,820	7,850
2	0,541	0,317
3	0,261	-0,852
4	0,207	-1,443
5	2,023	7,599
6	-0,483	0,117
7	-0,365	0,619

3. Özdeğerler ve Ayırma Gücü

	F1	F2
Özdeğerler	72,639	0,805
Ayırma Oranı (%)	98,903	1,097
Kümülatif (%)	98,903	100,000

4. Diskriminant (Ayırma) Fonksiyonları

	1. Küme	2. Küme	3. Küme
Sabit	-367,781	-3,083	-4,490
1	55,984	-2,695	-5,819
2	-8,291	0,531	0,804
3	-5,157	0,118	0,593
4	-34,624	2,781	3,111
5	-8,345	0,754	0,713
6	16,147	-0,497	-1,801
7	-12,531	0,927	1,161

KAYNAKÇA

Bastian M., Heymann S., Jacomy M., (2009). "Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks", 3rd *International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*.

Kalkınma Bakanlığı (2012). "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi", Taslak Strateji Belgesi, Ankara.

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2011). "TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı Çalıştayları Raporu", Diyarbakır http://www.karacadag.org.tr/ContentDownload/Bolge_Planı_Calistaylari_ Raporu.PDF., 05.04.2013.

Ekonomi Bakanlığı **(2012).** "İstatistik ve Analizler", http://www.ekonomi.gov.tr, 01.03.2013.

EDAM (2009). "Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi", Ekonomi ve Dış Politikalar Araştırma Merkezi, İstanbul.

DPT (1982). "Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi", Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.

DPT (2003). "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

DPT (2011). "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

DPT (2004). "İlçelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara.

DTSO (2013). "Diyarbakır'daki İşletmelerin Faaliyete Geçme Yıllarına Göre Dağılımı 1985-2013", Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Diyarbakır.

Fruchterman, T. M. J. & Reingold, E. M. (1991). "Graph Drawing by Force-Directed Placement", Software: Practice and Experience, 21(11).

İstanbul Üniversitesi (2012). " Küresel Rekabet Endeksi Araştırması", İstanbul'da Küresel Rekabet Endeksi-Türkiye-26 Bölge-81 İl, www.kureselrekabet.com, 10.11.2012.

SGK (2011). "SGK 2011 İstatistik Yıllığı", Sosyal Güvenlik Kurumu, http://www.sgk.gov.tr , 01.04.2013.

ŞUTSO (2013). "Şanlıurfa'daki İşletmelerin Faaliyete Geçme Yıllarına Göre Dağılımı 1985-2013", Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Şanlıurfa.

Tatlıdil, H. (1992). "*Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz",* Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TÜİK, (2011). "2011 Nüfus ve Konut Araştırması", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/arastirmaveprojeler/NKA/nufus.html, 01.04.2013.

TÜİK (2008). "Ulusal Hesaplar", TÜİK Bölgesel İstatistikler, http://tuikapp.tuik.gov.tr /Bolgesel/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=113&altMenuGoster=0, 01.01.2013.

TÜİK, (2012). "İstihdam, İşsizlik ve Ücret", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 01.01.2013.

TÜİK (2012a). "İstihdamın Sektörel Dağılımı", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do, 15.03.2013.

TÜİK, (2012b). "Dış Ticaret İstatistikleri" Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/ PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt, 01.01.2013.

TÜİK (2012c). "Nüfus ve Demografi", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, 02.05.2013.

TÜİK (2012d). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi; Ülke İçi Göç", Türkiye İstatistik Kurumu, http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul, 01.04.2013.

Tüysüz, N. (2011). "*Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması*", Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

URAK (2010). "İller Arası Rekabetçilik Endeksi Sıralaması 2009-2010", Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu Yayını, İstanbul.

Zeyneloğlu, S. (2008). "Türkiye'de Yerleşim Birimlerinin Dağılımı ve Merkezî Yerlerin Nüfuslarındaki Değişim Dengeli Bir Yerleşim Dağılımı İçin Öneriler", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.